

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Poválečný obraz Izraele

Anna Poupová

Bakalářská práce

2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Anna Poupová**
Osobní číslo: **H19243**
Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**
Téma práce: **Poválečný obraz Izraele**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Studentka se ve své bakalářské práci zaměří na to, jak českoslovenští Židé interpretovali v poválečném období Izrael. V empirické rovině bude bakalářská práce vycházet z kvalitativních biografických rozhovorů s pamětníky či jejich potomky. Rovněž bude pracovat s metodou orální historie. Studentka se zaměří na životní příběhy informantů, zejména pak na vztah k Izraeli a emigraci do něj. Z hlediska teoretického zakotvení bude studentka vycházet z konceptů paměti a identity.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

- Halbwachs, M., Namer, G., M. Jaisson (eds.). 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.
- Heitlingerová, A. 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští Židé po roce 1945*. Praha: G plus G.
- Láníček, J. 2018. *Ve stínu šoa: československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*. Praha: Academia.
- Maslowski, N., J. Šubrt. 2014. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum.
- Novotná, H., O. Špaček, M. Štovičková (eds.). 2020. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.
- Peroutková, M. 2016. *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*. Praha: Libri.
- Vaněk, M., P. Mücke, H. Pelikánová 2007. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: AV ČR.
- Wein, M. J. 2018. *Slovanský Jeruzalém: jak Češi založili Izrael*. Praha: Academia.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Tomáš Retka, Ph.D.**
Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **31. března 2021**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORKY

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2022

Anna Poupová

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych moc ráda poděkovala vedoucímu své práce panu Mgr. Tomáši Retkovi, Ph.D, za velmi přínosné rady, ochotu a čas, který mi věnoval během psaní této práce. Bez jeho odborné i lidské podpory by tato práce vznikala jen stěží.

Zároveň bych chtěla poděkovat všem informantům, kteří se spolupodíleli na vzniku této práce, navzdory překážkám pandemické situace.

V neposlední řadě musím velmi poděkovat svým kolegům z ročníku za vzájemnou podporu během vytváření našich kvalifikačních prací a své rodině za nesmírnou trpělivost, kterou se mnou po celou dobu vzniku této práce měla.

NÁZEV

Poválečný obraz Izraele

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zaměřuje na to, jakými způsoby vnímali českoslovenští Židé po druhé světové válce Izrael. Zabývá se poválečným obdobím v Československu, a to s důrazem na situaci židovské menšiny. Dále popisuje příčiny následné emigrace do Izraele, začátek nového života a kulturní šok, kterému byli často židovští přistěhovalci vystaveni. V neposlední řadě se zaměřuje na základní teoretické koncepty paměti, kolektivní identity a kulturního traumatu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Československo, emigrace, holocaust, Izrael, sionismus, Židé

TITLE

Post-war Portrait of Israel

ANNOTATION

This bachelor thesis focuses on the Czechoslovak Jews perceptions of Israel after World War II. The thesis deals with the post-war period in Czechoslovakia, with an emphasis on the situation of the Jewish minority. Furthermore, it describes the reasons why they emigrated to Israel and how did their new lives look like. It also deals with the experiences of a cultural shock. Last but not least it deals with the basic theoretical concepts of memory, collective identity, and cultural trauma.

KEYWORDS

Czechoslovakia, emigration, holocaust, Israel, Jews, zionism

Dokud hluboko v srdci
duše Židů prahnou
a kupředu na východ
k Sionu oko hledí,

naše naděje nebude ztracena,
naděje dvou set tisíc let,
být svobodným lidem ve své zemi,
zemi Sionu a Jeruzaléma.¹

¹ Český překlad izraelské státní hymny Ha-tikva (Všichni jsme lidi 2022), viz slovník pojmů.

OBSAH

Slovník pojmů	11
Úvod	14
Metodologie výzkumu	17
1.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	17
1.2 Metody získávání dat	18
1.3 Představení informantů	20
1.4 Průběh výzkumu.....	22
1.5 Reflexe pozice výzkumnice	25
1.6 Analýza získaných dat.....	25
1.7 Etika výzkumu.....	27
2 Českoslovenští Židé po druhé světové válce	29
2.1 Československá menšinová politika po druhé světové válce.....	29
2.2 Poválečný antisemitismus	31
2.3 Návraty domů.....	35
2.4 Identity Židů po druhé světové válce	36
2.5 Židovské spolky	38
3 Izrael	40
3.1 Sionismus	40
3.2 Příčiny poválečné emigrace	42
3.3 Emigrace.....	44
3.4 Začátek nového života.....	46
3.5 Kulturní šok.....	48
3.6 Reemigrace.....	50
3.7 Československo a Izrael	52
3.8 Vztah informantů k Izraeli	54

4 Židovské tradice a judaismus.....	56
5 O paměti.....	60
5.1 Individuální a kolektivní paměť	60
5.2 Paměť a identita.....	61
6 Závěr.....	64
Seznam použité literatury.....	67
Seznam příloh	74

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ A TABULEK

Obrázek 1: Ukázka části okódovaného rozhovoru (AP 2022)	26
Obrázek 2: Nejčastěji používané kódy (AP 2022)	27
Obrázek 3: Židovští skauti z Tchelet Lavan (Radkovičová 2022)	75
Obrázek 4: Židovští přistěhovalci, kteří právě připluli do přístavu v Haifě (National Photo Collection of Israel 2022).....	76
Obrázek 5: Deník Palestine Post, zpráva o československé pomoci Židům v průběhu druhé světové války (Wein 2018)	77

Tabulka č. 1: Ukázka několika základních kódů, které jsem si poznačovala v jednotlivých rozhovorech (AP 2022)	26
Tabulka č. 2: Procento obyvatelstva Izraele s dosaženým středoškolským vzděláním v letech 1948 a 1949 (Yablonka 1999).....	48

Slovník pojmů

Alija (z hebr. cesta vzhůru, výstup)

Výraz alijs označuje židovské přistěhovalectví do Izraele. Ona „cesta vzhůru“ symbolizuje právě návrat do země jejich kořenů a konec života ve vyhnanství (Štěpková 2011).

Diaspora (z řeč. rozptýlení, rozsetí)

Termín se od vzniku státu Izrael v roce 1948 používal především pro označení Židů, žijících mimo jeho území. V současné době se užívá i pro označení příslušníků jiných národů, kteří žijí mimo své území, např. arménská diaspora (Buchtelová 2017). V roce 2020 čítala židovská diaspora přibližně 14 milionů osob, tedy asi dvakrát více Židů, než obývalo Izrael (The Knesset 2020).

Hagana (z hebr. obrana)

Hagana byla podzemní židovská vojenská organizace v Palestině. „[...] bojovala proti drastickému omezení přistěhovalectví ze strany britské vlády a bránila židovské osídlení. Stala se základem budoucí izraelské armády“ (Štěpková 2018).

Ha-tikva (z hebr. naděje)

Ha-tikva je název izraelské státní hymny. Dle některých názorů, je založená na podobném hudebním motivu jako Vltava od Bedřicha Smetany. Tato podobnost se stala jedním ze symbolů propojení československého a izraelského národa (Wein 2018: 128-131).

Ha-Šomer ha-ca'ir (z hebr. mladý strážce)

Jedná o sionistickou mládežnickou organizaci, založenou před začátkem první světové války. Je známá pro svou silně levicovou orientaci. Během druhé světové války byli členové Ha-Šomer ha-ca'ir velmi aktivní v odboji. Později výrazně přispěli k vybudování izraelského státu a podíleli se na přistěhování židovského obyvatelstva do země (Jewish Virtual Library).

Holocaust (z řeč. holos, celý, kaustos, spálení, zápalná oběť)

V moderních dějinách výraz označuje „[...] nacistické plány na vyhlazení Židů a dalších národů či národností [...] dávají Židé sami přednost názvu šoa („hrůza, katastrofa“), aby se nezapomnělo, že šlo o vyvraždění milionů nevinných lidí“ (Čapka, Malina 2009: 1459).

V textu budu používat mezinárodní podobu slova, tedy s písmenem „c“ (v počestěné variantě lze psát i s písmenem „k“) (UJČR).

Izrael (z hebr. Erec Jisrael, země izraelská) (Štěpková 2011)

Ve své práci se budu primárně zaměřovat na Izrael v průběhu 20. a 21. století. Napříč celým textem, až na pár výjimek, kde je opravdu důležité danou skutečnost zdůraznit, budu používat pouze označení Izrael, i když se do 14. května roku 1948 oficiálně jednalo o mandátní území Velké Británie – Britský mandát Palestina. Příčinou je skutečnost, že samotní Židé, včetně mých informantů, jej hovorově většinou používali také.

Ješiva (z hebr. zasedání, sezení)

Školy vyššího židovského vzdělání, jejichž hlavním cílem je studium Talmudu (Štěpková 2018).

Judaismus (z lat. Iūdaeus, židovský)

Judaismus je židovské náboženství. Společně s křesťanstvím a islámem se jedná o jednu ze tří světových monoteistických soustav. „Po období emancipace došlo k částečné sekularizaci, respektování základních náboženských hodnot však zůstalo zachováno, takže v současnosti tvoří judaismus komplex náboženské, národní i kulturní roviny. Přesto je termín judaismus používán zejména tam, kde jde o židovství jako o náboženský jev“ (Čapka, Malina 2009: 1783-1784).

Kibuc (z hebr. shromáždění, hromadný)

Kibucy jsou zemědělské a průmyslové osady v Izraeli. V minulosti byly založené především na principu kolektivismu (Tikkanen 2010). Existuje i kibuc Kfar Masaryk, jehož název symbolicky poukazuje na odkaz Tomáše Garrigua Masaryka v Izraeli (MZV 2019).

Košer (z hebr. kašer, čisté, vhodné, správné)

Jedná se o „sociokulturní regulativy formulované v rámci židovské věrouky jako požadavek rituální čistoty. Pojem košer se v židovské kultuře tradičně užívá k označení rituálně správně připravených a čistých potravin a pokrmů“ (Půtová 2009: 2009-2010).

Sionismus (z hebr. Sion, biblická říše Boha)

Sionismus je ideový směr, který podporuje vystěhování Židů do Izraele (Mešťan 2017). Je mu věnována celá podkapitola 3.1 *Sionismus*.

Žid (z hebr. Jehúdim, obyvatelé Judey, Izraelité)

V současné době označujeme za Židy příslušníky etnika, tvořícího židovský národ v Izraeli a Židy žijící v diaspoře (Mešťan 2017). Slovo Žid s velkým písmenem na začátku označuje příslušníka židovského etnika. Pro označení židů, jakožto vyznavačů židovského náboženství (judaismu) se však používá písmeno malé (Internetová jazyková příručka).

Úvod

V úvodní části mé práce bych ráda popsala, jaké skutečnosti mě vedly k volbě daného tématu. Pokusím se tedy vrátit hluboko do minulosti, dávno před dobu, kdy jsem započala své vysokoškolské studium.

Píše se rok 2010 a já navštěvuji jednu pražskou základní školu. Poprvé se s učitelem dějepisu dotýkáme tématu druhé světové války a holocaustu. Vzpomínám si zejména na jeho barvitý výklad, který snad poprvé ve třídě vzbudil absolutní ticho a zájem všech žáků. Často si vybavuji jednu konkrétní hodinu. Učitel nás postavil do řady a na základě různých kritérií rozdělil do dvou skupin. Nejprve si nikdo z nás neuvědomil, proč jsme rozdělení a marně jsme hledali příčinu. Až později jsme zjistili, že učitel napodobil proces selekce, který probíhal v nacistických vyhlazovacích táborech, tedy rozdělení na „práceschopné“ a na ty, kteří budou odvedeni do plynových komor. V paměti mi utkvělo zejména uvědomění si, že moje sestra, dvojče, nestála vedle mě v řadě „práceschopných“. Stála naproti mně, ve druhé skupině. Zájem o problematiku holocaustu a s ní spojené skutečnosti, ve mně tedy vyvolal již učitel dějepisu na základní škole. Později jsem začala sledovat nejrozličnější dokumentární filmy, číst tematickou odbornou literaturu i beletrii, zkrátka zjišťovat všechny možné informace.

Vybavuji si však ještě další vzpomínky, a to z dob před základní školou. Jako děti jsme často jezdily přes Terezín. Město jsme pokaždé pozorně pozorovaly z oken auta, zejména pak Malou pevnost Terezín. Často jsme také navštěvovaly nedaleké Litoměřice, ve kterých nacisté na konci války začali budovat koncentrační tábor.² V Litoměřicích se nachází i krematorium Richard. Mnohdy jsme okolo krematoria procházeli a naši příbuzní nám vykládali o hrůzách války a holocaustu. Jako malé děti jsme pochopitelně příliš nechápaly, co se tam vlastně odehrálo. S přibývajícím věkem jsme si však začaly uvědomovat tragédii, kterou v sobě daná místa nesou. Přibližně o sedmnáct let později jsem měla příležitost strávit v terezínském památníku dva týdny jako stážistka. Celé město jsem prošla skrz na skrz a viděla všechny expozice a památná místa. Především jsem však hovořila s historiky, archiváři a dalšími odborníky, kteří v Terezíně působí. Stáž tedy opět prohloubila, nejen mé znalosti, ale i zájem o danou problematiku. Taktéž jsem se seznámila s tím, jakými způsoby jsou v současné době holocaust, druhá světová válka a historie města Terezín prezentovány veřejnosti.

² Pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg.

Nyní se pochopitelně nabízí otázka, jak jsem dospěla k tématu židovského vnímání Izraele po druhé světové válce. Původním tématem mé bakalářské práce bylo zkoumání dobrovolnických komunit v izraelských kibucech. Kibucy mě vždy určitým způsobem zajímaly a fascinovaly, ač jsem o nich neměla příliš mnoho informací. Pandemická situace mi však nedovolila vycestovat do Izraele a téma jsem si v hlavě „uschovala“ pro své budoucí kvalifikační práce. Společně s vedoucím své práce jsme tedy začali přemýšlet nad tématem novým. Zpočátku jsem byla poměrně bezradná. Záhy jsme však našli nové téma. Rozhodla jsem se nezaměřit na samotný holocaust, ale na to, co se odehrávalo po něm. Jak pokračoval život hrstky přeživších Židů? Proč takové množství z nich emigrovalo do Izraele? Co pro ně tato země znamenala a symbolizovala? Tyto a řada dalších otázek stály na počátku mého výzkumu. Pustila jsem se do důkladné analýzy literatury a následně do vlastního výzkumného šetření. Poprvé v životě jsem tak měla příležitost seznámit se s lidmi, kteří dané období opravdu prožili. Jsem si velmi dobře vědoma skutečnosti, že můj výzkum nebyl bezchybný a do budoucna vidím velký prostor pro zlepšení. Musím však konstatovat, že z mého pohledu jsem v daném čase udělala maximum. Před rozhovory s informanty jsem byla naprosto pohlčená trémou, řekla bych až jakousi bázní. Často jsem si připadala až nepřístojně. Já, 23letá studentka, s minimálními výzkumnými (i životními) zkušenostmi a na druhé straně lidé, kteří zažili něco, co si moje generace nedovede ani představit. Lidé kteří, jsou zvyklí dávat rozhovory profesionálům.

Trému se mi však záhy podařilo překonat. Dnes jsem si jistá, že setkání s informanty považuji za naprosto výjimečné zážitky, na které budu vzpomínat celý život. K mému prvotnímu překvapení, všichni z nich byli nesmírně optimističtí a pozitivní. Jednoduše řečeno, vyzařovala z nich obrovská chuť k životu. Všechny komplikace, které provázely můj výzkum, ať už se jednalo o změnu tématu, pandemickou situaci či strach a pochybnosti o svých výzkumnických schopnostech, tak beze zbytku „stály za to“.

Má bakalářská práce je tedy určitým souhrnem informací a dat (a jejich následnou analýzou), které se mi podařilo získat skrze výzkumné šetření. Za výjimečné a cenné považuji zejména vzpomínky a stanoviska svých informantů. Vždy jsem se je snažila zasadit do historického, sociálního a politického kontextu, aby čtenář pochopil, co dané zkušenosti formovalo a co jim předcházelo. Z toho důvodu jsou výpovědi informantů doplněny informacemi z odborné literatury.

Pro zodpovězení otázky, jakými způsoby českoslovenští Židé vnímali v poválečném období Izrael, jsem se nejprve zaměřila na to, jaká byla situace v poválečném Československu. Na počátku jsem se věnovala specifikům československé menšinové politiky po druhé světové

válce, stále přetrvávajícímu antisemitismu a reintegraci přeživších Židů do společnosti. Dále jsem se zabývala identitami Židů v poválečném období a obnovením židovských spolků. Následně jsem se zaměřila na sionismus a emigraci do Izraele. Vymezila jsem, jaké byly její příčiny a poté se věnovala tomu, jak vypadal nový život v Izraeli. Upozornila jsem i na to, že často docházelo k prožití velkého kulturního šoku, který mohl vést až k reemigraci či k vystěhování do jiné země. Zabývala jsem se i česko-izraelskými vztahy a vztahem mých informantů k Izraeli. Dále jsem zkoumala přístup mých informantů k židovským tradicím a judaismu. V závěru své práce jsem vymezila základní teoretické koncepty paměti, související s tématem mé práce.

Metodologie výzkumu

V následující kapitole se budu zabývat metodologií svého výzkumu. Nejprve nastíním mnou vytyčené výzkumné otázky. Poté uvedu výzkumné metody, které jsem ve svém výzkumném šetření použila. Dále představím jednotlivé informanty a popíšu průběh celého výzkumu. Následně se budu zabývat reflexí své vlastní pozice „v terénu“. V neposlední řadě nastíním, jakým způsobem probíhala analýza získaných dat. V závěru kapitoly se budu věnovat výzkumné etice.

1.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

K realizaci výzkumu týkající se této konkrétní problematiky mě vedl především dojem, že jí v českém prostředí dosud nebyla věnována taková pozornost, jakou by si zasloužila. Rozhovorů s pamětníky daného období bylo sice realizován nespočet, nicméně ve většině případů jsou zaměřené spíše na období druhé světové války a na holocaust. Pokud se přeci jen věnují poválečnému období, Izrael bývá zmiňován pouze okrajově a pozornost je věnována spíše jiným skutečnostem – životu v poválečném Československu a částečně přetrvávajícímu antisemitismu, nástupu komunistů k moci či vysídlení Sudetských Němců. Svým výzkumem jsem se pokusila obohatit vědecké poznání v oblasti židovských interpretací Izraele v poválečném období, tedy jaké významy byly zemi přikládány, a to jak očima emigrantů, tak očima těch, co se rozhodli zůstat v Československu, ať už byly příčiny jejich setrvání jakékoli.

Jako hlavní výzkumnou metodu svého kvalitativního výzkumu jsem zvolila narativní rozhovory, jež mi umožnily, seznámit se s životními příběhy svých informantů. V neposlední řadě k odpovědím na mé výzkumné otázky přispěla i analýza odborné historiografické a sociologické literatury.

Výzkumné otázky jsem si stanovila na základě rešerše dostupné literatury a vlastního zájmu o danou problematiku. V průběhu mého výzkumu na povrch přirozeně vyvstávala řada dalších výzkumných otázek, jež však bezprostředně navazují na otázku hlavní.

Hlavní výzkumná otázka je:

1. Jakými způsoby českoslovenští Židé interpretovali Izrael v poválečném období?

Vedlejší výzkumné otázky jsou:

1. Jak českoslovenští Židé prožívali poválečné období?

2. Jaké faktory vedly informanty, případně jejich rodinné příslušníky či známé, k poválečné emigraci do Izraele?
3. Jaká byla specifika nového života v Izraeli?
4. Jaké skutečnosti formovaly kolektivní identitu v židovských přistěhovaleckých komunitách?

1.2 Metody získávání dat

Po stanovení hlavní výzkumné otázky jsem začala přemýšlet o nejvhodnějších výzkumných metodách pro svůj kvalitativní výzkum, tedy výzkum, jehož cílem je především „[...] opravdu důkladně, do hloubky, prozkoumat stanovený problém. Porozumět mu. Pochopit, v jakých souvislostech a kontextech se sledovaný fenomén odehrává, jaké dimenze má sledované téma“ (Novotná 2019: 269).

Zde si dovolím trochu odbočit do minulosti. Před začátkem své vlastní výzkumné činnosti, jsem strávila několik dní na oddělení Dokumentace šoa v Židovském muzeu v Praze (dále ŽMP). V rámci své stáže jsem měla přístup ke sbírce orální historie *Rozhovory s pamětníky*, jež mi umožnila úvodní seznámení se s metodami, jaké jsou nejčastěji používány pro rozhovory s pamětníky daného období. Nejdůležitější poznatky, které jsem si odnesla se týkaly především toho, jak postupuje tazatel, tedy samotný výzkumník.

Jako hlavní kvalitativní výzkumnou metodu jsem (po vzoru ŽMP) zvolila narativní rozhovor. Markéta Zandlová jej charakterizuje takto: „(n)arativní rozhovor je takový typ rozhovoru, který spočívá ve vyprávění narátora s minimálním vstupováním tazatele do tohoto vyprávění. [...] Rolí tazatele je vhodně začít rozhovor a pak především naslouchat, povzbuzovat narátora a celkově vytvářet takové prostředí rozhovoru, v němž se bude vypravěč cítit dobře“ (Zandlová 2019: 328).

Primárním důvodem, proč jsem si vybrala právě metodu narativního rozhovoru, je bezesporu zasazení zkoumaných skutečností do širšího kontextu. V tomto případě se jedná o životní příběhy mých informantů, a to v závislosti na dějinných událostech, jež je pochopitelně formovaly. Na tuto kontextualizaci upozorňuje i Zandlová: „(n)esporný přínos narativního rozhovoru spočívá [...] v tom, že umožňuje badateli interpretovat výpověď narátora v celkovém kontextu vyprávění, se znalostí informací, které nesouvisejí přímo se zkoumaným tématem, ale mohou jej ovlivňovat“ (Zandlová 2019: 329). Velmi často jsem tedy narážela na různé historky a příběhy ze života informantů, které zdánlivě s předmětem mého výzkumu

příliš nesouvisely. Po hlubší analýze mi však přinesly prohloubení a rozšíření pohledu na celé informantovo vyprávění.

V průběhu rozhovorů jsem se vždy držela zásady, že prostor pro vyjádření přenechám především informantům. Měla jsem připravené otázky³ a tematické okruhy, ale pokud informanti dokázali mluvit i bez nich, nechávala jsem jejich vyprávění plynout. Otázky jsem pokládala až v případě, kdy informant sám naznačil, že k dané problematice řekl vše a požádal o položení konkrétní otázky či nastínění tématu, k němuž by se mohl vyjádřit. Rozhovory tedy nebyly čistě narativního charakteru. Snažila jsem se přizpůsobit možnostem, preferencím a aktuálnímu rozpoložení svých informantů. Míra „narativity“ se tedy napříč rozhovory více či méně lišila. U informantů, kteří preferovali být přímo dotazováni, se z původně zamyšleného narativního rozhovoru stal rozhovor spíše polostrukturovaný.

Polostrukturovaný rozhovor je typicky realizován na základě předem připravených otázek a tematických okruhů. Pořadí otázek však není neměnné a během rozhovoru jej můžeme upravovat (Zandlová 2019: 322). Polostrukturovaný typ rozhovoru je tedy taktéž do určité míry flexibilní, což pro svůj výzkum považuji za klíčové. V průběhu rozhovorů jsem tak mohla měnit či upravovat svou výzkumnou strategii. Tuto charakteristickou vlastnost kvalitativního výzkumu popisuje Hedvika Novotná: „(k)valitativní výzkum rozhovor je neustále dotvářen a přetvářen s ohledem na všechny myslitelné subjekty a situace, je otevřený, pružný a flexibilní. Jinými slovy, proces výzkumu je v každém okamžiku přizpůsobován tomu, co aktuálně zjišťujeme a jak se v celém procesu výzkumu nacházíme nejen my, ale i všichni ostatní aktéři“ (Novotná 2019: 269).

Specifickou metodou provádění narativního rozhovoru je tzv. metoda orální historie⁴, která v mém výzkumu taktéž hrála velmi důležitou roli. Pavel Mücke ji definuje následovně: „(o)rální historie je metodou, resp. podle některých názorů oborem, zaměřeným na sběr ústních svědectví osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, kterou badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně“ (Mücke 2015: 83). Zjednodušeně řečeno, nezaměřovala jsem se pouze na to, co informanti sdělují ale i na to, jakým způsobem to sdělují a jaký význam či smysl dané skutečnosti sami přikládají. Metoda orální historie mi tedy opět přinesla určité prohloubení kontextualizace rozhovorů.

³ Vždy přesně na míru pro daného informanta. Většinou se mi ještě před samotným rozhovorem podařilo získat o informantovi nějaké základní informace, na základě kterých jsem otázky připravovala.

⁴ Dle některých názorů je orální historie považována za samostatný obor, nikoli za metodu (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007: 83).

Nesmím opomenout skutečnost, že výsledky, jež tato metoda přináší, jsou silně subjektivní povahy: „(r)ozhovory vycházejí z minulých prožitků jedince, jsou ovlivňovány časovým odstupem, ale i prostředím, ve kterém vznikají, závisejí na osobních motivech dotazovaného, a proto jsou údaje v nich obsažené v porovnání s jinými prameny, bytostně subjektivní“ (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007: 20-21). Koneckonců i dva z mých informantů mě na tuto subjektivitu upozornili: „[...] to co vám můžeme říci zprostředkovaně, [...] jakým způsobem to tady my jsme viděli. Ono to mohlo bejt trošku jinak, ale z našeho pohledu... Ono to je vždycky jinak. Ale z našeho pohledu je to myslím... Nakonec byli jsme i u zdroje, takže máme ten svůj pohled takovej, jak jsme ho tady prezentovali“ (M.L. a T.P.).

Ke každému informantovi jsem se snažila přistupovat s důrazem na jeho individualitu a na výjimečnost jeho zkušeností. Pokusila jsem se uvažovat mimo kategorie pravda a lež či realita a fikce. Cílem mého výzkumu nebylo zjistit, jak se události reálně a přesně staly, ale jak na ně informanti vzpomínají, jak o nich mluví a jak je s odstupem času interpretují. „Žádné vyprávění pamětníka nepodává ‚pravdivý obraz historie‘ – prostě již proto, že je subjektivní a že odráží vědomé korektury či sebeinscenování, ale i nevědomé blokády vypravěčovy mysli. Jsou-li takovéto momenty a identifikovány, mohou ovšem jeho výzkum také obohatit“ (Pešek 2015: 80).

1.3 Představení informantů

Mého výzkumu se účastnilo celkem pět informantů.⁵ Jednalo se o čtyři muže a jednu ženu, a to ve věkovém rozmezí přibližně mezi 45-91 lety. Všichni informanti se identifikují jako Židé⁶ a mají zkušenosti (vlastní či zprostředkované) s nacistickou perzekucí, holocaustem, emigrací do Izraele či životem v poválečném Československu.

Hledání vhodných informantů bylo velmi náročné. Pamětníků daného období bohužel postupně ubývá a je poměrně obtížné se s nimi spojit. Další, řekla bych největší překážkou, byla nepříznivá pandemická situace, jež výrazně komplikovala osobní kontakt. V době, kdy se většina sociálních setkání přesunula do online prostoru, se kterým v mnoha případech starší lidé nemají příliš velké zkušenosti, pro mě bylo samotné domluvení realizace rozhovorů velkou výzvou. Na druhou stranu jsem byla častokrát překvapena technologickou zdatností svých informantů.

⁵ Jeden rozhovor probíhal s dvěma informanty najednou.

⁶ Spiegel uvádí, že za Žida je tradičně považován ten, „[...] kdo se narodil židovské matce nebo konvertoval podle halachy, židovského náboženského zákona“ (Spiegel 2010: 13).

Většinu informantů se mi podařilo kontaktovat přes české židovské obce. Dále také díky pomoci historiků z Památníku Terezín, kteří mi dali tip na organizaci Beit Theresienstadt v Izraeli, jež mi taktéž pomohla zprostředkovat jeden rozhovor. Musím však říci, že rozhovorů jsem měla domluveno o něco více, než se mi nakonec podařilo zrealizovat. Z různých důvodů se však nepovedlo je uskutečnit. Navzdory tomu se domnívám, že se mi podařilo vytvořit poměrně zajímavý a různorodý vzorek informantů. V následujícím stručném představení informantů o nich uvádím základní informace. V rámci zachování anonymity používám pouze jejich iniciály, nikoli celá jména (až na jednu výjimku, která je vysvětlena níže, viz informantka Eva Erbenová).

R.J. (*1935 – Liberec) - Informant se narodil židovské matce a katolickému otci. V roce 1938 rodina opustila silně germanizovaný Liberec (něm. Reichenberg) – centrum českých Sudet. Nejprve odjela do Lysé nad Labem a později přebývala v Hořepníku nedaleko Tábora. V roce 1945 dostal informant příkaz, aby nastoupil do transportu pro děti. Do konce války však zbývalo méně než čtrnáct dní a jak informant výmluvně uvádí: „[...] *to už měli Němci poněkud jiný starosti.*“ Po válce zůstal v Československu, nicméně v Izraeli má mnoho přátel, několikrát ho navštívil a sám mi jeho návštěvu velmi doporučoval. Nesmím opomenout ani skutečnost, že napomohl znovu vybudovat libereckou synagogu, jež byla v roce 1938 vypálena nacisty. Právě v ní se náš rozhovor uskutečnil.

O.S. (*1933 – Praha) - Informant se narodil v Praze, ale většinu dětství prožil v Janovicích u Rýmařova na Bruntálsku. Části jeho rodiny, včetně mého informanta, se podařilo opustit Prahu a následně i Československo přesně jeden den před nacistickou okupací Československa (14. 3. 1939). Rodina se přes Polsko dostala až do izraelské Haify, kde žila po dobu války. Po válce se rozhodli pro návrat do Československa, a to kvůli špatnému zdravotnímu stavu informantovy maminky. Informant se do Izraele již nikdy nevrátil. Má k němu však velice kladný vztah a vyzdvihuje skutečnost, že si v něm našel přítele na celý život. Rozhovor probíhal online formou – přes platformu Zoom.

M.L. (*1951)⁷ - Informant je v současné době předsedou nejmenované české židovské obce. Část jeho rodiny se rozhodla pro emigraci do Izraele. Informant se však narodil v tehdejší

⁷ Informanti T.P. a M.L. na mé otázky odpovídali v rámci jednoho společného rozhovoru. Byla jsem tak svědkem poměrně zajímavé interakce, často i drobných střetů názorů. Ve většině případů však své odpovědi navzájem doplňovali a rozvíjeli.

Československu, ve kterém zůstal až do současnosti. Zprostředkoval mi zkušenosti své rodiny či známých z poválečného (i pozdějšího) období. Dále jsme narazili i na témata jako restituce židovského majetku, arabsko-izraelský konflikt či historie a fungování dané židovské obce. Rozhovor probíhal v prostorách nejmenované české židovské obce.

T.P. (*?) - Informant je v současné době duchovním nejmenované české židovské obce. Narodil se do židovské rodiny v Československu. Zprostředkoval mi zkušenosti své rodiny a známých. Rozhovor probíhal spíše v obecné rovině. Problematiku jsme probírali z obecnější historické perspektivy. Sám informant velmi zdůrazňoval skutečnost, že zkušenosti a informace, jež mi sděluje jsou zprostředkované (pamětníky či literaturou). Rozhovor mi však opět přinesl trochu jiný úhel pohledu, především pak hlubší zasazení problematiky do konkrétního historického, sociálního a politického kontextu. Oproti rozhovorům s ostatními informanty jeho charakter nebyl biografický. Označila bych jej spíše za výkladový – jednoduše mi bylo sděleno vše, co bylo v informantových očích relevantní k tématu. Rozhovor probíhal v prostorách nejmenované české židovské obce.

Eva Erbenová (*1930 - Děčín) - Informantka se narodila v Děčíně do bohaté židovské rodiny. V roce 1941 byla společně s její rodinou převezena do terezínského ghetta. V roce 1944 byla s rodiči deportována do Osvětimi. Otec i matka zemřeli. V roce 1945 se informantce podařilo utéci z pochodu smrti. Po válce poznala manžela, se kterým záhy odešla do Paříže. Nejprve plánovali emigraci do Austrálie, později se však rozhodli pro Izrael. V současné době žije informantka nadále v Izraeli a je spisovatelkou. Rozhovor probíhal telefonicky a byl o něco kratší než ostatní rozhovory. Označila bych jej za rozhovor neformální. Důvodem byla především skutečnost, že informantka svůj život velice podrobně popsala ve svých knihách. S jejím doporučením jsem tedy pro svůj výzkum využila i její vlastní literární biografickou tvorbu. Jako jediná informantka tedy není v mém výzkumu anonymizována.

1.4 Průběh výzkumu

Jak jsem již naznačila v předchozím textu, realizace vlastního výzkumného šetření byla poměrně náročná. Sama jsem si však téma zvolila, a to s plným vědomím skutečnosti, že výzkum může být místy nesnadný a obtížně realizovatelný. Hlavní příčinou bylo především hledání informantů. Z toho důvodu jsem se rozhodla dělat rozhovory nejen s „přímými“ pamětníky daného období, ale i s jejich potomky. Ani toto rozšíření mého potenciálního

výzkumného vzorku, mi však nepřineslo výraznější úspěchy při hledání informantů. Odmítnutí účasti na mém výzkumu jsem však plně chápala a respektovala. Ve většině případů se jednalo o starší osoby, jež nechtěly riskovat osobní setkání v průběhu pandemie a online či telefonická forma rozhovoru jim nevyhovovala. I přes to se mi však podařilo polovinu svých rozhovorů realizovat formou osobního setkání, aniž by došlo k nějakému ohrožení zdravotního stavu daných informantů. Zbývající dva probíhaly přes platformu Zoom a telefonicky.

Navzdory skutečnosti, že se můj vlastní výzkum opírá pouze o čtyři rozhovory s pěti informanty, se jedná se o rozhovory relativně dlouhé a obsáhlé. Věřím, že se mi podařilo získat poměrně kvalitní data, a to především díky vstřícnosti a sdílnosti mých informantů. Mimo realizaci vlastních rozhovorů jsem se věnovala důkladnému studiu literatury. Jednalo se zejména o odborné historiografické a sociologické publikace. V rámci rozšíření svých vlastních znalostí jsem však několikrát sáhla i po beletrii. Snažila jsem se čerpat i z nespočtu rozhovorů, které již byly realizovány a zabývají se danou tematikou, např. rozhovory se sbírky vzpomínek *Paměti národa*.⁸ Práce výzkumníka s „cizími“ daty spadá pod tzv. nevtíravé vědecké přístupy, které můžeme charakterizovat takto: „(č)astou stereotypní představou o společenskovedním výzkumu je, že je nutně svázán s tím, že na vzniku dat se musí sociální vědec aktivně podílet, že je musí vytvářet. Tedy že musí provádět pozorování, rozhovory či třeba dotazníkové šetření. Je to představa mylná. Mnoho informací, které mohou vypovídat o světě kolem nás, se v něm nachází bez ohledu na náš vlastní výzkum“ (Seidlová, Šťovíčková Jantulová, Novotná 2019: 393). V rámci získávání dat jsem tedy byla otevřená všem relevantním zdrojům informací či inspirativním podnětům.

První dva rozhovory probíhaly formou osobního setkání. Za informanty jsem se vydala do měst, ve kterých žijí. První rozhovor probíhal s pamětníkem z Liberce v prostorách tamní synagogy. Informant mi byl doporučen místní židovskou obcí. Poté jsem ho sama kontaktovala přes e-mail a domluvili jsme se na osobním setkání. Po uskutečnění rozhovoru byl informant tak laskavý, že mě provedl synagogou, na jejímž obnovení se mimochodem sám podílel.⁹ O vhodné volbě lokace rozhovoru se zmiňuje Pavel Mücke: „(r)ozhovory by se měly konat tam, kde se narátoři cítí co nejuvolněji. [...] Ať se rozhovor koná kdekoli, snažte se vytvořit prostředí tak tiché, jak je to možné“ (Mücke 2015: 97). Obě tato kritéria se mi podařilo splnit. Synagoga byla v daný den zavřená, tudíž jsem v ní byla s informantem sama a na rozhovor

⁸ Paměť národa je mezinárodní sbírka vzpomínek pamětníků na historické události ve 20. století. Projekt je spravován neziskovou organizací Post Bellum, spolupracující s Českým rozhlasem a Ústavem pro studium totalitních režimů (Paměť národa).

⁹ Liberecká synagoga byla během tzv. Křišťálové noci v roce 1938 vypálena nacisty. Synagoga (resp. modlitebna, která je však většinou označována jako synagoga) byla znovu otevřena v roce 2000 (Židovská obec Liberec).

jsme měli naprostý klid a soukromí. Taktéž bych si troufla tvrdit, že se pro mého informanta jednalo o velmi přirozené prostředí. Později mi sdělil, že se v prostorách synagogy často scházejí s rodinou i s přáteli. Místo rozhovoru bylo tedy naprosto ideální a výrazně přispělo k příjemné atmosféře.

Druhý rozhovor probíhal v prostorách nejmenované české židovské obce. Specifický byl především tím, že byl realizován s dvěma informanty najednou. Jednalo se o předsedu a o duchovního dané židovské obce. Musím podotknout, že jsem byla domluvená pouze s jedním informantem, tudíž mě přítomnost druhého zpočátku trochu zaskočila. Záhy jsem ale zjistila, že rozhovor s dvěma informanty může být velice přínosný. Z jejich chování bylo patrné, že je pojí poměrně blízký vztah, který se promítal i do jejich vzájemné interakce. Většinu času se navzájem doplňovali, docházelo ale i k menším konfrontacím, které však rozhodně nebyly na škodu. Naopak se domnívám, že jejich výměny názorů výrazně obohatily mé znalosti a poukázaly na různé úhly pohledu. Ani jeden z informantů nebyl „přímým“ pamětníkem daného období. Rodina jednoho z informantů emigrovala po válce do Izraele. Oba se však o mnou zkoumanou problematiku zajímají a měli k ní co říci. Jejich zkušenosti byly tedy zprostředkované „přímými“ pamětníky či literaturou.

Třetí rozhovor probíhal online, přes platformu Zoom. U rozhovoru byl přítomen i předseda nejmenované české židovské obce, jenž mi pomohl rozhovor zrealizovat. O životě informanta mi byly předem poskytnuty již zpracované materiály, díky nimž jsem se mohla předem na rozhovor připravit a specifikovat své otázky. Informantovo vyprávění bylo biografické – popisoval svůj život od dětství až do současnosti. Jeho příběh byl zajímavý především tím, že ač se části jeho rodiny (včetně mého informanta) podařilo před válkou odejít do Izraele, po jejím skončení se rozhodli navrátit do Československa. Informant byl velmi dobře naladěný a mimo jiné mi sdělil i několik úsměvných, ale i strastiplných vzpomínek na dětství v Izraeli. Jediná věc, jež průběh rozhovoru trochu komplikovala bylo špatné internetové připojení na jedné ze stran. Z toho důvodu se mi bohužel nepodařilo nahrát několik úseků našeho rozhovoru.

Čtvrtý rozhovor probíhal telefonicky a byl poměrně krátký. Informantka mě především odkázala na její biografické knihy. Stručně mi sdělila své zážitky z emigrace do Izraele a popsala svůj současný život. Dále mi doporučila další osoby, na které se mohu obrátit a literaturu, jež pojednává o mnou zkoumané problematice.

1.5 Reflexe pozice výzkumnice

Již od začátku svého výzkumu jsem si uvědomovala, že mými informanty budou lidé výrazně starší než já. Lidé, jež většinou prožili velkou část svých životů v době, kdy jsem nebyla ani na světě. Musím přiznat, že ve svém každodenním životě nepřicházím příliš často do styku se staršími lidmi. Z toho důvodu jsem zpočátku měla z průběhu rozhovorů obavy, zejména pak během rozhovoru prvního. V literatuře se na věkový rozdíl mezi informantem a výzkumníkem objevuje i tento názor: „(s)tejně jako místo rozhovoru mohou kvalitu rozhovoru ovlivnit i další faktory, např. věkový rozdíl mezi tazatelem a narátorem. [...] Nejčastějším případem je, že je tazatel mladší (někdy až o dvě generace) než narátor. V takovém případě by měl tazatel dát najevo, že narátorovy zkušenosti a zážitky jsou pro něj – i z hlediska věkového rozdílu – zajímavé, nové, poutavé [...] zdrží se v řeči úsloví a výrazů, které jsou typickým generačním znakem, a bez znatelného údivu přijme typické generační výrazy narátora“ (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007: 98). Jednoduše jsem měla strach, že mě informanti budou považovat za příliš mladou a nezkušenou výzkumnici. Přeci jen se jednalo o můj první výzkum a moji informanti mají většinou zkušenosti rozhovorů se zkušenými odborníky. Obávala jsem se, že řeknu něco nevhodného nebo se navzájem nepochopíme a náš rozhovor pro ně bude pouhé mrhání jejich časem.

Byl to však právě první rozhovor, který mi dodal patřičnou sebejistotu a inspiraci pro realizaci dalších rozhovorů. Navzdory 65letému věkovému rozdílu a naprosto odlišným životním zkušenostem, byla naše vzájemná interakce naprosto přirozená a troufnu si říci pro obě strany příjemná. V podobném duchu se nesly i ostatní rozhovory. Pokaždé jsem byla o něco uvolněnější a sebejistější, což se dle mého názoru promítlo i na výsledcích mého výzkumného šetření. Pochopitelně jsem však vždy ke všem informantům přistupovala s velkým respektem, dovolím si tvrdit až s úctou. Věkový rozdíl, jenž mě od jednotlivých informantů dělil, byl pro nás spíše úsměvný a nejsem si vědoma toho, že by na naší vzájemnou komunikaci měl nějaký výraznější vliv. Samozřejmě nastaly situace, kdy jsem informanty musela požádat o upřesnění či vysvětlení. Často se jednalo o přeložení určitých informací do češtiny – někteří z nich během rozhovoru přirozeně občas zmínili něco v němčině či ruštině.

1.6 Analýza získaných dat

Jako základní nástroj pro analýzu vlastních získaných dat jsem zvolila program Atlas.ti. Nejprve jsem do něj nahrála kompletně přepsané rozhovory. Následně jsem vytvořila tzv. kódy,

tedy určité obecné kategorie, do kterých jsem později třídila jednotlivé relevantní informace. Díky tomuto nástroji jsem si přehledně vyznačila a zorganizovala všechna mnou získaná data. Když jsem později hledala ve svých rozhovorech například informace o negativních aspektech emigrace do Izraele, stačilo v programu najít daný kód a objevily se mi všechny pasáže ze všech rozhovorů, které jsem si vyznačila.

Emigrace	Holocaust	Poválečné období
Izrael	Identita	Poválečné období - negativní zkušenost
Izrael – negativní	Kosmopolita	Poválečné období - pozitivní zkušenost
Izrael - pozitivní	„Neemigrace“	Židovské tradice
Izraelsko-palestinský konflikt	Reemigrace	Židovství - negativní
Kulturní šok	Paměť	Židovství - pozitivní
Příčiny emigrace	Předválečné období	Skupinová koheze

Tabulka č. 1: Ukázka několika základních kódů, které jsem si poznačovala v jednotlivých rozhovorech

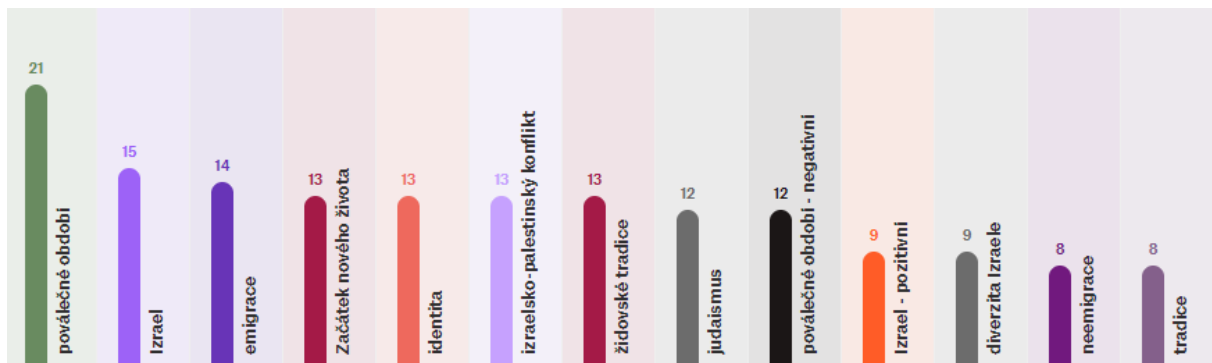
Zdroj: AP (2022)

PJ: Já jsem... Takhle. Ono to je trochu složitější, protože všichni ti, prakticky, všichni ti, kteří to přežili u tom po válce nechitěli...nemluvili. Ten důvod byl většinou takový. Že říkali: No a kde byl Bůh? Tak moje máma taky, ačkoliv když byly ty naše svátky tak jsme samozřejmě jedli macesy a tak dále, to se jedlo, ale jinak jako, že by se hlásila k církvi, to teda ne. No a já jsem měl tu tendenci, já jsem se vrátil do Liberce v roce padesát tři. Tady jsem studoval na vysoké škole a absolvoval jsem s titulem inženýr, takže se tím nechlubím, ale je to tak. No a když jsme byli v roce šedesát osm v Jugoslávii a vyjeli jsme přes hranice, tak jsem tam chtěl zůstat. Chtěl jsem se odstěhovat. Jenže moje žena, to už tehdy už jsem byl ženatý, moje žena měla nemocnou mámu, tak prostě jsem se vrátil a zůstal jsem tady. Jinak, kdyby tehdy řekla, mimochodem druhá rodina těch těch Bendů, poslali jednoho dalšího syna. Ty lidi máme po celém světě. Oni měli dva syny. Jednoho poslali do Švýcarska, druhýho do Itálie. Ten v tom Švýcarsku potom emigroval zase v roce šedesát sedm, emigroval a žil v Německu. Tak jsme v tom osmašedesátém jednadvacátýho srpna přijeli do Itálie, tak jsem tam původně jsme tam u nich chvíli byli, ale pak jsme se vrátili domů. To byla taky docela legrace,

Obrázek 1: Ukázka části okódovaného rozhovoru

Zdroj: AP (2022)

Obrázek 2: Nejčastěji používané kódy

Zdroj: AP (2022)

1.7 Etika výzkumu

Před začátkem výzkumu jsem se důsledně seznámila s etickým kodexem a směrnicí *České asociace pro sociální antropology* (dále CASA). Zásady, na které jsem kladla největší důraz, byly především respekt, ohleduplnost a jednoznačně vstřícnost vůči přáním a potřebám mých informantů. V etických směrnicích CASA je mimo jiné uvedeno následující: „(a)ntropologové mají odpovědnost vůči lidem, mezi nimiž pracují a které studují. Tato odpovědnost má přednost před vlastními cíli výzkumu a je jí třeba podřídit cíle i metodiku výzkumného projektu“ (Etické směrnice CASA 2021). Snažila jsem se tedy upozadit své vlastní představy o výzkumu a soustředila se především na to, abych informanty nedostala do situací, ve kterých se budou cítit nekomfortně.

Jedna z prvních konfrontací s výzkumnou etikou pro mě bylo již samotné hledání a kontaktování informantů. Často jsem totiž po navázání prvotního kontaktu narazila na odmítavou reakci, případně reakci žádnou. V těchto případech jsem plně respektovala rozhodnutí daných osob a o kontakt se znovu nepokoušela, navzdory skutečnosti, že by pro mou práci byla vzájemná spolupráce velkým přínosem. Podobně nevtíravým a nenuceným způsobem jsem se snažila jednat s informanty, kteří s účastí na výzkumu souhlasili. Zandlová a Šťovíčková Jantulová tuto zásadu shrnují takto: „(r)espektovat soukromí a autonomii účastníků výzkumu, tedy brát za samozřejmé, že si sami účastníci rozhodují o tom, jestli vůbec chtějí a budou participovat na vašem výzkumu, co všechno o sobě sdělí a jak moc si výzkumníky ‚pustí k tělu‘. [...] Není etické aktéry k výzkumu nutit, stejně jako je k čemukoli

přemlouvat, navádět, nerespektovat jejich názory apod.“ (Zandlová, Šťovíčková Jantulová 2019: 63).

Důsledně jsem tedy dbala na to, že rozsah a specifičnost informací, jež jsou mi sdělovány, záleží čistě a jedině na rozhodnutí konkrétních informantů. Jakmile jsem narazila na sebemenší náznak situace, ve které by dotazovaný upřednostňoval změnu tématu nebo se raději k určité problematice nevyjadřoval vůbec, neváhala jsem zareagovat a vyhovět preferencím informanta. V tomto směru mi však byla velkou výhodou má hlavní výzkumná metoda, tedy narativní rozhovor. Narativní rozhovor je mimo jiné charakteristický právě tím, že informant sděluje pouze to, co chce sdělit. Následně „[...] je na tazateli, aby co nejméně narušoval tok vyprávění, ale zároveň k vyprávění povzbuzoval“ (Zandlová 2019: 329). Informanti si tedy sami určovali, co a jakým způsobem mi sdělí a já to vždy respektovala.

Další věcí, kterou bych zde ráda zmínila, je povaha dat, které jsem sbírala. Bezesporu se v mnoha případech jedná o velice citlivou problematiku, často spojenou s prožitím závažných životních traumat. Ať už se jedná o zkušenost holocaustu, poválečného antisemitismu či ztráty blízkých. Z tohoto důvodu jsem se za každých okolností snažila k informantům přistupovat pozorně a empaticky.

V rámci zachování soukromí jsem všechny informanty anonymizovala a uvádím pouze jejich iniciály.¹⁰ Zprvu jsem si nebyla jistá, zda je anonymizace nutná – někteří z nich již poskytli mnoho rozhovorů, které jsou volně dostupné na internetu pod jejich jménem a sami na ní netrvali. Informanti mi však sdělovali i osobní informace jak z minulosti, tak ze současného života, na základě čehož jsem se rozhodla pro anonymizaci. Některé údaje jsem se však pro zachování kontextu vyprávění rozhodla v textu ponechat. Na častou nemožnost absolutní anonymizace upozorňuje i Zandlová: „(k)ompletní anonymizace často není možná, obvykle proto, že se výzkum týká něčeho jedinečného [...] nebo proto, že zachování smyslu a výpovědní hodnoty výzkumné zprávy vyžaduje, aby byly některé identifikační informace týkající se aktérů či kontextu výzkumu v textu ponechány [...]“ (Zandlová 2019: 76). Rozhovory jsem nahrávala se souhlasem svých informantů. Ve dvou případech se jednalo o souhlas písemný a ve dvou o souhlas ústní.¹¹

¹⁰ Až na jednu výjimku, viz podkapitola 1.4 *Průběh výzkumu*.

¹¹ Dva informanti preferovali pouze ústní souhlas.

2 Českoslovenští Židé po druhé světové válce

V následujících podkapitolách se budu zabývat poválečným obdobím v Československu. Především pak těmi skutečnostmi, které v mnoha případech měly určitý vliv na to, jak českoslovenští Židé v daném období vnímali Izrael, jaké pro ně měl významy a co symbolizoval. Často se taktéž jedná o události či okolnosti, které mohly výrazně přispět ke konečnému rozhodnutí emigrace do „země zaslíbené“, případně do jiných států.

Pro zasazení do kontextu, nejprve charakterizuji menšinovou politiku v období první a druhé republiky. Mimo jiné se zaměřím i na vliv myšlenek Tomáše Garrigua Masaryka, jež do značné míry determinovaly budoucí obraz Československa jakožto tolerantní demokratické země ve střední Evropě. Navazující podkapitoly věnuji poválečné menšinové politice, s důrazem na situaci židovské menšiny. Následně se budu zabývat poválečným antisemitismem, reintegrací Židů do společnosti a identitami Židů v poválečném období.

2.1 Československá menšinová politika po druhé světové válce

Pro plné porozumění poválečnému postoji k národnostním menšinám v Československu¹², je potřeba začít zkoumat již období první republiky. V rámci Versaillské mírové smlouvy v masarykovském meziválečném Československu platil tzv. systém ochrany národnostních menšin. V praxi znamenal následující: „Praha se podpisem smlouvy o ochraně menšin zavázala, že poskytne všem obyvatelům úplnou a naprostou ochranu jejich života a jejich svobody bez ohledu na jejich původ, státní občanství, jazyk, rasu nebo náboženství a právo volně vyznávat jak veřejně, tak soukromě jakékoliv vyznání, náboženství nebo víru, jejichž vykonávání nebude v neshodě s veřejným pořádkem a dobrými mravy“ (MZV 2010: 6).

Edvard Beneš na tuto masarykovskou demokratickou tolerantní tradici navázal i v období výkonu prezidentského úřadu v letech 1935-1938. Navzdory této oficiální „podpoře“ panoval napříč československou společností poměrně silný antisemitismus. Ostatní menšiny (zejména Němci a Maďaři), v důsledku předcházejícího historického vývoje a vzájemných vztahů v průběhu dějin, taktéž nebyly přijímány kladně. Jan Láníček uvádí, že mimo zachování „image“ demokratické země, byla podpora židovské menšiny právě jednou z cest,

¹² Již zpočátku musím poznamenat, že ač v průběhu své práce píšu o Československu, zabývám se téměř ve většině případů pouze situací v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Je to částečně dáno, i tím, že žádný z mých informantů nepochází ze Slovenska či Zakarpatské Ukrajiny.

kteřou se Československo snařilo oslabit vliv německé menřiny v oblasti Sudet a mařarské menřiny na Slovensku (Láníček 2018: 20).

„ ‚Vzorová demokracie‘ první Československé republiky a zvlářtě její ostré odlišování od pozdějších období a od sousedních zemí, je tak alespoň zčásti umělou konstrukcí paměti. Pouze v komparativní historické perspektivě lze ve srovnání se sousedními středoevropskými státy v meziválečném období nahlížet na politické fungování Československa s jistou schovávavostí“ (Wein 2018: 125). Československo v období první republiky bylo tedy prezentováno jako demokratický vzor pro ostatní země ve střední Evropě. Z výře uvedeného však vyplývá, že situace dozajista ideální nebyla. Spíše naopak. Na tuto skutečnost znovu upozorňuje Martin Wein: „(b)ěhem celého meziválečného období však přesto často vyvstávaly česko-německé a česko-slovenské konflikty [...] Stížností menřin na diskriminaci bylo nespočet [...] Navíc se období po první světové válce opět vyznačovalo protiřidovskými bouřemi ve většině oblastí Československa i v Praze [...] Nicméně obraz Československa mezi řidy, a především mezi sionisty, zůstal bez poskvrny“ (ibid.: 126). Příslušníci menřin byli tedy tolerováni, nicméně často považováni za hrozbu. Situaci výstiřně shrnuje Michaela Peroutková: „(n)ejen Němci, ale všechny menřiny řijící na území ČSR [...] byli už v období první republiky pokládáni za problém destabilizující společnost“ (Peroutková 2016: 112).

Během prvních let druhé světové války se však postoj československých politiků poměrně dramaticky změnil. Příčinou byla zejména zkušenost německé okupace a reakce na Mnichovskou dohodu z roku 1938. Yegar upozorňuje na skutečnost, že Edvard Beneř tuto událost vnímal jako zradu ze strany okolních států. V průběhu války tedy dospěl k názoru, že předválečný systém ochrany menřin se v osvobozené republice obnovovat nebude (Yegar 1997: 61). Hlavním cílem exilových politiků bylo totiž vytvoření dvojnárodního státu Čechů a Slováků, ve kterém se bude vyskytovat minimální možné procento příslušníků neslovanských národnostních menřin.

Vedle vysídlení německého obyvatelstva byli podobným způsobem vyhnáni Mařaři z území Slovenska. V paradoxní situaci se nacházeli německy mluvící řidé, kteří byli navzdory jejich zkušenosti holocaustu, považováni za Němce. „Po dehumanizaci prořité během války tak někteří navrátilci z koncentračních táborů museli své řluté Davidovy hvězdy vyměnit za bílé pásy na rukávech, které je označovaly za Němce, a bylo s nimi ve všech směrech zacházeno jako s Němci [...]“ (Láníček 2018: 223). V tomto případě hrála klíčovou roli sčítání lidu z roku 1930. Větřina lidí uvedla národní příslušnost dle jimi používaného jazyka. řidé tedy často národnost německou (Sedlická 2016: 121). Netušili však, jak fatální dopad bude mít jejich volba v poválečném období.

Již dříve patrné nacionalistické tendence Čechoslováků nabyly po válce na intenzitě. Vytvořil se zde jakýsi obraz Čechoslováků jako národa, který během druhé světové války nejvíce trpěl. Československo se postavilo do role oběti. Genocida Židů a Romů byla téměř absolutně upozaděna. Tato historická narace a mentalita oběti se později promítala na způsobech vzpomínání a připomínání druhé světové války a německé okupace. Docházelo zejména k vyzdvihování československého odboje a československých válečných hrdinů. Na příslušníky menšin však bylo poněkud pozapomenuto, resp. byli aktivně vytlačováni z paměti.

Svědčí to o přítomnosti určité selektivity paměti, v rámci, které jsou často vytěšňovány zkušenosti, jež se nehodí pro potřeby přítomnosti a naopak zdůrazňovány či pozměňovány skutečnosti, které pomáhají současné jednání a postoje legitimizovat (Maslowski, Šubrt 2014: 44). I přes dlouholetou tradici přátelských česko-židovských vztahů „hlavní československý politický proud [...] Židy chápal jako entitu, která je českému národu cizí“ (Láníček 2018: 91). Situace židovské menšiny se od ostatních menšin do určité míry lišila. V rámci alespoň částečného zachování „image“ středoevropského demokratického a tolerantního státu, jim byly nabídnuty dvě možnosti – emigrace nebo asimilace s Čechoslováky. Vytvořily se tak dva hlavní židovské proudy – zastánci asimilačního hnutí a sionisté (Yegar 1997: 62-63). Třeba říci, že asimilace znamenala absolutní splynutí a pozbytí jakýchkoli ochranných menšinových práv.

Jak již bylo naznačeno, židovské utrpení bylo Čechoslováky (nejen) v poválečném období výrazně zlehčováno či spíše naprosto opomíjeno. „Češi byli ve veřejném diskurzu prezentováni jako oběti nacistické genocidy stejně jako Židé“ (Peroutková 2016: 113). Wein uvádí, že další příčinou toho, proč byli vyvraždění Židé započítáváni jako „československé oběti“ bylo ospravedlnění pozdějšího vysídlení Němců z Československa (Wein 2018: 178).

Na Židy bylo stále pohlíženo jako na cizí element i přes jejich výraznou roli v odboji a vysoké procento v exilových armádách (ibid.: 116). I přes to však museli v poválečném období dokazovat svou loajalitu československému státu, což opět poukazuje na selektivitu československé paměti a upravení „národní“ historické narace. Blanka Soukupová popisuje pět způsobu, jakými se Židé vypořádávali s tímto nelehkým obdobím. Jednalo se buď o emigraci do Izraele, zatajování svého židovství, vstup do KSČ, reemigrace do země exilu během války či pokus o zachování svého židovství (Soukupová 2009: 87-91).

2.2 Poválečný antisemitismus

Z obnovené československé republiky antisemitismus zdaleka nezmizel. Zejména na Slovensku byl pevně zakořeněný. Nechvalně proslulým příkladem je pogrom v Topoľčanech,

který proběhl 24. 9. 1945.¹³ Příčinou protizidovských nálad nebyla pouze nenávist jako taková, ale i strach slovenských fašistů, že přijdou o arizovaný majetek. Někteří Židé opět získali svůj vysoký socioekonomický status, někteří naopak žili v chudobě. Obojí však budilo zášť. Martin Wein upozorňuje na to, že protizidovské výtržnosti polevily až v roce 1948, po převzetí moci komunisty (Wein 2018: 218-222). V Čechách a na Moravě byla situace o něco klidnější, nicméně antisemitismus se objevoval také. Jedná z mých informantek uvádí, že antisemitismus je podle ní všudypřítomný a ve společnosti se objevuje dodnes (Eva Erbenová). Podobný názor má i další informant: „*Přesně tak, on už to ukázal ten pětáctýřicátý rok. Komunisti už tady měli tak silný zázemí, že většina těch lidí si to uvědomovala, že ten antisemitismus, kterej byl v minulosti v každé době, tak to oni věděli, že ten antisemitismus opět bude. Antisemitismus prostě je i v současné době, to si nebudeme nic nahlávat*“ (M.L.).

Láníček uvádí, že většina lidí se záhy začala domnívat, že řešením poválečného antisemitismu může být pouze sionismus a s ním spojené vystěhování československých Židů do Izraele¹⁴ (Láníček 2018: 84). V podobném duchu se vyjádřil i jeden z informantů, a to v kontextu skutečnosti, že vyřešení „problému“ s židovskou menšinou rozhodně nebyla pro poválečné Československo prioritou. „*Tady byly jiný problémy. Tady byl přesun obyvatelstva. Vemte si odsud zmizely dvě třetiny obyvatelstva německýho. Samozřejmě, že někteří lidé se vrátili z koncentračních táborů, ale bylo to taky jakoby složitý, protože před válkou se hlásili samozřejmě k německví. Za další sem přišlo spousta optantů. Ať už židovských nebo nežidovských. Přišli dosídlit pohraničí. To se všechno tady mlelo v jednom tavícím kotli v jednu chvíli. Sem přijížděli prostě se svým, česky řečeno, haraburdím a odcházeli se svým haraburdím do Německa, protože už tenkrát samozřejmě v těch třicátých letech se posilovalo to vystěhovalectví Ha-Šomer ha-ca'ir, tak oni přišli i sem tenkrát. Jim to nabídla vláda, že oni pomůžou znovu obnovit průmysl v severních Čechách. Takže sem tenkrát přišli hodně ti podkarpatský, z východního Slovenska, kde se připravovali na tu aliju. Někteří tady nakonec zůstali, ale většina prchala odsud, protože doba tomu nepřála*“ (T.P.). Další informant dodává: „*To prostředí bylo prostředí neustálých konfliktů. Odešla tady většina těch lidí, kteří hovořili německy, Sudety se vylidnily, přišli sem ti optanti, přišla sem řada takových těch novodobých rádoby zbohatlíků, kteří viděli příležitost se tady nějakým způsobem napakovat.*“ (M.L.).

¹³ Ján Mlynárik uvádí: „(t)opolčanská židovská obec byla velmi silná a známá: Židé ve městě žili od začátku 16. století, roku 1900 jich tu žilo na 1 400 a před druhou světovou válkou na 2 500. Tvořili téměř třetinu obyvatelstva města a byli poměrně zámožní, zbohatli zejména na obchodech s obilím. Jejich rozsáhlý majetek rozkradli místní ľudáci a arizátoři. Když se po válce vrátilo asi pět set Židů, vyvolalo to mezi současnými držiteli židovského majetku paniku, jež postupně dostala rysy otevřeného protizidovského odporu, který vyústil do pogromu“ (Mlynárik 2005: 307).

¹⁴ Případně emigrace do jiných zemí.

Zmiňování optanti byli lidé, kteří si po postoupení Podkarpatské Rusy Sovětskému svazu, mohli zvolit, zda budou mít československé nebo sovětské občanství. Právo opce jim umožnilo vládní nařízení v rámci Benešových dekretů¹⁵ (Vaculík 2001: 53 in Uherek, Korecká, Pojarová 2005: 129). Mezi nimi byli i Židé, o kterých se zmiňuje i informant z Liberce: „*Dneska je tady ta obec poměrně malá, protože po válce sem sice přišlo poměrně hodně Židů ze Zakarpatské Ukrajiny a z východního Slovenska, takže tady bylo něco okolo devíti set lidí, ale většina z nich vodošla do Izraele, do Spojených Států a podobně*“ (P.J.). Velká část Židů, zejména z Východu, tak v Československu nezůstala. Na tuto skutečnost upozorňuje i Miloš Pojar: „(p)o roce 1945 se ČSR stala tranzitní zemí pro ty Židy z Východní Evropy, kteří přežili masové vyvražďování nacisty (šoa) a snažili se dostat do uprchlických táborů hlavně v Rakousku a Německu, odkud chtěli jít dále do Palestiny“ (Pojar 2004: 127-128).

Antisemitismus v poválečném Československu měl i další příčiny. Čechoslováci se také často cítili provinile za to, že se za Židy v období války nepostavili a nesnažili se jim více pomoci. Sylvie Singerová označuje antisemitismus vyvstávající z pocitu vlastní viny jako tzv. antisemitismus špatného svědomí, který byl typický pro rané poválečné období (Singerová 2005: 8-9 in Heitlingerová 2007: 33). Přítomnost Židů v obnovené republice tak lidem připomínala jejich vlastní chyby a nedostatky. Jak již bylo nastíněno v předchozí podkapitole, v české historické paměti se tak pevně zakořenila mentalita oběti, jež částečně přetrvává dodnes. Dle Weina, vznikl tzv. mýtus českého holocaustu. Výmluvným příkladem může být rovnocenné postavení šoa a vypálení Lidic v české paměti (Wein 2018: 196-197). V současné době můžeme dozvuky tohoto mýtu spatřit například na projevech politiků na každoroční terezínské tryzně. V roce 2016 se na této pietní akci, předseda Českého svazu bojovníků za svobodu, Jaroslav Vodička vyjádřil následovně:

„Ohlížíme-li se za minulostí a děsivostí druhé světové války, musíme se spolu s vrcholnými politiky naší země i vratké Evropské unie zamyslet nad tím, jak bránit tisícileté hodnoty naší kultury před invazí kultury jiné s cíli, které si můžeme domyslet. [...] My, kteří žijeme v srdci Evropy, máme vůči ní povinnost nikdy nepřipustit, aby byla zničena třeba i řízenou invazí, která ji má v těch či oněch zájmech v jejích základech změnit“ (ČT 24 2016).

Na jeho slovech můžeme pozorovat, že namísto uctění obětí holocaustu, války a nacistické okupace, klade důraz na prosazení (domnělých) zájmů českého národa. Vodičkův projev i „mýtus českého holocaustu“ ilustrují jednu ze základních funkcí paměti – využívání minulosti (resp. paměti) pro potřeby přítomnosti. Maslowski a Šubrt mluví o tzv. politice

¹⁵ Taktéž označovány jako dekrety prezidenta republiky, vydané prezidentem Benešem v letech 1940-1945. Jedná se o určitou podobu zákonů, které nemohly být vydávány v období německé okupace.

paměti, skrze kterou prosazují určité skupiny své zájmy, a to na základě vlastní interpretace či úplného pozměnění vzpomínaných dějin (Maslowski, Šubrt 2014: 70-75).

Dále uvádějí, že existuje tzv. mezinárodní paměť, při čemž vycházejí z myšlenek francouzského sociologa polského původu Georgese Minka. Zjednodušeně řečeno, mezi národy probíhá permanentní souboj o umístění na „[...] neviditelné škále mezi ctí a ostudou dějin“ (Mink 2008: 480-483 in Maslowski, Šubrt 2014: 42). Československo se na konci války snažilo uhájit svou výhodnou pozici mezi Východem a Západem¹⁶ a zachovat si status demokratické země ve střední Evropě. Dobrá pověst se pochopitelně obhajovala lépe z pozice utlačovaného národa, který během války trpěl, než z pozice národa víceméně pasivního.¹⁷ Martin Wein poznamenává, že kolektivní paměť, resp. události a skutečnosti, jež obsahuje, v tomto případě vize Československa jako mučednické země, nejsou stejné jako objektivní historie (Wein 2007: 21-22). Zjednodušeně řečeno, způsoby, jakými jsou historické události nazírány a interpretovány, se neshodují s tím, jak se doopravdy udály. Tím se opět vracíme k využívání minulosti, lépe řečeno obrazu minulosti v kolektivní paměti, k prosazování určitých zájmů v přítomnosti.

Jednou z možných příčin poválečného antisemitismu byla i tabuizace holocaustu, o které nepřímo mluví Pavel Barša: „(m)asová vražda Židů jistě nebyla po válce popírána: šok z ní byl jedním z hlavních důvodů přijetí konceptu zločinů proti lidskosti na norimberském procesu a zavedení termínu genocida do slovníku mezinárodního práva. Jako holý fakt byla tato vražda uznána, významotvorné a hodnotové rámce, jejichž prostřednictvím byla uchopena, ji však nepřisoudili žádné samotné místo“ (Barša 2011: 9). Holocaust byl tedy často vytlačován z paměti, protože byl pro mnohé neuchopitelný. Zlo spáchané nacisty se nacházelo daleko za hranicemi lidského chápání. Situace se změnila až na počátku 60. let: „(k)ulturní trauma holocaustu jako sociální fenomén vzniká v návaznosti na formu symbolického kódování událostí genocidy Židů, která pracuje s kategoriemi bezprecedentního Zla, nebo dokonce s pojmem nepojmenovatelné a nepochopitelné události“ (Maslowski, Šubrt 2014: 204). Právě na základě zmiňované neuchopitelnosti získal holocaust speciální místo v lidských dějinách.

Jeho výjimečným statusem se mimo jiné zabývá i Zygmunt Bauman ve své knize

¹⁶ Jan Masaryk, se kterým je koncept Československa jako „mostu“ mezi Západem a Východem často spojován, však svou podporu dané myšlenky vyvrací se slovy, že „(p)o mostě se chodí a to nám zrovna nekonvenuje“ (Masaryk 1990: 263).

¹⁷ Situace v Protektorátu Čechy a Morava a na Slovensku se do určité míry lišila. Rolí a postojem Slovenska se zabývá Láničková, jenž zdůrazňuje, že po získání autonomie v roce 1938, Slovensko realizovalo silně protizidovskou politiku téměř bez nátlaku Německa, a to zejména prostřednictvím katolické církve (Lániček 2018: 62). Samozřejmě bych však nerada, aby to vyznělo, že to jakkoli zobecňují na celou českou nebo slovenskou společnost. V obou zemích byl například protifašistický odboj a lidé, kteří Židům i jiným pronásledovaným pomáhali.

Holocaust a modernita: „(t)o, co je pro nás těžké pochopit, není sám holocaust ve vší své zřůdnosti. Skutečnost holocaustu učinila téměř nepochopitelnou naši západní civilizaci – a to v době, kdy už jsme si mysleli, že jsme se s ní nějak vyrovnali a že jsme prohlédli její nejvnitřnější pohnutky, a dokonce vyhlídky; v době její celosvětové, bezprecedentní kulturní expanze“ (Bauman 2003: 134). Tabuizace holocaustu se částečně promítla i do mého vlastního výzkumu. V několika případech jsem narazila na to, že informanti, především ti, co poválečné období prožili, se v rozhovoru dané problematice raději vyhýbali. Nikdy mi to nebylo přímo řečeno, ale jejich vyjádření byla často strohá, případně zavedli řeč někam jinam. Jeden z informantů mě upozornil na to, že přeživší Židé zkušenost holocaustu ukrývali v sobě: „*Já jsem... Takhle. Ono to je trochu složitější, protože všichni ti, prakticky, všichni ti, kteří to přežili vo tom po válce nechtěli... Nemluvili*“ (P.J.). Michaela Peroutková poukazuje na to, že vytěšňování šoa z paměti bylo v rodinách často provázáno zamlčováním samotného židovství. Někteří Židé druhé generace se tak o svém původu a o zkušenosti holocaustu jejich rodičů dozvěděli až v dospělosti, a to často pouze okrajově (Peroutková 2016: 32).

V neposlední řadě je třeba zmínit, co na počátku šedesátých let vedlo k obratu v nahlížení na šoa. Izraelský historik Tom Segev¹⁸ zdůrazňuje především význam procesu s Adolfem Eichmannem¹⁹: „[...] do procesu s Eichmannem byl holocaust téměř tabu. Lidé mluvili o židovské kolaboraci, o hnutí odporu, ale k upřímnému vyrovnání se s holocaustem nedošlo. Eichmannův proces tuto situaci změnil a fungoval jako terapie pro celou společnost“ (Segev 2018). Byl to tedy jeden z prvotních impulsů, jenž naprosto změnil nazírání holocaustu a determinoval jeho budoucí status kulturního traumatu, viz podkapitola 5.2 *Paměť a identita*.

2.3 Návraty domů

Autorka knihy *Židovské identity před 2. světovou válkou a po ní* výstižně shrnuje rozčarování, které zažívala velká část přeživších: „(v)ětšina Židů, kteří přežili holocaust, se domnívala, že se vrátí do své vlasti, kterou znají, s níž se cítí být spjati a již považovali za svůj domov. Návrat však vypadal zcela jinak, než si představovali. Vraceli se do společnosti, která o ně nestála,

¹⁸ Tom Segev bývá řazen do skupiny tzv. Nových izraelských historiků. Jedná se o historiky, kteří zpochybňují tradiční historické narativy izraelského státu, např. upozorňují na špatné zacházení s palestinskými Araby (Israel National News 2012). Noví historici jsou často kritizováni tzv. Starými historiky, kteří se hlásí k narativům tradičním. Skupina Starých historiků obviňuje Nové historiky z antisionismu (Israeli 2016: 9) Noví historici zase tvrdí, že Starí historici na úkor pravdy hájí pouze izraelské státní zájmy (ibid.: 132).

¹⁹ Adolf Eichmann byl jedním z hlavních organizátorů holocaustu. Po válce utekl do Argentiny, kde žil několik let v utajení. V roce 1960 byl vypátrán a unesen do Izraele, a to izraelskou tajnou službou Mosad. V roce 1961 byl popraven. Procesem s Eichmannem se zabývá filosofka Hannah Arendtová ve své knize *Eichmann v Jeruzalémě: zpráva o banalitě zla* (1. vyd. v roce 1963).

nečekávala je a nebyla na ně připravená ani materiálně, ani mentálně. Přicházeli zpět do země, kde je nikdo nevyhlížel, protože všichni jejich příbuzní a známí až na výjimky zahynuli v koncentračních táborech. Lidé z jejich okolí z předválečné doby už s nimi nepočítali“ (Peroutková 2016: 79). Dalo by se tedy mluvit o určitém kulturním šoku, kterému byli vystaveni, viz podkapitola 3.5 *Kulturní šok*.

Domnívám se, že je důležité zdůraznit, jak uvádí Michaela Peroutková, že s Židy v poválečném Československu již příliš nepočítali. Důkazem může být i přístup k poválečným majetkovým restitucím: „[...] takže byly zahájeny restituční řízení [...] To byl případ i mé rodiny třeba. Byla zahájena v roce čtyřicet šest, pokročilo se v roce čtyřicet osm, přerušil to pětadvacátý únor a pořád to není dotažený.. [...] Teprve v roce devadesát jedna, kdy přišly nové restituční zákony, tak se dokazovalo to... A ten se stát se zachoval ještě hanebně vůči těm Židům, že řekl, pokud jste v šestačtyřicátém roce nezačali restituční řízení, tak na to nemáte nárok. Ústavní soud to potom zrušil, tady tuhle klauzuli a řekl, že roku dva tisíce, ale většina lidí už na to neměla sílu, jak v tom šestačtyřicátém roce a nikdy se k těm majetkům nedostala, protože oni nežili už tady v Československu“ (M.L.). Židům byl tedy jejich majetek málokdy navrácen. V jejich bytech často našli nové obyvatele a většina jejich blízkých zahynula. Není tedy těžké si domyslet, že reintegrace do společnosti byla většinou poměrně složitá, často bezmála nemožná. V mnoha případech přeživší Židé začali hledat různé alternativy. Jednou z nich bylo přiklonění se k sionismu a následné vystěhování do Izraele.

2.4 Identity Židů po druhé světové válce

Jak již bylo uvedeno v podkapitole 2.1 *Československá menšinová politika po druhé světové válce*, přeživší Židé měli v Československu dvě možnosti – naprostou asimilaci nebo podporu sionismu a následnou emigraci²⁰. První skupina, tedy asimilanti, byla nucena splynout s českým nebo slovenským národem. Obecně však židovství zažívalo po válce značný útlum (Peroutková 2016: 107). Řada Židů byla zvyklá svou židovskou identitu raději skrývat a zatajovat: „[...] ten holocaust, těch šest milionů lidí, zasáhl do toho života těch rodin a ti lidé najednou dostali strach z toho, co kdyby se to opakovalo. Začali se schovávat sami v sobě. Neukazovali tam to židovství [...] období pětáctyřicet až do roku osmdesát devět, ono to je i do současné doby, kde vlastně najednou hodně Židů už tenkrát mělo ten sociální náboj, to sociální citění, zvláště po té druhé světové válce a to židovství už nebylo tak silný jako před tou druhou

²⁰ Kateřina Čapková uvádí, že oba dva proudy měly v Československu silnou tradici, zakořeněnou již v 19. století (Čapková 2013: 114-115, 214-215).

*světovou válkou, kdy to vlastně byla parta no, co si budeme povídat [...] Oni se scházeli. Byli to souvěrci, měli stejný náboženství. Oni byli v jedné grupě, scházeli si, spolu slavili svátky a byla to určitá skupinka. To potom v pětáctýřicátým roce najednou bylo roztrženo“ (M.L.). Michaela Peroutková však upozorňuje na to, že neustálým připomínáním své identity „zvenčí“ ji však paradoxně většinou neztratili (ibid.: 107). Druhému hlavnímu proudu, tedy sionistům je věnována samostatná podkapitola 3.1 *Sionismus*.*

Nesmím opomenout německy a maďarsky mluvící Židy, kteří pro obnovenou československou republiku představovali mnohem závažnější problém než Židé, kteří mluvili česky či slovensky. V poválečném Československu panoval všeobecný odpor vůči neslovanským Židům. Zároveň byla národní identita jedinců odvozována od jazyka, který používali. Jak uvádí Jan Láníček, německy mluvící Židé byli tedy automaticky považováni za Němce (Láníček 2018: 226-227). Ocitali se tak ve velmi paradoxní situaci. Sami se vypořádávali se skutečností, že používají jazyk svých vrahů, s nimiž však současně byli ztotožňováni (Peroutková 2016: 116).

Národní identitou asimilantů a sionistů se zabývá například Alena Heitlingerová, která ji výstižně shrnuje následujícím způsobem: „(z)atímco většina Izraelců a většina Čechů a Slováků, kteří zůstali v Československu, zkonstruovala ‚jedinečnou hybridní transnárodní identitu‘, vytvořili čeští a slovenští židovští emigranti většinou ‚mnohonásobné identity‘, vážící je současně k několika národům“ (Heitlingerová 2007: 151). Německy mluvící Žid z Prahy, který po válce emigroval do Izraele se tak současně mohl považovat za Němce, Čecha, Izraelce i Žida.²¹

V neposlední řadě je třeba zmínit důsledky tlaku, který byl na Židy, žijící v poválečném Československu, vyvíjen ze všech stran. V mnoha případech cítili, že ani po zkušenosti šoa, nejsou v Evropě vítáni, politici jim dávali ultimáta a jejich zájmy byly marginalizovány. Ráda bych zde uvedla tzv. Simmelovo pravidlo, které tvrdí, že: „(v)nitřní souvislost skupiny je odvislá od míry vnějšího tlaku“ (Eriksen 2007: 73). Solidaritu mezi přeživšími popisuje Lukáš Příbyl: „To, co jsi právě prožil, tě nutí sdružovat se spíše s lidmi, kteří mají podobnou zkušenost. Ty se vrátíš z lágru a zjistíš, že jsi jak Marťan, že ses vrátil do zcela jiného světa, který úplně nechápeš, a hlavně nikdo nerozumí tobě – celou dobu, kdy jsi byl v koncentráku,

²¹ Na otázku, zda jsou Židé národem, etnickou či náboženskou skupinou, neexistuje jednoznačná odpověď. Danou problematikou se podrobněji zabývá například Kateřina Čapková v úvodu své knihy *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938* (Čapková 2013: 7-20).

žili ti lidé doma normální život“ (Příbyl, Plzák 2013: 28). V některých případech, často mezi sionisty, tak opravdu došlo k upevnění vnitřní solidarity, posilující touhu „udělat aliju“.²²

2.5 Židovské spolky

Vývoji židovských spolků v českých zemích se podrobněji věnuje kniha *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*. K jejich poválečnému obnovení se autoři vyjadřují až v samotném epilogu knihy, a to následujícím způsobem: „[...] v tomto období na krátkou dobu povstaly z popela, aby vbrzku zmizely v propadlišti dějin. [...] Činnost řady židovských spolků byla po roce 1945 obnovena pouze formálně. Jejich členstvo bylo většinou zdecimováno nacistickou vyhlazovací mašinerií, ztrátami v protifašistickém odboji i emigrací“ (Křest'án, Blodigová, Bubeník 2001: 73). V podobném duchu se vyjadřuje i jeden z informantů: „*A tak ono, česky řečeno, ty spolky neměly moc jakoby šanci. Když si vezmem, že po pětačtyřicátým se nám vrátila spousta lidí z koncentračních táborů. Ty mladší generace, jako třeba Franta Lederer, ty prostě několik let po pětačtyřicátým, jezdili z ozdravovny do ozdravovny. Neměli sílu. Vrátilo se spousta lidí, který byli připravený o všechno – o existenci, o spoustu svých příbuzných, o takový to zázemí. Tady se opravdu lidi shromažďovali okolo takových těch sociálních věcí. Já potřebuju nějaký nový boty, nám se narodilo mimino... Takže spousta věcí se točilo okolo takovejhle věcí. Hele my nemáme, co žrát, my potřebujeme léky sehnat. A tohle všechno sháněla obec, což vlastně se vine jako červená nit do dneška“ (T.P.).*

Aktivity a úlohy židovských spolků tak záhy převzaly orgány židovských náboženských obcí, zejména pak Židovská obec v Praze (Křest'án, Blodigová, Bubeník 2001: 73). Informant dále upozorňuje na pohřební spolky, ženské spolky a důsledky masové emigrace: „*Jinak ženský spolek ten se obnovil, ale většinou to všechno nějak zanikalo. Chevra Kadiša, což je pohřební spolek, ale jako takový ty spolky, co bylo před tím. To tady nebylo. Vlastně možná sem tam někdy něco se... Záleželo na lidech, kolik měli síly, kolik měli ty chuti do ty obnovy dát, protože třeba víme, že v Mariánských lázních se dokonce snažili obnovit ješivu, Baltský Chasidi. Jo, protože prostě tam jezdili, ale to rychle zmizelo. Tady se vobnovil ten ženský spolek. Ženy samozřejmě chtěly pomáhat těm, co měly už děti, co se chtěly vdát... Bylo tady spousta dětí bez rodiny. Jo, takže samozřejmě mámy měly vždycky takovýhle to smýšlení daleko silnější. Samozřejmě lidi umírali, takže byla potřeba obnovit tak nějak ty pohřební věci... Tohle všechno vlastně tím osmačtyřicátým jakoby končí. [...] Pak to celý se bortí, protože [...] v ty době začíná*

²² Často používané hovorové označení emigrace do Izraele. Použito například v rozhovoru s židovskou emigrantkou do Izraele Manuelou Shimberg (Daniel 2013).

se jinak uskupovat to židovstvo, spousta lidí odešlo do emigrace, nebudeme říkat jenom do Izraele. Oni šli kamkoli, někdo šel do Anglie, někdo šel do Spojených států, ale samozřejmě ta největší alija šla do Izraele“²³ (T.P.). Informant také uvádí: „A oni opravdu, aby zakládali Makabi²⁴ a mysleli na to, jak budou sportovat a házet voštěpem, běhat do dálky... Na to oni neměli, ani sílu, ani jakoby... Za další spousta věcí se tady řešila jakoby za pochodu. Když vezmeme, když se tady nějaký náboženský život jako by rozvíjel, tak se ho nesměli účastnit Němci, což byli i Židi, kteří se hlásili k německému vyznání“ (T.P.). Druhý informant dodává: „Ono to právě vedlo k odchodu těch lidí odsud do toho Izraele“ (M.L.). O emigraci do Izraele pojednává následující kapitola.

²³ Chasidismus je náboženský směr judaismu. Byl založen v 17. století a obsahuje silné mystické prvky (Holocaust 2011).

²⁴ Pojem Makabi označuje Makabejské hnutí mládeže či židovské sportovní kluby.

3 Izrael

V následujících podkapitolách se budu zabývat emigrací do Izraele, případně tím, co k ní vedlo. Nejprve se zaměřím na význam sionismu a sionistických spolků, a to především v poválečném Československu. Poté se budu zabývat konkrétními příčinami vystěhování Židů z Československa. Další podkapitoly jsou věnovány samotnému „průběhu“ emigrace, začátku nového života a kulturnímu šoku, kterému byla velká část židovských přistěhovalců vystavena. Dále se pokusím přiblížit i fenomén reemigrace, tedy návratu emigrantů zpět do Československa. V neposlední řadě se budu zabývat i česko-izraelskými vztahy a tím, jaký vztah mají moji informanti k Izraeli.

3.1 Sionismus

Sionismus je ideový směr, jenž vznikl v 19. století. V minulosti se o sionistické myšlenky opírala politika židovských světových organizací. Hlavním cílem bylo především obnovení národního židovského státu na palestinském území. Po vzniku státu Izrael v roce 1948 se sionismus zasazuje zejména o upevnění pozice státu a posílení židovské identity diasporických Židů (Mešťan 2017). David Engel uvádí, že sionisté vytrvale usilují o to, aby se všichni Židé na světě vrátili do Izraele. Sionistické hnutí v průběhu let několikrát změnilo či upravilo své hlavní poslání. Například v roce 2004, kladlo důraz zejména na posílení Izraele jako židovského, sionistického a demokratického státu (Engel 2012: 1). Situaci výstižně vystihují slova Kurta Schuberta: „(s)ionismus je reakcí na nepodařenou emancipaci“ (Schubert 2003: 110).

Dále je důležité uvést, že existuje tzv. zákon o návratu, který Židům po celém světě dává právo automaticky získat občanství v Izraeli. Jeden z informantů se o zákonu zmiňuje takto: „*U nás je to ještě tak, nevím jestli to znáte, to je takzvaný zákon návratu, že každé kdo má aspoň jednoho židovského prapředka – dědečka nebo babičku, dostane papíry v Izraeli a občanství automaticky. Takže pro mě by to nebyl vůbec žádný problém. No moji vnuci už to věděj taky*“ (P.J.). Zákon byl v roce 1950 vydán Knessetem²⁵ a platí dodnes. V souladu s ním, nejsou přichozivší Židé považováni za imigranty, ale spíše za repatrianty (Harpaz, Herzog 2018: 1-2).

Jak jsem již nastínila v druhé kapitole²⁶, Židé měli po válce dvě možnosti – asimilaci

²⁵ Knesset je izraelský parlament.

²⁶ Podkapitoly 2.1 *Československá menšinová politika po druhé světové válce* a 2.4 *Identity Židů po druhé světové válce*.

nebo emigraci. Menšinová práva se v minulosti republiky „nevyplatila“ a z toho důvodu se rozhodla je neobnovovat. Jan Láníček upozorňuje na velmi důležitou skutečnost: „(o)tevřená československá podpora sionistickému hnutí by se [...] měla chápat v širším kontextu československého řešení záležitostí menšin v poválečné republice“ (Láníček 2018: 115). Podpora sionismu byla tedy ve vlastním zájmu Československé republiky. Sionistické hnutí mělo plnou podporu velké části československých politiků, a to již od období první republiky. Tuto skutečnost ilustruje například projev ministra zahraničí v exilu Jana Masaryka, během druhé světové války:

„Má vláda i já bychom vás chtěli ujistit hlubokými sympatiemi a porozuměním. Já osobně nebudu mít klid, dokud se lidská důstojnost nenavrátní všem synům a dcerám Izraele, kteří živí uniknou ze spárů germánského Belzebuba. Palestina je téměř jedinou hvězdou na rozbouřené obloze současného bezpráví. Doufám a modlím se za to, aby se spojeným národům podařilo zničit Hitlera, než uskuteční své ďábelské vyhlazovací plány. Nesmíme ztráct ani minutu. Hrobů je už příliš mnoho“ (Dagan 1991: 147).

Izraelský diplomat Moshe Yegar uvádí, že v poválečném Československu sionisté početně převažovali nad asimilanty. Dále zmiňuje obnovení sionistických mládežnických hnutí a pořádání letních a zimních táborů, aby se mládež připravila na vystěhování do Izraele (Yegar 1997: 63). Mladá generace byla tedy pro sionisty naprosto klíčová. Právě oni měli sehrát stěžejní roli při budování izraelského státu. Členství v sionistických spolcích, organizacích či hnutích pro československé Židy znamenalo začlenění do své vlastní komunity, skrze kterou mohli prosazovat své zájmy a vyjadřovat své názory. Sionistické organizace zároveň propojovaly Židy napříč celým světem a dávaly jim jeden společný cíl, což výrazně upevňovalo jejich kolektivní identitu.

Zkušenosti se sionismem má i Edith Rosen, rozená Březinová (*1926): „(a)čkoli žádné náboženské tradice doma nedodržovali a oficiálně byla ‚bez vyznání‘, vychovávala ji matka v duchu sionismu, nacionalistického hnutí s duchovními prvky, jehož vznik podnítily perzekuce ve východní Evropě v 19. století. Sionisté zdůrazňovali příslušnost k židovskému národu, která měla vyvrcholit návratem do země Izrael. Celé své dětství a dospívání byla Edith Rosen aktivní členkou mládežnického hnutí Tchelet lavan, které působilo v několika státech střední Evropy. Hnutí s prvky skautingu kladlo důraz na sionismus a hledání vlastní židovské identity Členové se věnovali studiu hebrejštiny, židovských dějin, tradic a připravovali se na odchod do Izraele“ (Paměť národa 2015).

Hnutí Tchelet lavan²⁷ (viz obrázek č. 3 v příloze č. 1) vzniklo po první světové válce a pro československou sionistickou mládež mělo klíčovou roli. Vedle upevňování židovské identity, zejména skrze studium hebrejštiny a osvojování židovských tradic, vyučovali i zemědělské práce (Holocaust 2018). Zkušenosti se zemědělstvím byly vyžadovány proto, aby emigranti v budoucnu přispěli k budování nového izraelského státu, často v zemědělských osadách, tzv. kibucech, které byly založeny primárně na principu kolektivismu. O tom svědčí i zkušenost československé sionistky Avivy Magen (*1926): „[...] po válce se rozhodla pro studium medicíny. Sionisté však její studium nepodporovali – jednoduše byli zapotřebí praktičtí lidé, kteří by mohli pracovat v kibucech“ (Paměť národa 2016). Zajímavý je pohled Blanky Soukupové, která vychází ze vzpomínek jedné z informantek svého výzkumu: „(k)oncentrační tábory navíc v lidech vypěstovaly touhu po kolektivismu i lhostejnost k majetku. Svoboda začala být chápána jako hodnota, již se lidé musejí obětovat [...]“ (Soukupová 2008: 88).

3.2 Příčiny poválečné emigrace

Svízelné životní podmínky v poválečném Československu přiměly řadu Židů ke konečnému rozhodnutí pro emigraci, které výstižně popisuje jeden z mých informantů: „*Ty lidi si uvědomili, že tady jim pšenka nepokvete. Řekli si: co já tady budu dělat, zkusím to jinde, že jo. A řada lidí odešla do Izraele a pak do Ameriky. Nebo se vrátili zpátky. Bylo to tady velice složitý období*“ (M.L.).

Alena Heitlingerová uvádí, že v letech 1945-1950 odešla do Izraele zhruba polovina z přeživších Židů, tedy přibližně 22 000 až 24 000 osob. Dalších přibližně 3 000 až 5 000 Židů emigrovalo do jiných zemí, ve většině případů na Západ. V Československu tedy zůstala pouhá desetina předválečného počtu příslušníků židovské menšiny²⁸ (Heitlingerová 2007: 138). Na tuto skutečnost i její současné důsledky mě upozornil další informant: „*Dneska je tady ta obec, když už o tom mluvíme, dneska je tady ta obec poměrně malá, protože po válce sem sice přišlo poměrně hodně Židů ze Zakarpatské Ukrajiny a z východního Slovenska, takže tady bylo něco okolo devíti set lidí, ale většina z nich odešla do Izraele, do Spojených Států a podobně. Takže je nás tady dneska tak zhruba šedesát pět až šedesát, různého věku*“ (P.J.).

²⁷ Dle Yegara, dříve označováno jako hnutí Blau-Weiss (modrá-bílá), v roce 1919 změnilo název na Tchelet-lavan, tedy modrá-bílá v hebrejštině (Yegar 1997: 33-34).

²⁸ Počty přeživších i emigrantů se napříč různými zdroji liší. Například Yegar pracuje se statistikami mezi lety 1948-1950. Uvádí, že v této době do Izraele odešlo asi 19 000 přeživších československých Židů. Dalších 7 000 se vystěhovalo do jiných zemí. V Československu tak zůstalo přibližně 18 000 Židů (Yegar 1997: 77).

Po prvotních nadějích, že se život vrátí do starých kolejí, zažili mnozí velké rozčarování. Významná část (nejen) československých Židů se tedy rozhodla najít přívětivější prostředí, prosté antisemitismu a neustálého strachu o vlastní postavení ve společnosti. Vzhledem k historickým a náboženským okolnostem se Izrael pochopitelně nabízel jako jedna z nejvhodnějších možností. *„No to bylo vopravdu pro nás, pro ty, který to přežili, z těch libereckých Židů se tam přestěhovalo hodně teda. Myslím, že to bylo správný řešení, protože ta země nám od toho Mojžíše vlastně patřila, ktorej tam přišel z Egypta. Takže si myslím, že to je jediný správný řešení“* (P.J.). Izrael byl tedy v očích některých Židů výjimečná země, se kterou byli odpradáva úzce spjati. Izraelská spisovatelka židovského původu Eva Erbenová po válce s manželem odešla do Francie. Později se rozhodli pro emigraci do Austrálie, která se jim však nezdařila: *„Když Petr odevzdal formulář, kde stálo náboženství židovské, nadšení opadlo. Dáme vám vědět. Kdy? Nevíme“* (Erben, Mališová 2013: 86). Z toho důvodu se rozhodli odejít do Izraele, který považovali za určitou „jistotu“. Za místo, kde nebudou nikým pronásledováni či perzekvováni kvůli jejich židovství a budou žít „mezi svými“. Očekávání od emigrace do Izraele byla různá. Většina mých informantů se však shodla na tom, že po prožití hrůz války a holocaustu, chtěli Židé začít nový život. *„Já si myslím, že šli za svým snem. Měli určitý informace o tom, že tam začíná nověj život, nověj stát, nověj možnosti“* (M.L.).

Americký sociolog Jeffrey C. Alexander se zabývá tím, jaké postoje zaujímali přeživší vůči holocaustu. Převládající stanovisko v poválečném období a v průběhu 50. let označuje jako tzv. pragmatický narativ²⁹. Jeho podstatou byla především orientace na budoucnost, vytěsnění minulosti a již zmiňovaný nový začátek. Snahu oprostít se od minulosti vyjadřovalo i samotné opuštění Evropy, která přeživším připomínala prožitá traumata. Pragmatický narativ vyhovoval i samotným zemím, ve kterých židovští emigranti začínali nové životy. Často v nich byl totiž stále přítomen antisemitismus, který měl být postupně vymýcen (Alexander 2004: 213-217). *„Zakládali jsme tam novou rodinu. Všichni ti lidé, co tam přišli žádnou neměli a tohle byla jejich nová rodina“* (Eva Erbenová). V mnoha případech to byl nový začátek v plném slova smyslu. Heitlingerová upozorňuje na to, že návrat domů většinou znamenal zjištění, že nikdo z jejich rodiny či blízkého okolí nepřežil. V jejich domovech již bydleli jiní lidé - jednoduše nepočítali s tím, že se vrátí (Heitlingerová 2007: 79-81).

V poválečném období se začali silně hlásit o slovo komunisté. Řada Židů spatřovala v komunistické ideologii nadějnou vyhlídku na přívětivější budoucnost. „Někteří pamětníci vstoupili do KSČ po válce s nadějí na lepší budoucnost s rovnými právy na vzdělání a práci, na

²⁹ V originále užíván termín progressive narrative. V české literatuře se objevuje jako pragmatický narativ (Maslowski, Šubrt 2014: 192).

budoucnost bez velkých rozdílů mezi chudými a bohatými, bez válek a bez rasového nebo politického pronásledování“ (ibid.: 66). Většina z nich však záhy zjistila, že ani život v socialistickém Československu nebude snadný. „*Takže ta situace pro ty lidi, který odsud odešli, byla složitá, ale v každém případě, tři roky po válce už nechtěli absolvovat to období, který absolvovali před tím. Obzvláště když tady začal být ten tlak z té strany těch komunistů. To je asi ten hlavní důvod, protože řada lidí si uvědomila, že ta židovská otázka přijde na přetřes a přišla*“ (M.L).

3.3 Emigrace

Socioložka Alena Heitlingerová popisuje tři hlavní vlny židovské emigrace do Izraele v průběhu 20. století. Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, největší vlna odchodů probíhala bezprostředně v poválečném období a po únorovém převratu, tedy v letech 1945-1950. Druhá vlna nastala v rámci legálního vystěhování v polovině 60. let. Třetí vlna následovala v roce 1968 po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa (Heitlingerová 2007: 138).

Emigranti se do Izraele dostávali různými cestami. Velká část z nich však končila ve stejném cíli – severoizraelském přístavním městě Haifa (viz obrázek č. 4 v příloze č. 1). „*My jsme totiž, já nevím, jak se to otci povedlo, ale my jsme opustili Prahu v den jejího obsazení – čtrnáctého března třicet devět. Jo prostě jemu se to podařilo nějakým záhadným způsobem, bez dokladů se dostat přes hranice, přes Polsko a nakonec jsme skončili v Haifě*“ (O.S.), uvádí informant, kterému se podařilo opustit Československo ještě před začátkem války. Další přístavy, kam často připlouvali židovští přistěhovalci byly v Tel-Avivu a Jaffě (Terner, Terner 1950: 225). Samotná cesta do Izraele byla velmi náročná a nekončila vždy šťastně.³⁰ Eva Erbenová popisuje příjezd do Izraele následovně:

„(z)raky všech byly upřeny na pevninu, kde se po sedmidenní plavbě objevilo město Haifa. Izrael. Město zářilo ve slunečním světle a ve mně se hlásil nový život. [...] Konečně jsme sestoupili z lodě, všude vládl zmatek, mnoho lidí a zavazadel, ranců, nesrozumitelné křičení a volání. [...] Vděčná, že odjíždíme z toho chaosu, jsem pozorovala z okna krajinu,

³⁰ Nejznámějším příkladem je loď *Exodus*, která v roce 1947 ilegálně přepravovala židovské přistěhovalce do Izraele (v té době stále Britského mandátního území Palestiny). Přibližně čtyři tisíce pasažérů bylo Brity posláno zpět do Evropy. Velká část z nich přežila holocaust a jejich nucený návrat, mimo jiné i do Německa, vyvolal ve světě obrovské pobouření. Z toho důvodu se později ilegální židovští přistěhovalci začali transportovat do internačních táborů na Kypru. Mnoho internovaných Židů na Kypru se podařilo dostat do Izraele v roce 1948, po jeho oficiální vzniku. Zbylí byli přijati o rok později, když Velká Británie oficiálně uznala stát Izrael (Jewish Virtual Library).

kteřá se mi moc nelíbila. Všude písek, žádný strom nebo tráva. Jen těžký, horký vzduch“ (Erben, Mališová 2013: 88-89).

Opět zde můžeme pozorovat jakési naděje vkládané do nového začátku a radost z opuštění „chaosu“, tedy poválečné Evropy. Z úryvku je taktéž patrné, že proběhlo jakési prvotní seznámení s tamním prostředím. Mnozí pochopitelně záhy po příjezdu zažili velký kulturní šok, kterému se podrobněji věnuji v podkapitole 3.5 *Kulturní šok*. Dále je třeba zmínit, že velké množství židovských přistěhovalců se po příjezdu ocitlo v uprchlických táborech. Izrael se v té době pochopitelně musel vypořádat s obrovským populačním nárůstem, což často vedlo k obtížným životním podmínkám pro nově přichozí židovské imigranty, ale i pro místní arabské obyvatelstvo.

S emigrací a myšlenkou sionismu bylo taktéž úzce propojeno několik židovských spolků či hnutí, kterým se po válce podařilo obnovit svou činnost (viz podkapitola 2.5 *Židovské spolky*). „*Takhle po válce... židovskej spolek jako je takovej, víceméně opravdu v rámci toho skautského sionismu ten Ha-Šomer ha-ca'ir. Prostě potřebovali samozřejmě nastartovat znova tu aliju*“ (T.P.). Velkému množství emigrantů se tedy do Izraele podařilo dostat právě díky sionistickým spolkům, organizacím a hnutím.

Barbora Císařová uvádí: „(v) meziválečném období představoval sionismus a sionistické spolky pro československé Židy určitou alternativu národní identifikace. [...] V poválečném období otázka sionismu jako uspokojení potřeby národní identifikace ještě více zesílila“ (Císařová 2017: 22). Jedná se tedy o poměrně přirozený důsledek československé menšinové politiky, jejíž součástí byla výrazná marginalizace židovské národní identity (Láníček 2018: 84).

Identita je vždy nedílnou součástí našich životů. Ať už se jedná o identitu jazykovou, etnickou, národní či jakoukoli jinou. Richard Jenkins upozorňuje na skutečnost, že nemůžeme žít běžný každodenní život, aniž bychom se nezabývali právě otázkou identity. Může se jednat o sebeidentifikaci či identifikaci ostatních (Jenkins 2008: 27). Jednoduše řečeno - musíme vědět, kam patříme, a kam patří druzí. Jedná se o jeden ze základních antropologických konceptů - dichotomie my versus oni. Českoslovenští židovští emigranti tedy toužili po upevnění své identity, což jim poválečné Československo na rozdíl od Izraele nemohlo nabídnout.³¹ Zde opět spatřuji již zmiňované³² Simmelovo pravidlo. Tentokrát byla vnitřní soudržnost skupiny, tedy izraelských Židů utužovaná sdílenou zkušeností života v Evropě, který velké části z nich nepřinesl mnoho dobrého. Touha vybudovat silný stát vedla různorodé

³¹ Židovskou národní identitou se podrobněji zabývám v podkapitole 2.4 *Identity Židů po druhé světové válce*.

³² V podkapitole 2.4 *Identity Židů po druhé světové válce*.

židovské komunity ke spolupráci. Dalším faktorem (v pozdějších letech) byl i vnější tlak ze strany palestinských Arabů a jejich spojenců. Na závěr této podkapitoly bych ráda uvedla úryvek z biografické knihy Zwi Batschy, židovského rodáka z Olomouce, kterému se v roce 1939 podařilo dostat do Izraele:

„Jakmile se potvrdilo, že můj výjezd je jistý, převládl pozitivní pocit. Nebyl jsem již uprchlíkem a mohl jsem se opět stát subjektem, který jde svou cestu jako člen národní skupiny, která zřizuje novou vlast [...] Téměř jsem ve svém vědomí nepocíťoval a neprožíval osud uprchlíka a mohl jsem se cítit jako člověk, který ze svobodného rozhodnutí chce budovat novou vlast, přičemž negativní okolnost, že jsem musel opustit svou první vlast, nehrála pro své krátké trvání téměř žádnou roli“ (Batscha 2002: 89).

3.4 Začátek nového života

Nový život v Izraeli byl pro většinu československých židovských emigrantů velmi náročný. Mimo kulturní odlišnosti se museli adaptovat i na naprosto rozdílné přírodní a klimatické podmínky. V rámci mého výzkumu se informanti také často zmiňovali o střetech s tamním arabským obyvatelstvem: „*Když se chodilo, jestli znáte trošku Izrael, z Karmelu do Haify, tak tam žili ty pastevcí a takový, ale to je zárodek dnešního Hamásu. Ty přepadávali lidi, přepadali děti, kteří měli svačiny a podobně. A bylo to hodně těžký tam žít [...]*“ (O.S.). Další informant uvádí: „*Co si pamatuju, co mi vyprávěli, když on přejížděl Negevskou poušť, tak velice často byli pod atakou arabských obyvatel, kteří tam tenkrát na tom západním břehu Jordánu byli [...]*.“ Dále upozorňuje na náboženské rozdíly: „*[...] najednou vznikly dvě rozdílný, nábožensky, rozdílný komunity. Arabové islám a Židé judaismus. Sice jsou bratřenci, jak si říkaj, že jsou všichni Semité, ale v tom náboženství se nemohli nikdy dohodnout*“ (M.L.).

Soužití s palestinskými Araby však někdy přinášelo i pozitivní zkušenosti. Jeden z informantů popisuje vztah s arabským spolužákem z britské školy, kterou společně navštěvovali: „*St. Luke's School vedli pastoři, to nebyli Židé, ale oni respektovali všechny možné víry, které tam byly. Takže já jsem seděl vedle izraelského Araba, protože Angličané mezi sebe nikoho nepustili vůbec. No a ten, když viděl, jak žijeme, tak on vždycky přišel a vnutil mamince nějaký chleba nebo takový věci, aby nám přilepšil. Maminka to nechtěla, ale on říkal, že on je věřící a že musí někomu pomáhat, když už není v té válce*“ (O.S.). Koexistence pozitivních a negativních zkušeností dobře ilustruje komplexnost arabsko-izraelského konfliktu. Často totiž můžeme mít tendenci nahlížet na něj poněkud zkráceně a jednostranně.

Podobné příběhy z každodenního života však mohou dobře poukázat na jeho mnohovrstevnatost. Zjednodušeně řečeno na to, že situace není černobílá.

V některých případech nový život komplikovala i jazyková bariéra: „*Bylo to těžké no. Já jsem potom, když jsme přijeli do Izraele, do Haify, tak já jsem napřed chodil do hebrejské školy. Jenomže otec zjistil, že když se budeme vracet, já budu úplný analfabet. Já nebudu umět nic. Takže aspoň tu angličtinu, že to je evropský jazyk. No to byla St. Luke's School, to byla misionářská škola a bylo to určeno dětem Spojenců. Já jsem byl jediný Čechoslovák v té třídě třeba, ale musím říct, že jsem tam našel přátele, ale že to bylo dost těžké [...]* A já měl tu nevýhodu, že jsem třikrát začal chodit znovu do školy, protože vždycky to byl jiný jazyk a já jsem ten jazyk samozřejmě neznal. Takže... Ale tím, že mám jakési jazykové buňky, tak jsem se s tím vždycky nějak popasoval, jak se říká“ (O.S.), popisuje situaci informant, jenž do Izraele emigroval před válkou a po jejím konci plánoval návrat do Československa. Dalším charakteristickým znakem některých židovských přistěhovalců bylo poměrně vysoké dosažené vzdělání, které však v zemi většinou nemohli uplatnit: „*A byli tam v tom domě, v kterém jsme bydleli... Bylo víc národností, samý emigranti, kteří si mysleli, že se vrátí. Oni měli problém, protože oni byli všichni vysoce vzdělání a neměli práci. Tak se třeba stalo, že otcův kamarád, který se čerstvě oženil, měl krásnou ženu a byl nešťastnej, že nemůže ani tu ženu uživit. [...]* Takže všichni si ohromně pomáhali. To jsem tady v Česku neviděl. Taková obětavost, jo? Otec potom... On sice byl advokát, ale on jinak byl i manuálně zručný, já jsem taky manuálně zručný, protože to je věc, co patří k tomu. Člověk musí být samostatný“ (O.S.). Informant dále s úsměvem dodává: „*[...] v Izraeli když [...] na staveništi zavolali pane doktore, tak půl lešení spadlo dolu“* (O.S.). Alena Heitlingerová upozorňuje na to, že druhá generace (potomci přeživších šoa) byla často rodinou vedena právě ke studiu medicíny. Domnívali se, že jako lékaři se jejich děti uplatní všude na světě (Heitlingerová 2007: 139). Z výpovědi informanta je však patrné, že v Izraeli se často jako lékaři neuživil, alespoň tedy zpočátku.

Co se dosaženého vzdělání týče, ráda bych doplnila, že problematické bylo především vzdělání základní. Hanna Yablonka uvádí, že řada dětí nemohla během války v Evropě navštěvovat základní školu, tudíž se později obtížně začleňovaly mezi děti, které v Izraeli danou možnost měly. Poměrně překvapivé však je, že rozdíl v procentu dosaženého středoškolského vzdělání, mezi přistěhovalci³³ a židovskými obyvateli Izraele, byl naprosto minimální, viz tabulka č. 2 (Yablonka 1999: 11-12).

³³ Z Evropy.

	Přistěhovalci	Židovští obyvatelé Izraele
Muži	64,3 %	64,4 %
Ženy	61,8 %	61,9 %

Tabulka č. 2: Procento obyvatelstva Izraele s dosaženým středoškolským vzděláním v letech 1948 a 1949

Zdroj: Yablonka (1999: 11-12)

Navzdory velkému množství překážek, byli však Židé plně odhodláni vybudovat nový izraelský stát. Informantka zdůrazňuje, že právě myšlenka moderního židovského státu spojovala místní různorodé židovské komunity (Eva Erbenová). Na tuto skutečnost upozorňuje i další informant: „[...] je pravda, že zase ti co to tam začali budovat, takoví ti, kteří vlastně to považovali za to po tý válce, ten okamžik toho znovubudování toho světa, tak to vzali za své [...]“ (M.L.). Zwi Batscha se ve své biografické knize vyjadřuje o emigraci následujícím způsobem: „(š)lo o diskontinuitu, zlom, změnu geografických podmínek mého života. Jenže jsme si byli jisti, že tato diskontinuita byla přechodem od nejhoršího zla k možnosti dobra“ (Batscha 2002: 89).

V neposlední řadě bych ráda poukázala na přítomnost onoho pragmatického narativu, kterým jsem se zabývala v podkapitole 3.2 *Příčiny poválečné emigrace*. Izraelský historik Tom Segev zdůrazňuje vytěšňování zkušenosti holocaustu, a to nejen v poválečné Evropě, ale i v samotném Izraeli: „Izrael se nějak zvlášť o osud nacistických zločinců nezajímal, měl jiné starosti a priority. Pro vyrovnávání se s holocaustem to byla velmi obtížná doba. Holocaust byl v 50. letech v Izraeli téměř tabu. Rodiče o něm nemluvili se svými dětmi, děti si netroufaly zeptat se. Takže nic se nedělo“ (Segev 2018). Holocaust v paměti tedy nehrál v prvních letech existence izraelského státu příliš důležitou roli. Naprosto stěžejní součástí izraelského národního narativu se stal až o několik let později, viz podkapitola 5.2 *Paměť a identita*.

3.5 Kulturní šok

„Ke kulturnímu šoku dochází tehdy, když je osoba odloučena od svého vlastního systému kulturních a jazykových významů a nalezne se v situaci nebo ve světě, v němž jsou významy

slov a činů buď zvláštní, nebo zcela cizí“ (Murphy 1998: 215-216).

Podobnou situaci často zažívali i nově příchozí Židé, pochopitelně ne pouze českoslovenští. Kulturní šok zakoušela velká část židovských přistěhovalců z nejrůznějších koutů světa, kteří se rozhodli pro nový život v Izraeli. Informantka L.T. v rámci výzkumu Michaely Peroutkové popisuje: „*Do Palestiny jsem chtěla, protože jsem už jako dítě byla levicově založená. Styděla jsem se za to, že mám bohaté rodiče. Existovalo pár levicově orientovaných organizací, které tvrdily, že Židé patří do Palestiny a tam mohou uskutečnit své ideály. Když jsem ale přišla do Palestiny a mluvila s východními Židy, pomyslela jsem si: panebože to jsou moji lidé? Vždyť přemýšlejí úplně jinak než já. Každý Němec je mi svým způsobem myšlení mnohem bližší než Židé v bývalé Palestině*“ (Peroutková 2016: 229).

Negativní zkušenosti tedy nemusely vycházet pouze zvenčí (např. v podobě konfliktů s palestinskými Araby), ale i zevnitř. Z vyjádření pamětnice L.T. je patrné, že zdrojem problémů často mohla být i vnitřní diverzita izraelských Židů, jež pramenila z několika různých přistěhovaleckých vln. Spolu s evropskými Židy přišli například i Židé z Ruska, Jemenu, Iráku a později i z Etiopie (Gerloff 2016). Všechny příchozí skupiny měly určitá kulturní a náboženská specifika, pramenící ze života v odlišných zemích a kulturách. Co se československých Židů týče, socioložka Alena Heitlingerová zdůrazňuje, že jejich identita byla formována především silným pocitem společného osudu a skupinové sounáležitosti, nikoli judaismem³⁴ (Heitlingerová 2007: 215). V důsledku své sekulární identity se pak velmi často odlišovali, například od komunity ortodoxních Židů, která v Československu nebyla tolik početná jako v Izraeli. Heitlingerová dále upozorňuje na to, že většina československých Židů neměla židovské náboženské vzdělání, neabsolvovala bar micva či bat micva.³⁵ Řada z nich pocházela ze smíšených manželství (ibid.: 143). Dalším zdrojem vnitřních rozporů mohl být samotný status přeživšího holocaustu, který byl často spojen se stigmatizací. Obyvatelé Izraele se ptali, kdo byli židovští přistěhovalci z Evropy a jakým zázračným způsobem se jim podařilo přežít. Touto problematikou se zabývá například Hanna Yablonka, která uvádí, že dané otázky v přeživších často vyvolávaly pocity viny. Pocity viny za to, že jsou to zrovna oni samotní, kdo přežili nacistický teror (Yablonka 1999: 59-60). Nikdo z mých informantů však o podobné situaci nemluvil.

³⁴ Tento fenomén v následujících desetiletích začal nabývat na intenzitě. V současnosti není ústředním bodem židovské identity judaismus, ale právě zkušenost holocaustu, která se pro Židy (nejen v Izraeli) stala kulturním traumatem, viz podkapitola 5.2 *Paměť a identita*.

³⁵ Bar micva (pro chlapce) a bat micva (pro dívky) je slavnostní náboženský obřad, který funguje jako přechodový rituál. Zjednodušeně řečeno, dítě se stává dospělým (Štěpková 2011).

Představa jednotného židovského národa tak byla v určitých ohledech spíše přáním než realitou. Rozčarování, které mnozí prožívali, výmluvně popisuje Michaela Peroutková: „(r)ealizace myšlenky sionismu v praxi, tzn. založení židovského státu, v sobě skrývala nesmírné množství nesnází, které si v té době většina Židů neuvědomovala a které však v případě emigrace do Palestiny úplně změnily jejich životy. Odlišná geografická poloha s jiným podnebným pásmem, zcela odlišné kulturní prostředí, soužití s místním arabským obyvatelstvem a naprostá ekonomická zaostalost byly aspekty, které utvářely jejich novou existenci a se kterými se museli vypořádat. Mnoho sionistů prožívalo hluboké zklamání po příchodu do zaslíbené země Palestiny, protože zažívali pocity vykořenění, odcizení a prázdnoty“ (Peroutková 2016: 51).

Jak jsem již naznačila, existovaly skutečnosti, jež místní židovské komunity spojovaly, především pak budování národního státu či nový začátek mimo území Evropy. Stejně tak však existovaly skutečnosti, které je rozdělovaly, a to poměrně výrazně. V některých případech tedy došlo i na návrat do Československa, případně na emigraci do jiné země: „[...] většinou ty informace, který já mám, jak se tam moje rodina etablovala v tom Izraeli, našla vlastně v uvozovkách spálenou zemi. Takže oni tam začali od píky a ti Arabové jim nějakým způsobem nešli na ruku v té době. Takže tam to byl neustálý boj o přežití. Oni tam bojovali, jeden z těch mých předků, bojoval v Haganě. Nakonec dosáhli té nezávislosti toho čtrnáctého května devatenáct set čtyřicet osm, ale od té doby je to všechno pod neustálým tlakem. [...] Takže ne každé to udejal tady to. Někteří se vrátili zpátky“ (M.L.).

3.6 Reemigrace

Tuto podkapitolu bych ráda vyhradila fenoménu reemigrace, konkrétně návratu židovských emigrantů do Československa či emigrace z Izraele do jiné země (např. USA, Kanada). Jedná se o skutečnost, které jsem si na počátku svého výzkumu nebyla příliš vědoma. Informanti mě na ni však opakovaně upozorňovali. Z toho důvodu jsem se rozhodla ji taktéž věnovat pozornost.

Je velmi důležité zmínit, že pohyb mezi Československem a Izraelem byl po celou dobu oboustranný. „Takhle ono ten pohyb byl jak do Izraele, tak z Izraele sem, protože spousta lidí, česky řečeno, to tam nevydejchalo“. Informant dále poukazuje na to, že určité „zklamání“, jež vedlo k odchodu z Izraele, neprožívali pouze pováleční emigranti, ale i před válkou: „[...] ale to už byl ten stav i těch sionistů v těch dvacátých a třicátých letech. Kdy oni prostě šli budovat zemi zaslíbenou, ale ta země zaslíbená opravdu nebyla zrovna nic růžového“ (T.P.).

Příčiny reemigrace však mohly být i jiné, jednoduše řečeno pragmatické nebo z různých důvodů nutné. Informant, kterému se do Izraele podařilo dostat ještě před začátkem války líčí: „Když otec pak viděl, že tam nebudeme v té Palestině, v tom Izraeli, nebudeme moci tam zůstat, protože maminka byla těžce nemocná, měla vážnou srdeční... Ona měla, dneska to není problém, ona měla nedomykavost chlopní a lékaři říkali, jestli tady zůstane, že dlouho žít nebude. Tak my jsme tam byli s tím, že jakmile bude možnost, že se vrátíme až bude po válce. No, jenomže všechno bylo jinak no. Otec si myslel, že se vrátí domů a že se vrátí k tomu, co dělal. Jenomže tam se změnilo obyvatelstvo a ne všichni, mnozí byli takzvaní zlatokopové. Oni prostě zabírali domy a všechno, jo. A přitom ne všichni byli fašisté tam. To byli starousedlíci, ti si vážili rodiny – jméno rodiny informanta – ale nic to nepomohlo. Bylo to těžké [...] Já jsem strašně Izraeli vděčen, ale jsem taky vděčen, že to otec zařídil, abychom mohli jet zpátky, protože patnáct let a moje maminka ještě žila. Tam to bylo tak, že už jenom ležela, jo. Takže za to to stálo, ale nebyť toho, tak bych z Izraele nikdy neodešel, nikdy, ale já jsem miloval svou matku, takže to nešlo“ (O.S.). Reemigrace či emigrace do jiné země tedy nemusela nutně vždy znamenat negativní vztah k Izraeli. Dále je z informantova vyprávění je patrné, že znovuzачlenění do poválečné československé společnosti mohlo být pro některé navrátilivší se emigranty poměrně náročné.

Ani v socialistickém Československu nebyla pozice reemigrantů vždy snadná. Pamětnice L.T. v knize Michaely Peroutkové popisuje: „[...] za války jsem byla v emigraci v Palestině, kde jsem studovala. To mně komunisté nikdy nemohli odpustit. Vstoupila jsem tam do komunistické strany a vrátila jsem se jako přesvědčená komunistka. Nikdo mě nenutil, abych se vrátila. Vrátila jsem se, abych pomohla vybudovat socialismus. Věřila jsem tomu, věřila jsem té myšlence. Nevěděla jsem, že je velmi vzdálená realitě. Komunisté mně nikdy neodpustili, že jsem byla v Palestině. Pro Čechy jsem vždycky byla sionistkou, a to bylo horší, než být americkou imperialistkou. Měla jsem s tím celou dobu hrozný problémy“ (Peroutková 2016: 226). Naopak informant, jenž se za socialismu několik let živil jako traktorista, uvádí spíše úsměvnou skutečnost: „Já měl obrovskou výhodu. To je taky, to je legrace, jo. Já když něco dělám, tak to dělám naplno. Tak tam se počítaly procenta. Na kolik procent se splnil plán, kolik korby a tak. No tak přišli delegace přímo na pole. Mně poděkovali, že jsem nejlepší traktorista. Jediná věc, že jim vadí, že nejsem v komunistické straně. Tak jsem šel nešťastnej domů co s tím, otec se začal chechtat. ‚No ty řekls jim, žes byl v Izraeli? Neřekl, tak to buď klidnej, to buď klidnej.‘ Tak oni se mi ještě omluvili, že mě nemohou vzít do partaje kvůli tomu. To jsou takový... To jsou takový nevysvětlitelný situace“ (O.S.).

3.7 Československo a Izrael

Vztahy mezi Československem a Izraelem v průběhu 20. století byly vždy determinovány aktuální politickou situací, čelními politickými představiteli a sférou vlivu, ve které se Československo nacházelo. Co se sionismu týče, pozitivní postoj k němu vycházel z dlouholeté masarykovské tradice.³⁶ V židovských kruzích si Masaryk získal popularitu již během hilsneriády.³⁷ Jan Láníček upozorňuje na skutečnost, že právě díky zastání se Leopolda Hilsnera, Masaryk záhy získal podporu světových židovských organizací, amerických židovských politiků a sionistů (Láníček 2018: 15). Dle Yegara, byla podpora mezinárodního židovstva později velmi důležitá pro vznik samostatného československého státu. „Masaryk si uvědomoval, jaký vliv mají Židé v americkém a evropském tisku, a tvrdil, že jejich sympatie velmi pomohly národní československé věci“ (Yegar 1997: 21). Právě Masarykova intenzivní podpora sionismu a boj za práva Židů, zakořenili budoucí přívětivé vztahy mezi Izraelem a Československem.

V meziválečném období se objevila jakási analogie mezi československým a židovským národem, jež vzájemnou spolupráci a solidaritu ještě prohloubila. „[...] Češi proti Němcům v českých zemích a Židé proti Arabům na britském mandátním území. Postavení každé skupiny v tomto srovnávání však původně nebylo pevně dané; teprve postupně začali být Češi ztotožňováni s Židy v Palestině a Němci s Araby. Tato konstrukce se nakonec upevnila pojmovým splynutím německého antisemitismu a arabského antisionismu“ (Wein 2018: 115). Oba malé národy se považovaly za utiskované svým okolím. Mnichovská dohoda tento pocit ještě více umocnila – Izrael v obklopení arabských států a Československo v obklopení „zrádců“. V podobném duchu se vyjadřuje i informantka Z.R. v rámci rozhovoru s Michaelou Peroutkovou: „Nedávno jsem byla pozvaná k izraelskému velvyslanci a každý velvyslanec říká, že Čechy jsou jedna z mála zemí, kde antisemitismus nebudí. Říkají, že hodně Čechů je schopno se do jisté míry identifikovat s Izraelem, protože jsme v pozici malé země, která je neustále ohrožována ze všech stran a která byla obětována appeasementu, který zase dneska vidíme. Hodně Čechů pociťuje určitou solidaritu s Izraelem. Je to asi dáno historickou zkušeností, a ne nějakým filosemitismem“ (Peroutková 2016: 144). Jak jsem však již uvedla v podkapitole 2.1 *Československá menšinová politika po druhé světové válce*, pověst Československa byla (dle

³⁶ Zde píšu o prezidentu Tomáši Garrigue Masarykovi. Pozdější ministr zahraničí Jan Masaryk však také podporoval sionismus a vůči židovskému národu dlouhodobě projevoval své sympatie (Yegar 1997: 60).

³⁷ Hilsneriáda, také nazývána jako Hilsnerova aféra. Procesy s Židem Leopoldem Hilsnerem, odehrávající se na konci 19. století. Příčinnou bylo falešné obvinění z rituální vraždy Anežky Hružové. Aféra vyvolala v československé společnosti silnou vlnu antisemitismu a využili jí populističtí politici (Láníček 2018: 15).

některých autorů) do určité míry uměle vytvořeným konstruktem a vzorová československá demokracie, jejíž základy položily Masaryk s Benešem, je tak částečně spíše populárním mýtem³⁸ než skutečností (srov. Orzoff 2009).

Rok 1948 byl rokem klíčových změn pro Českoslováky i pro Židy. Převzetí moci komunisty v Československu a vyhlášení státu Izrael od sebe dělilo pouze několik měsíců. Přibližně do roku 1949 oba státy spolupracovaly. Důkazem je i vojenská podpora Izraele, v podobě prodeje zbraní v období první arabsko-izraelské války.³⁹ Heitlingerová uvádí, že stále bylo státem povoleno židovské vystěhovalectví (Heitlingerová 2007: 32). Jeden z informantů vzájemné vztahy v tomto období popisuje následujícím způsobem: „*V té době ještě mohli ukázat na Izrael jako stát, kterej je velkej kamarád Československa. Tenkrát to ještě směli a asi to i udělali. Říkám asi, protože my jsme zrovna včera, v neděli, v sobotu jsme měli připomínku křišťálové noci v Žatci a starosta tam hovořil o leteckém mostu Ekron Tel Aviv, to znamená o pomoci Československa nově vznikajícímu státu Izrael, o prodeji zbraní a jakým způsobem vlastně ten Žatec a to Československo tenkrát státu Izrael pomohlo. Takže tenkrát pravděpodobně to bylo prezentováno ještě takovým způsobem, že ten Izrael je taková země, která může s tím Československem být velkej kamarád*“ (M.L.). Záhy však začala studená válka a Izrael se přiklonil na stranu Západu, což zpřetrhalo původně přátelské vazby se SSSR: „*Bohužel oni si to představovali úplně jinak. Oni mysleli, že tam vznikne komunistický stát, což se samozřejmě nestalo z různých důvodů, protože v okamžiku, jakmile tady se dostali komunisti k moci, tak oni chtěli tlačit na ten Izrael, aby na tom Blízkým východu zastával názory Sovětského svazu, což se nestalo. Izrael se přiklonil k té západní politice a k té Americe. V ten okamžik to byl velkej nepřítel*“ (M.L.). Prozápádní postoj izraelského státu na několik desetiletí výrazně proměnil vztahy mezi Československem a Izraelem.

V rámci svého výzkumu jsem se zaměřila i na to, zda v období socialismu mohli českoslovenští emigranti udržovat kontakty s rodinou či známými v Československu. Informanti poukázali na to, že styky byly ve většině případů udržovány písemně: „*Písemnej kontakt byl povolenej a byl běžnej. Byl necenzurovanej kupodivu. Celé to období od toho osmačtyřicátého až do současné doby. Tahle ta možnost byla. Telefonní hovory byly možný, ale byly kontrolovaný Státní bezpečností. Byly to, aspoň se to říkalo, aspoň byla informace, kterou já mám zase ze své rodiny. Jsme věděli, že když oni hovořili se svými blízkými, tak že je napíchnutý ten telefon. Hovory byly neskutečně drahý v té době. Jedna minuta do Izraele stála*

³⁸ Viz obrázek č. 5 v příloze č. 1.

³⁹ První arabsko-izraelská válka vypukla po odchodu Britů z území Palestiny a po vzniku izraelského státu. Probíhala v letech 1947-1949.

sto osmdesát korun, což tenkrát byly velikánský peníze. Dneska to není nic, ale tenkrát to bylo hrozně moc...“ (M.L.). Osobní setkání však byla spíše výjimkou: „Nemohli se navštěvovat, což byl velikánskej problém, zvláště v okamžiku, když někdo zemřel a chtěl navštívit. Bylo to umožněno až pod druhý Aliji, kolem roku šedesát osm, kde se to trošku otevřelo, ale jenom do toho roku sedmdesát. Pak už se zase ty dveře zavřely. Takže od roku šedesát čtyři do tý druhý Aliji, do toho roku sedmdesát, to bylo trošku uvolněný. Novotnýho režim to více méně umožňoval – toleroval, to je to správný slovo, že sem ti lidi mohli přijíždět. Bylo to samozřejmě pod kontrolou Státní bezpečnosti všechno, ale ta možnost byla, ale bylo to jenom tehle ten krátkej časovej úsek“ (M.L.). Další informant doplňuje, že i přesto se osobní setkání občas podařilo, a to zejména v zahraničí. Například v Maďarsku, Jugoslávii či v Berlíně (T.P.). Načež informant M.L. uvádí zkušenost z vlastní rodiny: „Byla tam určitá možnost, i když byla Berlínská zeď. Ty lidi se mohli scházet a oni se scházeli. A to Maďarsko, který tady zmínil kolega, to bylo místo, který bylo nejvíce navštěvovaný z obou stran a ty lidi se potkávali. I naše rodina se tam potkával v tom Maďarsku, v tý Budapešti běžně. Pokud se chtěli navštívit tak oni letěli tam a odsud to bylo možný, byly otevřený hranice“ (M.L.).

3.8 Vztah informantů k Izraeli

V rámci svého výzkumu jsem se zaměřila i na to, jaký je současný postoj informantů k Izraeli, nikoli pouze ten poválečný. Primárním důvodem je především skutečnost, že jejich současný vztah k Izraeli vnímám jako užitečnou informaci pro hlubší kontextualizaci svého výzkumu: „[...] v rozhovoru o celém průběhu života nechceme redukovat roli vyprávěcího na pouhé užití paměti a vybavení vzpomínek na minulost, ale postihnout pokud možno celou jeho osobnost (včetně jeho přítomného rozměru)“ (Vaněk, Mücke, Pelikánová 2007: 76). Jejich současné interpretace Izraele tedy považuji za neméně důležitou součást jejich osobnosti. V průběhu jejich životů se formovaly, na základě řady faktorů. Lze je tedy považovat za jakýsi prozatímní „výsledek“, jenž však stále není konečný a nadále dochází k jeho reinterpetacím.

Všichni informanti zaujímají k Izraeli kladný postoj. Vodítkem k tomuto mi, mimo jiné, byla především doporučení návštěvy Izraele, která jsem slýchala od většiny z nich. Informanti se ptali, zda jsem někdy měla možnost Izrael navštívit. Po mé záporné odpovědi, se vždy „rozzářili“ a začali navrhnout řadu míst, kam bych se mohla podívat, pokud se mi někdy podaří do země zavítat. Jedno z mnohých doporučení znělo: „Kdybyste náhodou měla chuť se tam někdy podívat až budete mít peníze taky, tak si možná napište, existuje taková malá cestovka CK Hrdlička – cestovní kancelář Hrdlička, ten se specializuje na tyhle ty státy. Do Izraele ten

tam zná každej šutr, umí jak hebrejsky tak umí arabsky. Když se tam jede, většinou je to tak, že se půlka toho pobytu bydlí v Betlémě, což je palestinský území. Druhá půlka se bydlí v hotelu poblíž toho Genezaretskýho jezera nebo tak se bydlelo přímo v Jeruzalémě. No a je to relativně za slušný peníze. Přileti se tam, u letiště stojí autobus, kterej je klimatizovanej samozřejmě, že jo. Pak už se jenom sedí a von vypravuje jak co kde bylo a tak dále, a tak dále. To kdyby se vám to někdy zachtělo nebo budete mít ty penízky, tak to stojí.... Ted' už nevím v poslední době, ale vždycky jsem platil tak okolo dvaceti čtyř, dvaceti tisíc za deset dnů, což není tak úplně hrozný. Na to když vezmete ten let...“ (P.J.).

Pozitivní postoj k Izraeli zaujímají, jak emigranti, tak informanti, co se rozhodli zůstat v Československu. V současnosti v Izraeli žije pouze jedna informantka, která je v zemi spokojená, avšak nezapomíná dodat, že ne všechny cíle, se kterými do Izraele odešla se podařilo naplnit a život v tamních podmínkách nebyl a není vždy snadný (Eva Erbenová). O určitých komplikacích se zmiňuje i další informant, ani ty však nic nemění na jeho kladném vztahu k zemi: *„Když se tam jednou někdy podíváte, tak se vám tam bude líbit. A musím říct, že to je... Já se tam cejtím jako doma. Já se tam vopravdu cejtím jako doma. Říkal jsem taky, že tam mám spoustu přátel nebo dost přátel. Je to takový zajímavý, protože tam ty lidi jsou... jak bych to řekl. Víte, že jsou obklopený arabskejma zeměma. Většina z nich dneska už tam uzavřeli nějaký mírový smlouvy, ale pánbůh ví, jak to všechno bude... Tak ted' nevím, jestli to víte. Tam pánové chodí povinně na tři roky na vojnu a ženský na dva roky. Takže je to prostě, sedíte v kavárně a vedle vás sedí holky se samopalama na klíně. Je to zajímavý, ale jinak jako je to velice příjemná země s dobrejma lidma“ (P.J.).*

Žádný z mých informantů tedy o Izraeli nemluvil negativně. Je však velmi důležité zmínit, že ne vždy vidí Židé Izrael čistě v pozitivním světle. Mike Marqusee se zabývá tzv. antisionismem, který vznikl jako odmítavá reakce na sionismus a do začátku druhé světové války měl velkou podporu židovské diaspory (Marqusee 2010: 7). V dnešní době antisionistické postoje zaujímají například ortodoxní Židé. *„Každoroční oslavy izraelské nezávislosti jsou pro určitá společenství dnem smutku – tito lidé pálí vlajky s Davidovou hvězdou a policistům nadávají do nacistů. Takové akce si obvykle spojujeme s radikálními Palestinci. Málo se ale ví o tom, že silné odpůrce má sionismus a židovský stát i mezi samotnými Židy“ (Tureček 2009).*

4 Židovské tradice a judaismus

V rámci rozhovorů jsem s informanty narazila i na téma židovských tradic a judaismu. Původně jsem vůbec neměla v plánu zahrnout tuto problematiku do svého výzkumu. V průběhu rozhovorů však poměrně přirozeně vyplynula na povrch. Nyní se domnívám, že mnou získaná data, týkající se právě židovských tradic a judaismu, dobře ilustrují určitou část jejich osobnosti, jež u předcházejících témat a otázek nebyla tolik viditelná. Zjednodušeně řečeno, jedná se o několik dalších střípků, které doplňují mozaiku jejich identity. Vztah k judaismu a židovským tradicím také hrál určitou roli při začátku nového života v Izraeli, viz podkapitola 3.5 *Kulturní šok*.

Většina mých informantů se aktivně angažuje v židovských obcích. Jeden z nich vzhledem k pokročilejšímu věku, využil během covidové pandemie i online setkání, která místní židovská obec zprostředkovala své komunitě: „*Tak my díky židovské obci, já to někdy sleduji, protože s tím cestováním už na tom nejsem moc dobře, ale já to sleduju. To je vynikající, že máme ty Skype a takový věci. To dřív nebylo, tak já jsem rád*“ (O.S.). Jedná se o již zmiňovaného reemigranta, navrátilivšího se z Izraele do Československa. Na jeho vztahu a postoji vůči židovským tradicím je zajímavá skutečnost, která je zformovala a pravděpodobně stále formuje: „*Já s těmi tradicemi mám problém, protože já jsem vyrůstal mezi Araby a tak jo, ale měl jsem tam přátelé. Ale k tomu židovství, na to mi nesmí nikdo sáhnout. To jsem se párkrát i popral, jo*“ (O.S.). Informant si tedy zachoval svou židovskou identitu, nicméně život v multikulturním prostředí ovlivnil jeho vnímání židovských tradic.

Další informant poukázal na určitý synkretismus křesťanství a judaismu. Dle *Sociologické encyklopedie* je synkretismus, v obecném slova smyslu, propojováním myšlenek různého systémového nebo historického původu do jednoho celku (Havelka 2017). V tomto případě se jedná o míšení náboženských prvků napříč dvěma náboženskými systémy. „*[...] teď třeba bude Chanuka. To jsou naše Vánoce, abych tak řek. Víte, jak se tomu říkalo mezi těma libereckejma Židama před válkou? Já to používám pořád. To se říkalo Weihnuka. Víte co to je? To je směsice Weihnachten a Chanuka. Weihnachten jsou německy Vánoce a Chanuka dohromady – takže Weihnuka. Většina těch Židů, včetně nás teda, já mám za manželku bývalou evangeličku, to ona to neřeší. Samozřejmě máme malej stromeček, že jo. Když je ale Chanuka tak to držíme taky Mimochodem není žádná sranda, protože se drží sedm dnů. A dětičkám se dává každé den nějakéj malej dáreček. No tak když máme pět pravnoučat, tak si to dovedete představit, co to znamená. Celej rok začínáme přemýšlet, co musíme koupit no. No a samozřejmě potom jsou ještě jiný svátky*“ (P.J.). Dále také zmiňuje židovský svátek Purim,

z jehož oslavy se každoročně stává setkání místní židovské komunity: „*Mimochodem Purim, víte co to je za svátek? To je na jaře, to se slaví. Je to takovej historickej svátek. Není to ani tak náboženskej jako historickej svátek. To když byli Židy v dnešním Iráku, tam byl tenkrát dost poměrně velkej ten kmen takovej, když se tam přestěhovali, takže tam byl teda nějakej panovník. Měl takovýho svého ministerskýho předsedu, kterej byl bezvýhradnej antisemita a chtěl tu naši partu taky vymydlit. No a ten panovník měl, jak se dneska říká přítelkyni, Židovku, no a někde, já vím asi kde, jí to prozradil, co se chystá. Tak voni utekli, někde se schovali a nakonec ten panovník toho ministerskýho předsedu nechal pověsit a my se musím vožrat tak, abychom si nepamatovali, jak se jmenoval ten panovník a ten ministerskej předseda. Takže to je největší společenská akce. Kdybyste náhodou chtěla někdy přijet. Tady to je vždycky plný. Přijdou i ty, co normálně nechoděj“ (P.J.). V neposlední řadě přišla řeč na košer stravu, na mou otázku, zda upřednostňuje košer potraviny informant zareagoval takto: „*No, ne úplně. To řeknu rovnou, že ne úplně, protože zaprvé v Liberci není košer prodejna, takže maso se tady třeba nedodává. A když jedu do Prahy, tak si tam něco koupím, ale je to tak příšerně drahý, že to je děsný. Takže já se teda vepřovému dost vyhejbám musím říct [...] A některý ty jídla mám rád. šoulet, jestli vám to něco říká“ (P.J.). Poté došlo během rozhovoru na velice spontánní situaci, která mě však velmi potěšila:**

PJ: „[...] *Mimochodem, vy jste tady jak? Já nevím, jestli je to v otevřený [...] Vy jste tady autem?*“ (odchází do kuchyňky – přináší košer víno).

AP: „*Nejsem, nejsem*“ (smích).

PJ: (nalévá mi skleničku) „*Já si s váma nedám, protože jsem autem.*“

AP: „*Děkuju. Tak to budu mít teda poprvé košer víno*“ (smích).

PJ: „*To vyrábí tady firma Moše Váňa. Já bych řekl, že je velmi dobrý. Kromě toho se tady taky pije Jelínek, to byla židovská fabrika – košer slivovice.*“

AP: „*Tak to děkuju.*“

PJ: „*Není tak silný asi, ale zkuste to. Růžový.*“

AP: „*Tak na zdraví!*“ (smích).

PJ: „*A to vám taky řeknu, my neříkáme Na zdraví. My říkáme: l'chaim. To je na život. Tak si to napište a říkejte někomu l'chaim a budou na vás koukat*“ (smích).

Právě v tomto okamžiku jsem si uvědomila, že skutečnost, že mi informant vysvětluje význam židovských svátků, dává mi ochutnat košer víno a učí mě tradičnímu přípitku, může být jedním ze způsobů, jak navenek vyjadřuje svůj postoj k židovství. Usuzuji, že projevem

toho, že mu na daných zvycích či tradicích záleží, mohl být v daném momentě právě samotný akt sdílení. Dále bych také ráda zmínila i způsob, jakým daný informant symbolicky vyjadřuje své židovství navenek – malý přívěšek Davidovy hvězdy na krku. O tom, že judaismus je velmi důležitou součástí informantovi identity jsem se přesvědčila i odpovědí na otázku, zda by mi dal radu do života, kterou je dobré se řídit. Odpověď zněla: „*Já si vosobně myslím, že rada do života je dodržovat to desatero [...] Nezabiješ, nepokradeš, nepomluvíš a tak dále. To je myslím, že stačí. Podle mého soudu by se nemusela vydávat celá řada zákonů, kde jsou ty podmínky tak napsané, že se v tom člověk nevyzná, abych řek pravdu. Nebo prostě to, aby to člověk študoval bůhvíjak. Kdyby se všichni drželi těch základních pravidel, tak by byl pokoj*“ (P.J.).

Poslední věci, kterou bych zde chtěla zmínit je předávání „židovství“ dalším generacím. Většina informantů má mnoho potomků – dětí, vnoučat či pravnoučat. Přirozeně mě tedy zajímalo, zda jsou vedeni k judaismu a dodržování židovských tradic. „*Vedu je. Zrovna jsem byl s naším rabím, teď mám takový tři, který jsou... Nejstarší z těch tří je půl roku a ty dvě jsou úplně malé. Takže tady bylo takový vítání občánků, tady nahoře v té naší synagoze. No, takže pokouším se je... Voni dneska musím říct, že třeba ty moji vnuci, ty to moc neberou. Moje ségra ta jo, ta sestra jo, tam sem chodí. Brácha ten mimochodem napsal některý knížky [...] to byste si u něj našla, von taky napsal leccos teda. No, takže tenhle tady nebydlí, ale ségra jo. Ta sem přijde, ale vždycky teda, ale přijde sem. A tak no. Tak ale ty vnuci jsou takový, takový... Tak já se jim trochu nedivím, protože když jsou mladý, tak maj trochu jinej život než my*“ (P.J.).

Další informant uvádí: „*To je zajímavý. Evička, moje vnučka jedna, je členkou židovské obce. No a ona pokud nemusí někam jet, protože ona dělá... Já už ani nevím, ona vystudovala... Ona píše recenze a takový, jo prostě divadelní hry a podobně... Překládá. Takže oni v tom žijí a ta je dokonce členka a ti ostatní ty se k tomu židovství hlásí ty holky. A nic jsem jim neříkal*“ (O.S.). Odpověď na mou otázku se tedy pochopitelně liší případ od případu. Někteří potomci si cestu k židovství, judaismu a židovským tradicím najdou, jiní nikoli. Jak již bylo zmíněno, například v kapitole 3.5 *Kulturní šok*, českoslovenští Židé byli i v minulosti typičtí pro svou silnou sekularitu. K tomu se v poválečném a socialistickém období, v některých případech přidalo zatajování a marginalizace vlastní židovské identity. Případný úpadek židovství tak může být do určité míry důsledkem předchozího vývoje. Židé, kteří se k židovské obci nehlásí, často pak ani nevedou vlastní potomky k judaismu či židovským tradicím. Samotná Federace židovských obcí v ČR v roce 2010 uvedla, že počet Židů v České republice se odhadoval na

15 000 až 20 000 osob. Většina z nich však nebyla u žádné židovské obce registrována⁴⁰ (FŽO 2010).

⁴⁰ FŽO uvedla, že registrovaných v dané době bylo přibližně 3 000 osob.

5 O paměti

V následující kapitole se budu zabývat základními teoretickými koncepty paměti. V první podkapitole nastíním vztah individuální a kolektivní paměti dle Maurice Halbwachse. Taktéž budu věnovat pozornost tzv. sociálním rámcům paměti. Dále se budu věnovat rozdílu mezi historií a pamětí, kterým se zabývá například Pierre Nora. Ve druhé podkapitole se budu zabývat vztahem paměti a identity, v souladu s myšlenkami Jana Assmana. V neposlední řadě zmíním i koncept kulturního traumatu, kterým se zabývá například Jeffrey C. Alexander.

5.1 Individuální a kolektivní paměť

Ve své práci se snažím vycházet nejen z informací z odborné literatury, ale i ze vzpomínek informantů, tedy jejich individuální paměti. Často si však nemusíme plně uvědomovat, že i naše individuální vzpomínky jsou sociálně podmíněné. Vztahem mezi individuální a kolektivní pamětí se zabýval francouzský sociolog Maurice Halbwachs. Jeho dílo je silně ovlivněno myšlenkami Émila Durkheima, a je proto považován za představitele tzv. durkheimovské školy, jež je typická pro svůj holistický přístup.⁴¹ Ten je přítomný i v myšlenkách Halbwachse, který tvrdí že, individuální paměť je závislá na paměti kolektivní, tedy stává se jakýmsi kulturním produktem. Zde uvádím jeden z příkladů, který užívá ve své argumentaci: „Absenci vzpomínek z nejtělejšího dětství je proto třeba rozumět tak, že jsme ještě nebyli sociálními bytostmi, a nejsme proto schopni naše vjemy o nic opřít“ (Halbwachs 2009: 50-65).

S tím souvisí i tzv. sociální rámce paměti, o kterých Halbwachs píše následujícím způsobem: „(p)aměť je nejčastěji považována za čistě individuální vlastnost, jež se objevuje ve vědomí omezeném na své vlastní zdroje, izolovaném od jiných a schopném vyvolat, vědomě či nahodile, stavy, jimiž dříve prošlo. A to i přesto, že není možné popřít, že nezřídka svoje vzpomínky zasazujeme do prostoru a času, na jejichž členění se shodneme s ostatními, a že je zařazujeme mezi údaje, které dávají smysl pouze ve vztahu ke skupině, jejíž jsme součástí“ (ibid.: 97-98). Šubrt a Maslowski uvádí, že vedle času a prostoru, lze za nejdůležitější sociální rámec paměti považovat jazyk (Maslowski, Šubrt 2014: 18).

Na myšlenky Halbwachse v mnohém navázali i další autoři, např. Pierre Nora, jenž

⁴¹ O vlivu myšlenek Émila Durkheima na Maurice Halbwachse píše Jiří Šubrt: „Durkheim a jeho škola ovlivnili jeho chápání problému paměti minimálně ve třech ohledech. Tím prvním je durkheimovský holismus, zdůrazňující kolektivní, nadindividuální charakter sociální reality; druhým snaha postavit filozofickou epistemologii na sociologický, kolektivistický základ; třetím pozornost, již Durkheim i jeho žáci věnovali sociologické problematice času“ (Šubrt 2011: 397).

zdůrazňuje rozdíl mezi historií a pamětí: „(h)istorie je vždy problematickou a neúplnou rekonstrukcí toho, co už není. Paměť je fenoménem vždy aktuálním, poutem prožívaným ve věčné přítomnosti; historie je zobrazením minulosti. Protože je citová a kouzelná, paměť se snáší pouze s těmi detaily, které jí vyhovují; živí se vzpomínkami, které jsou nejasné, rozporné, obecné nebo nestálé, konkrétní nebo symbolické, je náchylná ke všem přenosům, zastíráním, škrtnutím nebo projekcím“ (Nora 1998: 9).

Ráda bych tedy zdůraznila, že vzpomínky mých informantů jsou ovlivněny řadou nejrůznějších faktorů, např. historickými událostmi, emocemi či dobovými diskurzemi. V souladu s myšlenkami Halbwachse a Nory se snažím je nevnímat coby izoláty, nýbrž jako součásti mnohvrstevnatých celků. Z toho důvodu jsem se vždy snažila vzpomínky zasadit do historického kontextu, aby bylo patrné, čím byla a je individuální paměť (jakožto součást kolektivní paměti) mých informantů ovlivňována a formována. Samozřejmě se mi však nepodařilo (snad ani nemohlo) najít všechny faktory, vlivy a skutečnosti, které jejich paměť ovlivnily.

Musím zdůraznit, že data získaná ze svého výzkumu nepovažuji za objektivní historii. Jak již bylo zmíněno v podkapitole 1.2 *Metody získávání dat*, zaměřuji se především na to, jak informanti dané období a události vnímají a jakými způsoby na ně dnes vzpomínají. Tato skutečnost se dá dobře ilustrovat tzv. *Thomasovým teorémem*, jenž říká následující: „[...] (n)ení podstatné, jaká realita opravdu je, nýbrž to jakým způsobem, ji vidí a chápou samotní aktéři, protože ti potom podle toho jednají, a toto jejich jednání přináší zcela reálné důsledky. V souladu s tím, lze konstatovat, že často může být významnější to, co si lidé o minulosti myslí, než jaké skutečně byla, neboť tento obraz minulosti – byť třeba zčásti anebo i zcela falešný – se pro ně může stát v přítomnosti významnou motivující silou“ (Thomas 1965: 114 in Maslowski, Šubrt 2014: 281).

5.2 Paměť a identita

Dalším autorem, navazujícím na myšlenky Maurice Halbwachse je Jan Assman. Zabývá se vztahem kolektivní paměti a kulturní identity. Nejprve bych ráda uvedla, že existují dva základní přístupy k pojetí identity – konstruktivistický a esencialistický. Konstruktivistický přístup chápe identitu jako konstrukt, vznikající v rámci sociálních interakcí. V nich je „[...] stvrzována, přijímána či odmítána [...]“. Esencialistické pojetí identity k ní přistupuje jako k objektivně dané skutečnosti, která je nedílnou součástí naší osobnosti. Je třeba zmínit, že ani jeden přístup není přesnější než druhý, spíše se navzájem doplňují: „(j)de spíše o dvě hlediska,

kteřá podstatu problému vystihují komplementárně“ (Mlynář 2016: 33).

Nyní bych ráda poukázala na přítomnost konstruktivistického pojetí na židovské kolektivní (kulturní) identitě. V této souvislosti Assman mluví o tzv. *kulturní paměti*, jenž je odkloněná od všednodennosti a vyznačuje se několika pevnými body, které se neposouvají v průběhu plynoucího času. Za ony pevné body považuje „osudové události minulosti“. Na základě kulturní paměti se formuje kolektivní identita a vztah ke skupině: „[...] kulturní paměť uchovává soubor vědění určité skupiny, jež z něj odvozuje vědomí své jednoty a jedinečnosti. Předměty kulturní paměti se vyznačují určitým druhem identifikující určenosti v pozitivním (,toto jsme my‘) či negativním smyslu (,toto je náš protiklad‘)“ (Assman 1995: 54).

Jak již bylo uvedeno v předchozím textu (např. v podkapitolách 2.3 *Návraty domů* a 3.2 *Příčiny poválečné emigrace*), narativ a interpretace šoa prošli v průběhu dvacátého století dramatickou proměnou. Bezprostředně po válce byl holocaust silně tabuizován, dalo by se říci až vytlačován z dějin. Jednou z příčin mohla být například skutečnost, že přeživší často nemuseli být schopni vyjádřit slovy to, co prožili. Slova jednoduše nestačila (Langer 2006: 297-298). Například Lukáš Příbyl uvádí zkušenost z vlastní rodiny: „Nepamatuju si, že bychom se o tom přímo bavili, byla to daná věc, žádné téma pro konverzaci. A myslím, že máma s tetou vlastně ani nic moc nevěděly, protože když se na válku ptaly rodičů, tak jim bylo vždy řečeno, že jim vše povědí, až budou starší. Ale nikdy nebyly dost staré“ (Příbyl, Plzák 2013: 11).

Za počátek absolutního obratu bývá považován proces s Adolfem Eichmannem (viz podkapitola 2.2 *Poválečný antisemitismus*). Nyní ponechám stranou význam této proměny pro Evropu či Spojené státy americké. Zaměřím se především na Izrael, příp. Židy žijící v diaspoře. Na úvod bych ráda uvedla slova izraelského historika Toma Segeva:

„Když dnes zajdete na izraelskou střední školu a zeptáte se tam dětí, jestli jsou přeživšími holocaust, odpoví vám osm z deseti dotázaných kladně. Což je dost udivující – to dítě se narodilo v Izraeli, jeho rodiče se narodili v Izraeli, jeho děd se narodil v Maroku. Proč by; mělo tedy být přeživším holocaust?“ (Segev 2018)

Mnozí autoři⁴² se shodují na tom, že holocaust se stal významnou, ne-li tou nejvýznamnější, částí moderní židovské identity. Pavel Marada uvádí: „(h)olocaust působí jako vztahový bod sdíleného osudu, jenž vykazuje sílu přitáhnout k participaci na židovské identitě i ty, kteří jej znají jen z vyprávění a kteří by toho na čistě náboženském či tradičním základě často nebyli schopni v takové míře a intenzitě“ (Marada 2007: 87). Nebyl to tedy judaismus či sdílené tradice, ale kulturní trauma holocaustu, které začalo v průběhu šedesátých a

⁴² Např. Omer Bartov (Bartov 1998: 811), Michael Meyer (Meyer 1990: 70-71) a v českém prostředí například Pavel Barša (Barša 2011: 14-15)

sedmdesátých let konstruovat izraelský národní narativ a moderní židovskou identitu. O vnímání zkušenosti šoa jako kulturním traumatu píše například Jeffrey C. Alexander. Ke kulturnímu traumatu podle něj dochází v případě, kdy členové dané skupiny cítí, že byli vystaveni děsivé události, jenž zanechává permanentní stopy v jejich kolektivním vědomí. Událost tak navždy zůstává v jejich vzpomínkách a utváří jejich identitu (Alexander 2004: 1). Na závěr této podkapitoly bych ráda uvedla úryvek z knihy *O čem mluvíme, když mluvíme o Anně Frankové*⁴³:

„Moje žena se chová jako dcera těch, co to přežili. Je vážně absurdní, jak je vychovávali. Všichni její prarodiče se narodili v Bronxu, ale vypadá to... jak to říct... Do centra Miami je to odsud dvacet minut, ale ve skutečnosti to vypadá, jako by se psal rok třicet sedm a my bydleli na okraji Berlína. To je neuvěřitelný“ (Englander 2014: 21).

Autor zde poukazuje právě na onu všudypřítomnost sdíleného, kolektivního traumatu. Dokonce i Židé, žijící v diaspoře holocaust vnímají jako nedílnou součást jejich identity. Povídka se stejnojmenným názvem jako kniha, v originále *What We Talk About When We Talk About Anne Frank*, pojednává o setkání dvou manželských párů – jeden žije na Floridě (sekulární) a druhý v Izraeli (ultraortodoxní). Hlavním tématem příběhu je vyrovnávání se s židovskou kolektivní pamětí, založenou právě na kulturním traumatu holocaustu, která zasahuje i pozdější generace, žijící v odlišné době a na odlišném místě. Pomyslným vyvrcholením povídky je jakási „hra na pravdu“, během které si protagonisté představují sebe na místě Anny Frankové.⁴⁴ Nejprve je úkolem hádat, kdo z jejich sousedů by jim pomohl. Později přemýšlí o tom, zda by navzájem zachránili sebe a své rodiny. S holocaustem se tak vyrovnávali a vyrovnávají všichni Židé, nejen ti, co jej zažili nebo bezprostředně ovlivnil jejich rodiny.

V této podkapitole jsem se pokusila nastínit skutečnost, že zkušenost holocaustu (i nepřímá) je neoddělitelnou součástí identity všech Židů, tedy i mých informantů. Taktéž je velmi úzce propojena se vznikem a budováním nového izraelského státu a s ním spojenou alijou, a to nejen v poválečném období, ale i v pozdějších desetiletích. Během rozhovorů s informanty jsem tak neopomíjela fakt, že holocaust je jedním z faktorů, které v průběhu jejich života formovaly a stále formují jejich identitu, jež do určité míry vychází z židovské kolektivní paměti.

⁴³ Jedná se o sbírku 8 povídek, jejichž leitmotivem je moderní židovská identita.

⁴⁴ Anna Franková pocházela z německé židovské rodiny. Během druhé světové války se skrývala před nacisty v domě v Amsterdamu. O jejím životě v úkrytu vypovídá její deník, vydaný pod názvem *Deník Anne Frankové* (1. vyd. 1947).

6 Závěr

Hlavním cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jakými způsoby interpretovali českoslovenští Židé Izrael v poválečném období. Pomocí kvalitativního výzkumu, v podobě narativních či polostrukturovaných rozhovorů s informanty se mi podařilo získat data, které jsem průběžně doplňovala informacemi z odborné literatury. Na počátku práce jsem se zabývala metodologií výzkumného šetření, které jsem realizovala v průběhu loňského a letošního roku. Po určení základních výzkumných otázek a metod, jež jsem využila pro svůj výzkum, jsem věnovala značnou pozornost etice a reflexi mé vlastní pozice „v terénu“. K důsledné analýze mnou získaných dat mi pomohl zejména program Atlas.ti.

Závěrečnou část své práce bych především ráda využila k zodpovězení jednotlivých výzkumných otázek. Hlavní výzkumná otázka zněla:

1. Jakými způsoby českoslovenští Židé interpretovali Izrael v poválečném období?

V průběhu výzkumu jsem si upřesňovala vedlejší výzkumné otázky:

2. Jak českoslovenští Židé prožívali poválečné období?
3. Jaké faktory vedly informanty, případně jejich rodinné příslušníky či známé, k poválečné emigraci do Izraele?
4. Jaká byla specifika nového života v Izraeli?
5. Jaké skutečnosti formovaly kolektivní identitu v židovských přistěhovaleckých komunitách?

Hlavní výzkumné otázce jsem se věnovala především v kapitolách 3.2 *Příčiny poválečné emigrace* a 3.3 *Emigrace*. Vedlejší výzkumné otázky mi pomohly odpovědět na hlavní výzkumnou otázku zasadit do kontextu. Významy, které přeživší Židé Izraeli přikládali, byly nepochybně důsledkem souhry mnoha faktorů. Na počátku své práce jsem se poměrně důkladně věnovala poválečnému období v Československu, zejména pak situaci přeživších Židů (viz podotázka *Jak českoslovenští Židé prožívali poválečné období?*). Zabývala jsem se československou menšinovou politikou, poválečným antisemitismem či reintegrací Židů do společnosti. Dále mě zajímaly židovské identity po druhé světové válce a židovské spolky. Proč jsem věnovala poválečnému období takovou pozornost? Odpověď je jednoduchá. Právě v tomto období se velká část československých Židů rozhodovala, kde budou žít (viz podotázka *Jaké faktory vedly informanty, případně jejich rodinné příslušníky či známé, k poválečné emigraci do Izraele?*). Přeživší Židé měli dvě možnosti – absolutní asimilaci s Československem

nebo emigraci. Někteří z nich dlouhodobě tíhli k sionistickým myšlenkám a volba tedy byla jasná. Velmi důležitou roli hrály právě sionistické spolky či hnutí. Za zmínku určitě stojí levicová organizace Ha-Šomer ha-ca'ir, která připravovala mladé sionisty na aliju.

Po příjezdu do Izraele zažívala velká část přistěhovalců kulturní šok. Naprosto odlišné klimatické podmínky, soužití s palestinskými Araby, vnitřní diverzita izraelských Židů či stigmatizace přeživších holocaustu. Tyto a mnohé další skutečnosti komplikovaly jejich nový život (viz podotázka *Jaká byla specifika nového života v Izraeli?*). Navzdory tomu, však většina z nich měla stejný cíl – vybudování nového židovského státu. Právě tato orientace na budoucnost byla pro poválečné období typická (viz *Jaké skutečnosti formovaly kolektivní identitu v židovských přistěhovaleckých komunitách?*). Holocaust byl vytlačován z paměti (nejen židovské a izraelské). V prvních desetiletích po válce byla nacistická genocida silně tabuizovaným tématem. Zejména v evropské kolektivní paměti byl holocaust považován za pouhou součást nacistických zločinů z druhé světové války. Ze vzpomínek židovských přistěhovalců však tragédie nezmizela, i když o ní většinou nedokázali mluvit. Zde už se dostáváme k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku: *Jakými způsoby českoslovenští Židé interpretovali Izrael v poválečném období?*

Izrael představoval prostředí, ve kterém se mohli pokusit na prožité hrůzy zapomenout, a to právě skrze onu nadějnou vyhlídku lepší budoucnosti – židovský stát, mimo Evropu. Emigrací vykročili směrem k budoucnosti v zemi, ve které nebudou nikým pronásledováni, a ve které budou „mezi svými“. Nemuseli již skrývat své židovství. Během sčítání lidu nebyli nuceni volit mezi českou či německou národní příslušností a později litovat své volby. Navzdory tomu si však většina z nich zachovala mnohonásobnou identitu – současně byli vázáni k několika národům najednou a měli příbuzné a známé po celém světě, což později zavedlo záminku k pronásledování komunistickým režimem. Co se týká Židů, kteří setrvali v Československu, na základě svého výzkumu soudím, že k Izraeli zaujímají velice kladný postoj, pravidelně jej navštěvují a zůstávají v kontaktu s emigranty či jejich potomky.

V neposlední řadě musím zdůraznit, že řada židovských přistěhovalců z Izraele záhy odešla. Buď se vrátila zpět do Československa nebo emigrovala do jiné země. Od života v zemi jednoduše čekali něco jiného. V průběhu svého výzkumu a následného psaní této práce, jsem nesčetněkrát uvažovala, zda se zabývat i izraelsko-palestinským konfliktem. Bezesporu se jedná o velmi citlivé a poměrně kontroverzní téma, s mnoha možnými úhly pohledu. Nakonec jsem se rozhodla věnovat této problematice tolik prostoru, kolik jí ho věnovali samotní informanti. Domnívám se, že úplné vynechání izraelsko-palestinského konfliktu z mé práce by bylo chybou. Jedná se totiž o její inherentní součást, která prohlubuje kontext některých

informací. Ráda bych však zdůraznila, že jsem se v textu snažila vyvarovat prezentování svých vlastních názorů či postojů vůči této problematice. V této práci pro ně nevidím místo. K této záležitosti jsem se tedy snažila přistupovat s maximální možnou objektivitou a nestranností. Zároveň jsem však nejednala v rozporu s vděčností a úctou, které chovám ke svým informantům.

Na závěr bych ráda zhodnotila volbu tématu této práce. Do výzkumu jsem se pustila již na začátku loňského léta. Vše začalo důkladnou literární rešerší. Domnívala jsem se, že tato část bude nejnáročnější. Záhy však přišel podzim a s ním i moje první rozhovory s informanty. Postupem času jsem se začala pronikat pod povrch dané problematiky. Komplikacím, které mě provázely jsem přestala věnovat pozornost. V uplynulých měsících bylo opravdu málo dní, ve kterých bych si alespoň jednou nevzpomněla na svou práci a skutečností s ní spojené. Vedle svého zájmu o problematiku holocaustu jsem se začala aktivně zajímat i o současné dění v Izraeli.

Tvorba mojí bakalářské práce mi tak výrazným způsobem rozšířila obzory. Musím tedy konstatovat, že s volbou tématu jsem zpětně naprosto spokojená. V samotném zpracování však vidím určitý prostor pro zlepšení. Zejména pak v rozšíření výzkumného vzorku, hlubší orálně-historické analýze či potenciálním prostudování archivních pramenů. Musím také přiznat, že kritická jsem byla zejména vůči svému výkonu během rozhovorů. Zpětně je hodnotím jako zdařilé. Přeci jenom však občas přemýšlím nad tím, co jsem mohla udělat či říci jinak. Na druhou stranu se domnívám, že sebekritika je přirozeným a zdravým jevem, který provází většinu výzkumníků. Doufám, že budu mít příležitost své schopnosti rozvíjet společně s dalšími výzkumnými zkušenostmi.

Seznam použité literatury

Alexander, J. C. 2004. *Cultural trauma and collective identity*. Berkeley: University of California Press.

Assman, J. 1995. Kolektivní paměť a kulturní identita, in A. Kratochvíl (ed.) 2015. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*. 50-63. Praha: ÚČL AV ČR.

Bartov, O. 1998. Defining enemies, Making victims: Germans, Jews, and the Holocaust, *The American Historical Review* 3: 771-816.

Barša, P. 2011. *Paměť a genocida: úvahy o politice holocaustu*. Praha: Argo.

Batscha, Z. 2002. *Ve stopách naděje: vzpomínky olomouckého rodáka v Izraeli*. Olomouc: Votobia.

Bauman, Z. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: SLON.

Buchtelová, R. 2017. *Diaspora*. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Diaspora> [5. 2. 2022].

CASA 2021. *Etické směrnice české asociace pro sociální antropologii*. Dostupné z: http://www.casaonline.cz/?page_id=7 [9. 1. 2022].

Císařová, B. 2017. Československé židovské vystěhovalectví do Izraele, in T. Hubálek (ed.), *Sborník z VI. Mezinárodní konference studentů doktorských studijních programů v oblasti společenských věd*, 17-27. Praha: Epoque.

Čapka, F., J. Malina 2009. Holocaust, in J. Malina a kol., *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*, 1459. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Čapka, F., J. Malina 2009. Judaismus, in J. Malina a kol., *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)* 1783-1784. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Čapková, K. 2013. *Češi, Němci, Židé?: národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*. Praha: Paseka.

- ČT 24 2016. Židovské obce kritizují Štěcha, projev v Terezíně byl prý protiněmecký. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1787210-zidovske-obce-kritizuji-stecha-projev-v-terezine-byl-pry-protinemecky> [24. 2. 2022].
- Dagan, A. 1991. Československá vláda v exilu a Židé, in L. Rothkirchen, E. Schmidt-Hartmann, A. Dagan. *Osud židů v protektorátu 1939-1945: sborník studií*, 117-158. Praha: Trizonia.
- Daniel, I. 2013. Návrat do Země zaslíbené. Dostupné z: <https://www.goethe.de/ins/cz/prj/jug/leb/cs12628259.htm> [5. 3. 2022].
- Engel, D. 2009. *Zionism*. Harlow: Pearson Longman.
- Englander, N. 2014. *O čem mluvíme, když mluvíme o Anne Frankové*. Praha: Paseka.
- Erben, E., M. Mališová. 2013. *Životy Evy L.: příběh dívky, co přežila šoa, a knihy, co nikdy nekončila*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
- Eriksen, T. H. 2007. *Antropologie multikulturních společností – rozumět identitě*. Praha: Triton.
- Federace židovských obcí v ČR 2010. Statistika. Dostupné z: <https://www.fzo.cz/onas/statistika/> [16. 3. 2022].
- Gerloff, J. 2016. „Alija“, vzestup. Dostupné z: <https://gerloff.co.il/cz/alija-vzestup/> [11. 3. 2022].
- Halbwachs, M., Namer, G., M. Jaisson (eds.) 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: SLON.
- Harpaz, Y., B. Herzog 2018. *Report on Citizenship Law: Israel*. Dostupné z: https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/56024/RSCAS_GLOBALCIT_CR_2018_02.pdf?sequence=1&isAllowed=y [4. 3. 2022].
- Havelka, M. 2017. Synkretismus. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Synkretismus> [11. 3. 2022].
- Heitlingerová, A. 2007. *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G.
- Holocaust 2011. Chasidé. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/chaside/> [4. 3. 2022].

Internetová jazyková příručka. Velká písmena – jména živých bytostí a přídavná jména od nich odvozená. Dostupné z: <https://prirucka.ujc.cas.cz/?id=181&dotaz=%C5%BEid> [9. 1. 2022].

Israeli, R. 2016. *Old historians, New historians, No historians: The Derailed Debate on the Genesis of Israel*. Eugene: Wipf and Stock Publishers.

Israel National News 2012. Anti-Israeli “New Historian” Faces Criticism. Dostupné z: <https://www.israelnationalnews.com/news/153462#.UODHkfl5PW8> [2. 3. 2022].

Jenkins, R. 2008. *Social identity*. New York: Routledge.

Jewish Virtual Library. Israel Society & Culture: Hashomer Hatzair. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/hashomer-hatzair> [18. 2. 2022].

Jewish Virtual Library. Immigration to Israel: “Exodus 1947” Illegal Immigration Ship. Dostupné z: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/quot-exodus-1947-quot-illegal-immigration-ship> [18. 3. 2022].

Křesťan, J., A. Blodigová, J. Bubeník 2001. *Židovské spolky v českých zemích v letech 1918-1948*. Praha: Sefer.

Langer, L. L. 2006. Hearing the Holocaust, *Poetics Today* 2: 297-309.

Láníček, J. 2018. *Ve stínu šoa: československá exilová vláda a Židé během druhé světové války a po ní*. Praha: Academia.

Malina, J. a kol. 2009. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Maslowski, N., J. Šubrt. a kol. 2014. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum.

Marada, R. 2007. Paměť, trauma, generace, *Sociální studia* 1-2: 79-95.

Marqusee, M. 2010. *If I am not for myself: journey of an anti-Zionist Jew*. New York: Verso.

Masaryk, J. 1990. *Volá Londýn*. Praha: Panorama.

Mešťan, P. 2017. Sionismus. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Sionismus> [12. 1. 2022].

- Mešťan, P. 2017. Židé. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/%C5%BDid%C3%A9> [17. 2. 2022].
- Meyer, M. A. 1990. *Jewish identity in the modern world*. Seattle: University of Washington Press.
- Mink, G. 2008. Between Reconciliation and the Reactivation of Past Conflicts in Europe: Rethinking Social Memory Paradigms, *Sociologický časopis* 3: 469-490.
- Ministerstvo zahraničních věcí České republiky 2019. Kfar Masaryk, kibuc s českou stopou. Dostupné z: https://www.mzv.cz/telaviv/cz/kultura_a_krajane/archiv_akci/kfar_masaryk_kibuc_s_ceskou_stopou.html [15. 3. 2022].
- Mlynář, J. 2016. Pluralita identit v autobiografickém vyprávění československých Židů žijících v zahraničí, *Historická sociologie* 1: 33-51.
- Mlynárik, J. 2005. *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha: Academia.
- Murphy, R. F. 1998. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON.
- Mücke, P. 2015. Orální historie, in P. Himl, J. Tuček, *Texty k historickému prosemináři FHS UK*, 83-93. Praha: FHS UK.
- National Photo Collection of Israel 2022. Laspezia immigrants arriving in Haifa port. Dostupné z: <https://gpophotoeng.gov.il/fotoweb/Grid.fwx?search=%20D597-063#Preview1> [8. 2. 2022].
- Nora, P. 1998. Mezi paměti a historií. Problematika míst, in *Politika paměti: antologie francouzských společenských věd*, 7-31. Praha: Cefres.
- Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.
- Novotná, H. 2019. Kvalitativní strategie výzkumu, in H. Novotná, O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.), *Metody výzkumu ve společenských vědách*, 257-287. Praha: FHS UK.
- Orzoff, A. 2009. *Battle for the Castle: The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914-1948*. New York: Oxford University Press.
- Paměť národa. O projektu. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/o-projektu> [20. 2. 2022].

Paměť národa 2016. Aviva Magen. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/magen-aviva-1926> [14. 1. 2022].

Paměť národa 2015. Edith Rosen, roz. Březinová. Dostupné z: <https://www.pametnaroda.cz/cs/rosen-roz-brezinova-edith-20150113-0> [14. 1. 2022].

Peroutková, M. 2016. *Židovské identity v Československu před 2. světovou válkou a po ní*. Praha: Libri.

Pešek, J. 2015. Moderní dějiny, in P. Himl, J. Tuček, *Texty k historickému prosemináři FHS UK*, 71-82. Praha: FHS UK.

Pojar, M. 2004. *Izrael*. Praha: Libri.

Příbyl, L., M. Plzák. 2013. *Zapomenuté transпорty*. Praha: Kalich.

Půtová, B. 2009. Košer, in J. Malina a kol., *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*, 2009-2010. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Radkovičová, J. 2022. Tábořiště v Rakousích. Dostupné z: https://www.israel.cz/lang_cs/aktualita/4/15608/ [28. 1. 2022].

Sedlická, M. 2016. „Němečtí Židé“ v Československu v letech 1945-1948, *Historie – otázky – problémy. My, jiní, naši a cizí. Národní identity a veřejný prostor ve střední Evropě*, 1: 120-131.

Seidlová, V. , M. Šťovíčková Jantulová, H. Novotná 2019. Nevztíravé výzkumné přístupy, in H. Novotná, O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.), *Metody výzkumu ve společenských vědách*, 391-413. Praha: FHS UK.

Schubert, K. 2003. *Dějiny Židů*. Praha: NS Svoboda.

Singerová, S. 2005. Formation of Jewish Identity in Košice after Shoah and during Communism. Perspectives of Jews from Košice Today, *Jews of Czechoslovakia as Social Canaries. Question of Memory and Identity*: 8-9.

Spiegel, P. 2010. *Kdo jsou Židé?*. Brno: Barrister & Principal.

Štěpková, T. 2011. Alija. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/alija/> [9. 1. 2022].

- Štěpková, T. 2011. Bar micva – Bat micva. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/bar-micva---bat-micva/> [4. 3. 2022].
- Štěpková, T. 2011. Erec Jisrael. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/erec-jisrael/> [14. 2. 2022].
- Štěpková, T. 2018. Hagana. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/hagana/> [14. 2. 2022].
- Štěpková, T. 2018. Ješiva. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/jesiva/> [14. 2. 2022].
- Štěpková, T. 2018. Tchelet Lavan. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/zdroje/slovnicek-pojmu-z-judaismu/techelet-lavan/> [9. 1. 2022].
- Šubrt, J. 2011. Kolektivní paměť: Na okraj jedné legendy, *Sociologický časopis* 2: 395-406.
- Terner, E., E. Terner 1950. *Stát Izrael: malá země velkých problémů*. Praha: Orbis.
- The Knesset 2020. Global Jewish population stands at more than 14 million; Diaspora Affairs Minister Yankelevitch: Large segments of our nation are moving away from their Jewish identity and from Israel. Dostupné z: <https://m.knesset.gov.il/en/news/pressreleases/pages/press20720c.aspx> [18. 1. 2022].
- Thomas, W. I. 1965. *Person und Sozialverhalten*. Berlin: Luchterhand.
- Tikkanen, A. 2010. kibbutz. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/kibbutz> [11. 3. 2022].
- Tom Segev 2018. Do procesu s Eichmannem byl holocaust tabu, *Babylon revue*. Dostupné z: <https://babylonrevue.cz/do-procesu-s-eichmannem-by-l-holocaust-tabu/> [28. 2. 2022].
- Tureček, B. 2009. Ortodoxní Židé neuznávají Izrael. Sionisté jsou prý příčinou hněvu ve světě. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/ortodoxni-zide-neuznavaji-izrael-sioniste-jsou-pry-pricinou-hnevu-ve-svete_200910062054_lvincourek [14. 1. 2022].
- Uherek, Z., Z. Korecká, T. Pojarová 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

Ústav pro jazyk český. Holocaust/holokaust. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0004.html> [5. 1. 2022].

Vaculík, J. 2001. *Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950*. Brno: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Vaněk, M., P. Mücke, H. Pelikánová 2007. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: ÚSD AV ČR.

Všichni jsme lidi. Hatikva, izraelská státní hymna. Dostupné z: http://www.vsichnijsmelidi.cz/ke_stazeni/HATIKVA.pdf [18. 2. 2022].

Wein, M. 2018. *Slovanský Jeruzalém: jak Češi založili Izrael*. Praha: Academia.

Yablonka, H. 1999. *Survivors of the Holocaust: Israel after the war*. New York: New York University Press.

Zandlová M. 2019. Rozhovor, in Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková (eds.), *Metody výzkumu ve společenských vědách*, 315-352. Praha: FHS UK.

Zandlová M., M. Šťovíčková Jantulová 2019. Etika výzkumu, in H. Novotná, O. Špaček, M. Šťovíčková Jantulová (eds.), *Metody výzkumu ve společenských vědách*, 57-90. Praha: FHS UK.

Židovská obec Liberec. Synagoga. Dostupné z: <http://www.kehila-liberec.cz/Synagoga.aspx> [19. 1. 2022].

Seznam příloh

Příloha č. 1:

Obrázek č. 3 - Židovští skauti z Tchelet Lavan (Radkovičová 2022)

Obrázek č. 4 - Židovští přistěhovalci, kteří právě připluli do přístavu v Haifě (National Photo Collection of Israel 2022)

Obrázek č. 5 - Deník Palestine Post, zpráva o československé pomoci Židům v průběhu druhé světové války (Wein 2018)

Příloha č. 2:

Rozhovor s informantem P.J.

Příloha číslo 1:

Obrázek 3: Židovští skauti z Tchelet Lavan

Zdroj: Radkovičová (2022)

Obrázek 4: Židovští přistěhovalci, kteří právě připluli do přístavu v Haifě (1946)

Zdroj: National Photo Collection of Israel (2022)

GERMANS TO SPEED UP JEWISH MASSACRES

Reports of German plans to concentrate the remaining Jewish inhabitants of Germany and occupied territories in 53 towns and townships of five districts in Poland, so as to facilitate their methodical annihilation, have reached authoritative Jewish quarters in Jerusalem.

Ghettos are being established or extended in six towns in the Warsaw area; six towns in the Lublin district; four around Radom; five around Cracow; and 32 in Eastern Galicia. Any Jew found outside the ghettos is liable to be shot.

In publishing the particulars yesterday, together with a manifesto, the General Council (Vaad Leumi) of Palestine Jews stated that the intention clearly was to wipe out all Jews who still survived the process of extermination which began on July 15 of this year.

The Joint Planning Committee held an urgent meeting in Jerusalem on Tuesday evening and decided on a number of measures in the light of these reports.

Call for Action

In its manifesto, the Vaad Leumi recalled that the United Nations declaration publicly accused Hitler and his associates of the criminal intent to annihilate European Jewry, and gave an assurance that retribution would follow.

Yet, while Jews throughout the world anxiously awaited the practical measures flowing from the declaration, reports had arrived of Hitler's further designs to wipe out the remnants of European Jewry.

Jewry appealed to the United Nations to take effective action directly through neutral lands and international agencies to save the tormented people from the claws of Hitler. Three steps were suggested:

(1) To exchange German citizens (beginning with women

Vaad Leumi Calls For Action

and children) in Allied territory against Jews in Germany and occupied territories;

(2) To take appropriate measures through international agencies and neutral countries to save the Jews;

(3) To proclaim the opening of the gates in Allied and neutral territory to refugees and those evacuated.

The statement continues: "Palestine Jewry, solemnly announces its readiness to give

refuge to every Jew who has left or can leave occupied territory, sharing its bread, opening its doors, giving of its garments, and anything that may be asked, for the rescue of its brothers and sisters, fathers and mothers, now being led like sheep to the slaughter. Permit Palestine Jewry to fulfil its human duty!"

The manifesto ends with an appeal to the Jews of this country not to rest or remain silent, or allow others to keep silence, until the gates of mercy and salvation are flung wide open.

THE TERROR in CZECHOSLOVAKIA

New anti-Jewish decrees have been issued in the so-called "Protectorate," it is learned in Jerusalem. Jews are forbidden to buy many foodstuffs, especially jam, cheese, fish and poultry.

Since it has become generally known that the Czech population assists Jews in obtaining food, they are forbidden to receive these articles even as gifts.

It is officially announced that most of the towns in the country, such as Tabor, are "Free of Jews," the Jewish inhabitants having been "sent to Poland."

Another seven Czechs were sentenced to death by German special courts for "High treason and the possession of arms and ammunition" at the beginning of December.

The German authorities in Bohemia and Moravia are reliably reported to have been ordered to complete the deportation of all Jews by the end of the year.

At the end of October, 72,000 of 90,000 Jews in Bohemia had been deported.

(Reuter and Palcor)

SLOVENES SUFFER SAME FATE AS JEWS

Over 9,000 Slovenes have been deported to "unknown destinations," believed to be forced labour camps in Poland, it was learned here today.

The Germans are reported to be treating the Slovenes with the same barbarity as the Jews.

Crusade Against Barbarism

LONDON, Wednesday.— The Archbishop of York, in a New Year's message, writes that in view of the fiendish cruelties committed against the Jewish people, they should be regarded as allies in the crusade to deliver the world from sub-human barbarism.

The greatest crime in history was being perpetrated — the deliberate extermination of the Jews of Europe whose only offence was "that they belong to the race of which our Lord and his Apostles were members."

(Palcor and PTA)

12. Deník *Palestine Post*, 24. prosince 1942

Obrázek 5: Deník *Palestine Post*, zpráva o československé pomoci Židům v průběhu druhé světové války

Zdroj: Wein (2018: 224-225)

Příloha číslo 2:

Rozhovor s informantem P.J.

P.J. (narozen roku 1935 v Liberci)

Nová Synagoga v Liberci

1.11. 2021 14:00

AP: *Tak nejdřív bych ráda, abyste mi řekl něco o sobě, to znamená z jakého prostředí pocházíte, kde jste se narodil, vyrostl, jaká byla Vaše rodina...*

PJ: *No, já jsem z takovýho smíšenýho prostředí, protože moje matka byla Židovka a otec byl katolík, což mimochodem vedlo k tomu, že ani jedna z jejich rodin se tý svatby nechtěly zúčastnit. Narodil jsem se tady v Liberci v roce 1935, takže už jsem takovej, jak já říkám vykopávka. Vykopávka hlavně proto, že nás tady bylo před válkou Židů teda myslím, já vám hnedka řeknu proč jsem Žid, bylo nás tady asi čtrnáct set a vrátilo se nás do Liberce třicet sedm, a já jsem ten poslední, tak proto říkám, že jsem taková vykopávka. Ale protože jsem se právě takhle narodil, tak se tady starám o takovýto, abych to nikdy nezapomněl, takže tady pokládám tzv. Stolpersteiny, jestli vám to něco říká. To to jsou kameny, já Vám potom ukážu tam na tý chodbě, tam je obrázek. To jsou takový kameny, který se dávají na místa, kde ti lidi kdysi žili, je to takovej kámen a nahoře je kovová destička a tam je napsáno: Zde žil ten a ten, narozenej tam a tam, tehdy a tehdy. Vynalez to nějaký pan Gunter, ted' si nemůžu vzpomenout na jméno jeho, to Vám za chvíli řeknu, byl to Němec (pozn. Gunter Demnig). Po světě už jich je takových osmdesát tisíc. Je to dost drahý, takže se staráme, abychom na to sehnali peníze. Jeden stojí sto třicet euro, ale k tomu plus, musí to někdo položit, takže technický služby města Liberce, taky to něco stojí, takže sháníme vždycky prachy. Dneska je tady ta obec, když už o tom mluvíme, dneska je tady ta obec poměrně malá, protože po válce sem sice přišlo poměrně hodně Židů ze Zakarpatské Ukrajiny a z Východního Slovenska, takže tady bylo něco okolo devíti set lidí, ale většina z nich vodošla do Izraele, do Spojenejch Států a podobně. Takže je nás tady dneska tak zhruba šedesát pět až šedesát, různýho věku. No ale máme novýho rabína, žijeme velmi dobře, mladej pán, David Maxa, jestli vám to něco říká, no je to mladej velmi, velmi dobrej kluk. No, tak ještě abych se vrátil k tý naší rodině, moje máma pocházela ze židovský rodiny Bendů, kteří žili v Dymokurech, to je u Poděbrad. Z tý rodiny mimochodem,*

ona se vdala tak si vzala nějakýho pana Lederera, kterej přišel zase trošku, jak to u nás bejvá, až z pohraničí mezi Maďarskem a Rumunskem, ted' si nejsem úplně jistej, jestli to tehdá bylo rumunský nebo maďarský a přestěhoval se potom do těch Dymokur. Měli tam malej krámeček, kde prodávali takový ty běžný věci. Máma se potom, jo a bratři ty mojí babičky teda, která byla mimochodem zavražděná v Treblince, tak dva bratři – Richard a Robert se přestěhovali do Liberce. Založili tady poměrně velkej obchod s textilním zbožím a zaměstnávali řadu, zejména šiček, který jim šily různý takový jednoduchý prádlo a s tím voni kšeftovali. Měli tady ten barák, tamhle blízko na Třídě 1. Máje, blízko vedle tehdejšího sídla Okresního výboru Komunistický strany. Komunisti ho potom zbourali a postavili tam něco jako přednáškovéj nebo kolokviověj barák na kanceláře. No a já, jak sem vám říkal, jsem Žid, protože u nás je to tak, nevím jestli jste se někdy se Židovskou obcí setkala, možná víte, že Žid je ten, kdo má židovskou maminku. Víte proč? Protože s tatínkem to nikdy není tak jistý. To už věděli i naši praprapra (smích). Takže to tak je, takže já jsem opravdu Žid a měl jsem s tím samozřejmě velký problémy. Hlavně my jsme vodsud samozřejmě utekli v roce třicet osm. Přestěhovali jsme se, nebo na chvíli jsme byli u máminy sestry, rodiny Justiců v Sázavě nad Sázavou, který měli syna Zdenka, ten byl o rok starší než já. Tam jsme byli krátce, ale mimochodem, dva roky poté nebo tak nějak, strejda pan Justic byl rybář a bydleli blízko Sázavy, takže ačkoli to měli Židi zakázaný, tak šel lovit. Židi měli malý příděly. Tak šel lovit a někdo ho prásknul a šli do lágru. Mimo jiné teda, kupodivu, já jsem tam potom taky byl, šli nejdřív do Terezína, potom z Terezína je vezli původně měli jít do ghetta do Rigy, tam ale bylo nějak plno, tak je vezli do Estonska. Tam na jednom takovým malým nádraží, my jsme tam byli. Já jsem se tam byl podívat, je vyložili, naložili je do docela pěknějch autobusů, takže si mysleli, že je vodvezou do něčeho dobrýho, ale vodvezli je do místa, který se jmenuje Kalevi-Liiva, je to takový vojenský cvičiště mezi těma písečnýmá dunama pobřežnímá, trošku porostlejma borovicema. Bylo jich asi osm set, tam je všechny, ale ne Němci, ale Estonci je postříleli – estonští SS. Já jsem mimochodem jednal s estonským velvyslanectvím, jestli by se Estonci neměli minimálně omluvit, ale nikam to nevedlo. Kupodivu, dodneška ti Estonci mají to svoje, vono to bylo u nich složitý, protože oni je potom okupovali taky Sověti. No ale nechápu, proč by se neměli volmuvit, za to, že jejich lidi, ačkoliv to byli náckové, tak proč by se za to neměli eventuálně těm lidem, kteří to přežili... Vono jich bylo ještě pár, ted' už je asi jenom jeden nebo dva, kteří to přežili. Mimochodem teda, přežili to hezký dámy, který si Němci vybrali, dali je do zvláštního lágru a víte k čemu jim tam sloužili... Takže ten život byl takovej... A já byl podle Norimberskejch zákonů takzvaněj mischling, míšenec teda že jo, ale byl jsem považovanej za Žida, takže jsem dostal ve svých deseti letech příkaz do lágru. Jenže to bylo dvacátýho sedmýho dubna čtyřicet pět a to už měli Němci poněkud jiný starosti,

takže jsme se sebrali a odešli jsme do hájenky v blízkým lese. To Vám ještě řeknu, kde jsme za války byli potom a tam už jsme ten tejdén nebo jak to dlouho trvalo, čtrnáct dní vlastně, byli a nic se nestalo. Už nás nehledali a bylo to dobrý. Ale moje máma, táta se s mámou nerozved, jak to bylo poměrně dost obvyklý v tehdejší době, protože Němci je k tomu naváděli, ale táta to neudělal. Naopak. Podplatil jednoho německýho doktora, kterej měl na starosti takovýhle ty transporty a ten mu napsal takovej papír, že máma je tak těžce nemocná, že nemůže do transportu. Já si takovýhle věci až příliš nepamatuju, ale tenhle moment si pamatuju. My jsme sídlili tehdá v Hořepníku. To je městečko, který je blízko Pacova, jestli vám to něco říká, do auta směrem Tábor. To bylo tátovo rodiště. Takže jsme tam byli a no... Máma už měla sbalenej pingl, brečela nad náma. V roce čtyřicet dva to bylo. Já měl tehdá dvouletýho bráchu, máma brečela do posledního momentu a táta jí přivez ten papír. Do konce války pak nesměla z baráku, takže tam prostě – nesrozumitelné. Musím ovšem říct, že to samozřejmě ty lidi na to kejvali, v městečku, který mělo asi šest set obyvatel, to museli samozřejmě všichni vědět, že jo. Ale kupodivu nic se nestalo. Jinak jsme se ale museli vobčas hlásit. Jet na gestapáckej úřad do toho Tábora, jednou za rok. Takže jsme tam byli myslím dvakrát a v Pacově sídlila jedna rodina. Ten se jmenoval... No vidíte, jak jsem hloupej. Byl to dirigent mimochodem v divadle, v divadle ABC, jak hrál Ježek a tak dále, tam byl. To byl vynikající... Ale on měl za manželku Němku, takže nad takovejma lidma šla jako trošku ochrana, tak ty s náma do toho jeli. Ale jen tak pro zajímavost z Pacova, bydleli blízko nádraží, tak jsme do toho Pacova šli pěšky deset kilometrů, protože do autobusu jsme nesměli. No ale z Pacova do Tábora jsme jeli vlakem a to už bylo udělaný tak, že pro nás byl jeden vagon, kde bylo napsáno: Nur Für Juden – Jenom pro Židy. Takže v tom vagonu jsme jeli čtyři (smích). No a mimochodem jsem se byl podívat před lety v Táboře, našel jsem kde ty gestapáci bydleli a k mýmu velkýmú údivu jsem přesně věděl, kde jsme tam šli z toho nádraží, pěšky samozřejmě, okolo, jestli jste tam někdy byla, je tam takovej velkej rybník, tak okolo toho jsme šli, ale no tak to už je, to už je jedno. Tak abych se vrátil k tomu, když jsme utekli, byli jsme u těch Justiců, tam v tý Sázavě, pak jsme se přestěhovali, našel táta byt v Mladý Boleslavi. Tam jsme ale dlouho nebyli, přestěhovali jsme se do Lysý nad Labem, to taky víte asi kde je. K mýmu údivu si ještě dodneška pamatuju, kdy tam v devětatřicátým roce přijeli Němci. Tam byly blízko Milovice, to je velkej vojenskej tábor. Tehdy tam pod náma jely tanky německý a to si taky kupodivu, ačkoliv mně byli čtyři roky prakticky, kupodivu pamatuju. Tam jsme byli poměrně dlouho. Táta tam měl práci, to vám ještě potom řeknu trošku jinou story. Táta tam měl práci, takže tam zůstal a my jsme se přestěhovali do toho Hořepníka, kde jsme teda byli od toho čtyřicátýho roku až do toho pětáctýřicátýho, kdy tam přijeli Rusové. Musím říct, na rozdíl vod některých našich politiků, ať jsou Rusové jaký

jsou, tak těm dodneška vděčím za život, ať byli jaký byli. Že se vožrali na konci, to já bych se vožral taky, přežít tu válku. Jo a abych to ještě dořek, tady do Liberce se přestěhovali Bendovi, bratři, kteří založili tu firmu a potom tu firmu přestěhovali (nesrozumitelné) ještě v roce třicet osm a měli jednoho německýho, jak se říkalo obchodního přítele, kterej byl tak dobrej, že to takříkajíc, v uvozovkách arizoval ten podnik a táta ten podnik během války šéfoval. Patřilo to tomu Hansi Tischlerovi, kterému musím poděkovat, nejen že tohle to zařídil, ale potom i nás celou válku podporoval, občas nám něco poslal a tak dále no. Jen tak pro zajímavost, mně jednou poslal takový, k narozeninám mně poslal takový ty bavorský kalhoty, jestli to znáte, takový ty padací, jak se nosej kšandy. No a máma říká, ten Hans se musel zbláznit... Nechala to samozřejmě bejt a po válce si z toho nechala dělat kabelku (smích). Byla to pěkná kůže no. Takže no, vobčas na i na tom osudu se dá něčemu zasmát. No a pak tady ještě byli další. Ta rodina Bendů, těch bylo osm. No a pak tady byla potom ještě jedna další dáma, teta Ida jsme jí říkali, která si vzala vlastně nějakýho pana Lederera, takže to bylo tady smíšený. A pak tady byli ještě další, jejich dcera teta Hilda. Tak ta kupodivu přežila, ačkoliv prošla dvěma nebo třema táborama a přežila. Po válce se vrátila, její manžel samozřejmě přišel o život. No a ona se potom vystěhovala do Izraele, před asi deseti lety zemřela. Měla dceru, ke který jsme vobčas jezdili do tý Izraele... Byla jste v Izraeli někdy?

AP: *Nebyla, ale moc bych chtěla.*

PJ: *Tak se tam někdy jed'te podívat. To není jenom kvůli tomu, že většinou jsou tam Židi, ale je tam spousta krásných památek, ať šlápnete, kam šlápnete. Ať to byly muslimský památky nebo židovský památky nebo křesťanský, takový ty jak tam přišli tehda ty, jak se tomu říkalo... No prostě tam šla křesťanská armáda, aby tam nějak to místo, kde se narodil Ježíš, to byl taky Žid, to asi víte že jo. Jen tak pro zajímavost, víte kdo je pět Židů který nejvíce ovlivnili myšlení lidstva? První byl Mojžíš. A ten přines co? Desatero. Ale ted' budu mluvit úplně vážně chvílku, kdyby se lidi drželi desatera – nezabiješ, nepokradeš a tak dále. Tak by byl docela klid. Jinak teda pak to zase převzali Křesťani a je to skoro stejný, akorát desatero, to si ted' budu dělat trochu legraci, desátý přikázání Křesťani mají: Nepožádáš manželky bližního svého, ani statku jeho – Amen. A my to máme trošku jinak: Neboj se mu sousedovi záviděti jeho ženu ani jeho vosla ani nic jinýho. Takže my mu nesmíme závidět, ale požádat můžeme. Se toho držíme taky, když nám to zákon povoluje (smích). No a tak to byl Mojžíš – zákon je všechno. Druhej byl Ježíš – láska je všechno. Třetí byl kdo? Karl Marx – prachy jsou všechno. Čtvrtej byl Freud – sex je všechno. A pátej byl kdo? Kdo říkal, že všechno je relativní?*

AP: *Einstein.*

PJ: *No, všechno je relativní (smích). A měl pravdu. No ale mezi námi, abyste taky trochu věděla. Víte kolik my máme nositelů Nobelových cen? Je nás dohromady, v Izraeli žije asi osm milionů Židů a dohromady s těma, co jsou po světě, včetně tady Liberečáků, těch šedesáti, tak máme asi sto dvacet šest nositelů Nobelových cen. Takže si myslím, že to zas není tak úplně blběj národ. No a když tam budete tak uvidíte. Musím říct, že skutečně jsem... My jsme tam byli několikrát, možná pětkrát jsme tam byli. Takže to budete vidět sama, co to tam je za spoustu věcí, který se daj vidět a když vyjedete na takzvaný Golanský výšiny, to asi víte, co to je. Ty patřili kdysi Sýrii, když byla ta válka potom mezi Sýrií a Izraelem, tak to si potom Izraelci obsadili. Musím říct, že aj já, ačkoliv jsem takovej konzervativ, že vždycky se držím zákona, protože jak to říkali starý latiníci, nevím jestli vám to něco říká: Lex dura sed lex. Víte co to... I když je zákon blběj, tak je to pořád zákon. To prostě, tak to je. Takže tady v tomhle případě si myslím, že to je výjimka, že to vobsadili a zůstali tam. Protože když tam přijedete s nějakou výpravou, tak vás tam nahoru vodvezou, mimochodem tam jsou vojáci organizace Spojenejch národů, to tam hlídaj. A když jsme tam byli, tak tam zrovna byli Rakušani z Lince. Tak jsme se tam potkali, já mluvím docela slušně německy, protože mi to zůstalo v makovici. Jelikož, když jsme tady ještě žili, do toho vosumatřicátýho, tak na dětským hřišti jsem se samozřejmě kamarádil s německejma dětma. Tady všichni Češi mluvili samozřejmě taky německy. Takže mluvím německy, tak jsem říkal nazdar sousedi. No a voni na mě čuměli... No ale hlavně, co jsem chtěl říct, když se podíváte směrem do Izraele, tak tam je, pod těma Golanama je takzvaný Genezaretský jezero, jestli Vám to něco říká, tam se narodil svatej Petr. Má tam takový to místečko, co měl domeček, tak tam je potok a takovej krásnej chrám, něco takovýho. Mimochodem, když jsme tam jednou byli, tak tam zrovna přijela výprava amerických černochů a zpívali tam ty jejich písničky. Nádhera. Nádhera, voni to uměj. Takový ty bych řek křesťanský písně nebo jaký to je, ale prostě vopravdu skvělé. Jo tak takže, když se díváte směrem k tomu Genezaretskýmu jezeru, tomu se říká Jezreel, všechno zelený, krásný, všude zemědělství perfektní. A když se podíváte na druhou stranu do Sýrie, tak vidíte starou belu. Kromě toho myslím, že je to jediná možnost, jak se ubránit. Protože kdyby tam nahoře se seběhli, tak by odtamtud mohli krásně střílet. No tak jo, ještě jsem něco vo tom svým životě. My jsme se sem v roce čtyřicet pět vrátili. Ještě jsem zapomněl říct, že se ještě zachránila naše další příbuzná. Moje teta Weissová prošla jenom Terezínem. To přežila, přišla ale o svého muže a o dva syny. No ale dožila se devadesáti čtyř a ráno si dala vždycky štamprlátka a já si myslím, že by dneska jí bylo tak sto dvacet pět nebo kolik, že by byla doposud živá, ale ona byla v takovým domově důchodců Pražský židovský obce. Šla v noci na záchod a*

pak upadla na chodbě a nastydla. Nezvedl ji nikdo, takže nastydla a zemřela. Ale vím, že když jsem tam za ní několikrát byl, tak ten domov byl tehdy v Nymburce. Dneska je v Praze, to asi víte, kde je, za Vinohradama, jak je židovskej hřbitov, tak ještě kousek dál je takovej hotel a za ním je krásnej seniorskej domov. Což je mimochodem taky zajímavý, je kombinovanej s mateřskou školou. Je to udělaný tak do trojúhelníka, takže v prostředku je takovej parčík malej a ty starý lidi maj možnost se s těma dětma setkávat. Takže to je velice dobrý. No tak, abych se ještě vrátil k tomu, že jsme se vrátili v roce čtyřicet pět sem do Liberce. Táta, ale bohužel, já si myslím, nevím to přesně, ale přece jenom si myslím, že z toho stresu válečnýho, v roce čtyřicet sedmu v jednačtyřiceti letech zemřel. Máma tady nechtěla bejt, tak jsme koupili potom, nebo ona koupila samozřejmě domek v Nymburce od pana Pika. Pan Pik to byl Žid, kterej taky přežil, zajímavým způsobem, oni je stříleli, mysleli, že ho trefili a on to jenom fingoval. No a pak se odplazil a dostal se do Nymburka a tam ho asi třičtvrtě roku někdo schovával v baráku. Tak pan Pik se odstěhoval do Izraele. Potom přešel do Kolumbie v Americe. Jen tak pro zajímavost, jak je ten svět malej. Já jsem pracoval jako, za komunismu jsem pracoval jako projektant v jedný firmě. Projektovali jsme poměrně velký textilní fabriky po celým světě. Já jsem přišel poměrně dost často do styku s tehda se tomu říkalo podnik zahraničního obchodu Investa. Takže jsem se tam potkal s jedním člověkem, který zastupoval tuhlenctu v Jižní Americe. Tak jsme nějak dali řeč. Ptal jsem se ho taky, jestli byl někdy v Kolumbii. On říkal: jo,jo,jo. Tam já znám Frantu Pika. Jak je ten svět maličkej. Jen tak mimochodem, když už jsme u toho, jak je svět malej. Jednou sem přijela jedna paní z Novýho Zélandu. Její rodiče tady žili v Liberci. Když se zachránily a odstěhovali se, tak jsme se nějak potkali a ona říká: Neznáte někoho, kdo by si pamatoval, jak to tady bylo? A já jsem říkal, já vám někoho ukážu. U nás zrovna ten moment byla naše příbuzná, vod těch Bendů jak jsem říkal. Oni poslali jednoho syna, poslali teda do dnešní Jakarty, tehda se to jmenovalo jinak. Tam ho sice Japonci taky zajali, ale nechali ho bejt. Pak šel na Novej Zéland, tam vyštudoval, šel do Ameriky tam učil na univerzitě v Yale, což je docela významná univerzita. No a ta jeho dcera, kterou jsme objevili, když jsme pátrali po různých těch... No a my jsme pokládali ty Stolpersteiny před barák, kde ta jejich rodina žila. Tak vona sem na to přijela. Takže taky, svět je maličkej. Jo a já jsem říkal, tak pojd'te. Ty jedny dámy se u nás v baráku potkaly a zjistily, že ty jejich rodiny se velmi dobře znaly. No tak a teď se ptejte vy. To už jsem asi trochu daleko.

AP: *Tak mě by zajímalo, proč Vy jste neemigroval? Nebo Vaše rodina. Zvažovali jste odjet do Izraele?*

PJ: *Já jsem... Takhle. Ono to je trošku složitější, protože všichni ti, prakticky, všichni ti, kteří to přežili vo tom po válce nechtěli... Nemluvili. Ten důvod byl většinou takovej, že říkali: No a kde byl Bůh? Tak moje máma taky, ačkoliv když byly ty naše svátky tak jsme samozřejmě jedli macesy a tak dále, to se jedlo, ale jinak jako, že by se hlásila k církvi, to teda ne. No a já jsem měl tu tendenci, já jsem se vrátil do Liberce v roce padesát tři. Tady jsem študoval na vysoké škole a absolvoval jsem s titulem inženýr, takže se tím nechlubím, ale je to tak. No a když jsme byli v roce šedesát osm v Jugoslávii a vyjeli jsme přes hranice, tak jsem tam chtěl zůstat. Chtěl jsem se odstěhovat. Jenže moje žena, to už tehda už jsem byl ženatej, moje žena měla nemocnou mámu, tak prostě jsem se vrátil a zůstal jsem tady. Jinak, kdyby tehda řekla, mimochodem druhá rodina těch těch Bendů, poslali jednoho dalšího syna. Ty lidi máme po celým světě. Oni měli dva syny. Jednoho poslali do Švýcarska, druhýho do Itálie. Ten v tom Švýcarsku potom emigroval zase v roce šedesát sedm, emigroval a žil v Německu. Tak jsme v tom osmašedesátým jednadvacátýho srpna přijeli do Itálie, tak jsem tam původně chtěl zůstat... Tak jsme jeli za nima do Německa. Mimochodem všude nám velice pomohli ti pohraničníci, musím říct, že jak Rakušani tak Němci nám všichni vyšli vstříc. No takže to jsme tam u nich chvílku byli, ale pak jsme se vrátili domů. To byla taky docela legrace, protože když jsme přijeli, to už jsme měli malýho kluka, tak jsme přijeli přes Linec, jsme jeli tady zespoda a Rusové stáli kousek za hranicema. Kluk měl, jsme mu koupili takovou plastovou pistoli. Teď ty Rusové nás chytli, když to viděli... (smích). A ještě druhá legrace, my jsme pak přijeli k mojí mamě, protože zůstala v tom Nymburce, pak se máma přistěhovala zase zpátky teda, ale když byl v tom Nymburce, tak jsme tam přijeli v noci teda, to bylo všechno ty cedule na těch silnicích byly pryč. Tak jsme tam přijeli. Buším na to, máma vtevřela okno, říká co děláte. Já myslela, že tam zůstanete. Pak jsme přijeli do Liberce a tam seděla v našem kvartýru moje tchýně a sestra mojí ženy a bavily se o tom, kam schovají ten nábytek, aby jim ho nesebrali. Takovej je život no. Tak teďka povídejte vy chvílku.*

AP: *Takže kdybyste teoreticky emigroval, tak by Izrael nebyl první volba?*

PJ: *Ne, já jsem chtěl jít do Izraele. U nás je to ještě tak, nevím jestli to znáte, to je takzvanej zákon návratu, že každej kdo má aspoň jednoho židovskýho prapředka – dědečka nebo babičku, dostane papíry v Izraeli a občanství automaticky. Takže pro mě by to nebyl vůbec žádnej problém. No moji vnuci už to věděj taky.*

AP: *A nelitoval jste toho třeba později v životě? Toho, že jste zůstal tady?*

PJ: *No já musím říct, že jsem měl docela slušnej život. Tady jsem postavil, s pomocí pana architekta Vacka, krásnej terasovej barák. Tehdá okolo roku šedesát osm jsme ho stavěli, vlastníma ručkama mimochodem, protože tehdá samozřejmě pozemní stavby nám nechtěli něco takovýho atypickýho udělat. To byl mimochodem, ten pan architekt Vacek pracoval s panem architektem Hubáčkem, jehož dílo je Ještěd že jo. Já jsem tady založil to stavební bytový družstvo, který se potom rozrostlo. Takže jsme měli poměrně dost bytů a bylo to dost velký. No a pak jsem... V tý době už jsem pracoval jako šéfprojektant v tý firmě. Bylo to docela kupodivu... Mě sice nepouštěli do těch zemí, kde jsme stavěli fabriky – v muslimských zemích, v Sýrii, v Súdánu a tak dále. Tak mě soudružka, naše kádruvačka říkala: Soudruhu J., my vás nemůžeme pustit, vy musíte pořád že jo, já jsem tam nosil tadyhle (pozn. ukazuje na řetízek s Davidovou hvězdou, který nosí na krku), ale byl jsem často v Maďarsku, Polsku a nevím, kde ještě všude. A dost často, protože jsme samozřejmě projektovali taky s mašinama. Mašiny nebo obsazení těch fabrik, s mašinama, který se vyráběli na západě. Já jsem byl ještě v tý naší projekci, která byla poměrně velká. Šedesát lidí zhruba. Tak jsem byl prakticky, že jedinej, kterej mluvil slušně německy. Takže jsem se tam dorozuměl, no a vždycky s náma jel dozor. Vod těch, co na nás koukali, jestli neděláme nějakou špionážní činnost. No ale jezdil jsem poměrně často do Německa. Mimochodem v roce... No nevím, utekl můj syn do Německa. Žil ve FÜRthu, to je hned blízko Norimberka, takže jsem... Jednou jsme jeli taky s tímhle tím člověkem a jeli jsme okolo toho FÜRthu a my jsme se šli najíst. Já jsem říkal no tak jo, tak my jedem, tak odbočil do FÜRthu. Já jsem říkal tady ne, tady ne. A ten člověk vzadu co tam seděl říkal: Jak to tady znáte? Já jsem říkal: Já tady mám syna. No ale vrátili jsme se asi za dva dny a on říká, že šli jsme někam do hospody, no a on tam přišel taky ten náš kluk a nikdo nám asi nic neřek. No takže život je všelijakej no. Takže já jsem byl docela to.. A v roce devadesát, jako správnej Žid, jsem založil obchodní firmu (smích), která je sice malá, máme jedenáct zaměstnanců. Já už to dneska nevedu, to vede můj syn. Mně je... to jsem vám říkal – třicet pět, takže mně je osmdesát šest roků, takže máme docela slušnej (nesrozumitelné), především v Německu firmy a obchodujeme především s německejma, ale jinak je to po celým světě: americkéj, v Irsku, Itálii, Japonsku, Malajsii... Takže máme docela slušnej zisk. Letos, když jsem ted'ka dostal výsledky, tak za ty tři čtvrtletí docela slušný, kupodivu, což jsem byl překvapenej. Tak si myslím, že ten zisk náš bude takovej deset milionů, což si myslím není tak úplně špatný. Z deseti lidma nebo jedenácti, já jsem ten jedenáctej a tam dělám oficiálně, protože když kluk někam cestuje, tak aby někdo mohl podepsat kontrakt. Já беру za to minimální mzdu. Dneska těch dvanáct tisíc nebo kolik to je. Takže takhle.*

AP: *A ještě teda zpátky k tomu Izraeli. Zůstali jste potom v kontaktu s nějakýma lidma, co emigrovali? Třeba přátelé nebo rodina.*

PJ: *Jo, zůstali jsme v kontaktu s tou dcerou tý tety Hildy. Irena, která se tam vdala... No ale jinak tam mám spoustu přátel. Někteří jsou Liberečáci, takže sem občas jezděj. Ted' tady zrovna byl, v pátek tady byl jeden z nich – Miloš. Ten tady byl, ten sem jezdí zas často poměrně a řada jinejch. Já jsem taky navázal nějaký obchodní kontakty, takže – (pozn. přerušeno telefonátem pana J). Mimochodem jsem praděda. Mám pět pravnuček. Samý holky (smích).*

AP: *To je krásný!*

PJ: *Ale tak mám jednoho kluka. Ten už má dvě holky. A já jsem říkal: Hele, hele ještě musíš udělat aspoň jedno dítě a musí to bejt kluk, aby to jméno J. zůstalo. Ty dvě další vnučky jsou holky, takže ty už se jmenujou jinak. Tak povídejte.*

AP: *Přemýšlím, jak bych navázala. Možná jak jste prožíval to založení Izraele v roce čtyřicet osm? Nebo založení to je špatný slovo, myslím ten oficiální vznik.*

PJ: *No to bylo vopravdu pro nás, pro ty který to přežili, z těch libereckých Židů se tam přestěhovalo hodně teda. Myslím, že to bylo správný řešení, protože tam země nám od toho Mojžíše vlastně patřila, kterej tam přišel z Egypta. To asi znáte tu story. Takže si myslím, že to je jediný správný řešení. Když se tam jednou někdy podíváte, tak se vám tam bude líbit. A musím říct, že to je... Já se tam cejtím jako doma. Já se tam vopravdu cejtím jako doma. Říkal jsem taky, že tam mám spoustu přátel nebo dost přátel. Je to takový zajímavý, protože tam ty lidi jsou... jak bych to řekl. Víte, že jsou obklopený arabskejma zeměma. Většina z nich dneska už tam uzavřeli nějaký mírový smlouvy, ale Pán Bůh ví, jak to všecko bude... Tak ted' nevím, jestli to víte. Tam pánové chodí povinně na tři roky na vojnu a ženský na dva roky. Takže je to prostě, sedíte v kavárně a vedle vás sedí holky se samopalama na klíně. Je to zajímavý, ale jinak jako je to velice příjemná země s dobrejma lidma. Já jsem tam měl třeba kamaráda, kterej taky zemřel před dvěma rokama. To bylo taky docela zajímavý. Nevím, jestli to víte, ale komunisti po válce... Mezi nima byla hromada Židů, Slánskej například. Víte jak se jmenoval Slánskej původně? Saltzmann. A celá řada jinejch jo. Takže tady v Liberci byla taky s jejich podporou, byla škola elektrickéjch mechaniků a tehdy se tady vod roku čtyřicet sedm do roku čtyřicet devět, tehda se tady školilo asi padesát, šedesát, tehda malejch samozřejmě kluků. No a oni se nějak usnesli před takovejma, to je možná patnáct let, se usnesli a přijeli sem ty zbejvající. Takže s tím jejich, já nevím, kterej to zorganizoval, jsme se sprátelili, několikrát jsme u nich byli taky. Měli pěkněj domek blízko Haify. No a tak jsme se s nima přátelili, to vopravdu musím*

říct, že to tam všechno docela funguje. Kupodivu třeba ta moje příbuzná, ta bydlela v Akku, to je kousek ještě, kousek dál od Haify, město kde je křesťanské, taková pevnost... Jak se jmenovali ty, co tam tehdy ve středověku putovali, aby tam dělali... No to je jedno, tam je krásná takováhle tvrz. Je z ní muzeum dneska, krásně udržovaný. No a je to město, je tam poměrně dost Arabů. A musím říct, že se tam celkem, docela slušně žije. Oni jsou, oni dobře vědí, že kdyby byli někde jinde, že by se tak neměli, ale je to prostě takový docela zajímavý, že kam člověk přijde, tak tam se s nějakým Arabem potká. Kromě jiného je tam taky poměrně dost ruských Židů. Ty šli do Izraele když, teď už přesně nevím, jestli až za Gorbačova nebo jak to bylo... prostě to přesně nevím. No ale směli se vystěhovat, ale Izrael musel platit nějaký peníze. Což mimochodem je jeden z vtipů, to je jak se sešli kolchozníci a radili se co budou pěstovat. Říkali brambory? A tam jeden říkal: Víte co, vono by bylo nejlepší, kdybychom pěstovali Židy, to by nám nejméně vynášelo (smích). No a.. no to vám neřeknu. To je sprostěj fór.

AP: *To mi klidně řekněte (smích).*

PJ: *Mně to vypravoval jeden známej, on je umělec a umí neobyčejně dobře vypravovat. To jsme se šklebili celý hodiny. Vypráví vtip (v ruštině) o kolchoznících v opeře na Othellovi. To si pamatujte (smích).*

AP: *Dobře budu si to pamatovat, asi na hodně dlouho (smích). A ta Vaše příbuzná jak jste říkal, ta emigrovala hned po válce?*

PJ: *V roce čtyřicet sedm nebo osm. Teď přesně nevím. Tehdy to šlo legálně se vystěhovat. Mimo jiné taky zase, protože tam v tom vedení té partaje byla celá řada komunistů, mimochodem když jsme mluvili o tom, že Slánskej se jmenoval Saltzmann, tak my jsme v té Sázavě nad Sázavou jsme pokládali, jsem koupil, to jsem kupoval já ty Stolpersteiny, těm mejm příbuznejm... Přišla jedna paní o dva baráky dál, říkala, že je znala. No a ona říkala: No, ten Wachsmann to přežil. A já jsem říkal: Jakej Wachsmann? A ona říká: Vy ho neznáte? Voskovec. To ani nikdo nevěděl skoro.*

AP: *A bylo to pro ni těžký po té emigraci takhle začít nový život v jiné zemi?*

PJ: *No, já si myslím, že jo, protože moje teta byl krajně nepraktická dáma. Takže dělala jenom takový pomocný práce, nic moc. Na druhou stranu tehdy to bylo tak, že vlastně jim přidělili byt poměrně brzo v městečku Akko, no město vono to je takový patnácti tisícový město, takže jim přidělili byt a docela to... Pak se teda ta jejich dcera vdala, takže už to bylo lepší. No takže myslím, že to přežila. Ale ty co tam znám, zase ty ostatní, ty se co se tam přistěhovali, ty žijou*

všichni dobře, to musím říct. A říkám je to takovej, dneska se tam stěhuje poměrně dost lidí z Francie, kde jsou antisemitský náklady, ty Rusové, tam jich je spousta. To jsme jednou spali v hotelu v Tel Avivu. Já jsem tam přišel, já hebrejsky neumím musím říct nebo několik slov, ale neumím mluvit. Na mě tam ten u té recepce začal mluvit a já říkám: To já nevím, neumím. Mluvíte německy? Ne, ne, ne. Ted' jsem koukal tady měl napsaný Ivan Ivanovič, tam bylo napsáno, tak říká: Gavaritě pa ruski (smích). No takže, je to takový trochu smíšený, ale říkám kdybyste náhodou měla chuť se tam někdy podívat až budete mít penízky taky, tak si možná napište. Existuje taková malá cestovka CK Hrdlička – cestovní kancelář Hrdlička, ten se specializuje na tyhle ty státy. Do Izraele ten tam zná každou šutr, umí jak hebrejsky tak umí arabsky. Když se tam jede, většinou je to tak, že se půlka toho pobytu bydlí v Betlémě, což je palestinský území. Druhá půlka se bydlí v hotelu poblíž toho Genezaretskýho jezera nebo tak se bydlelo přímo v Jeruzalémě. No a je to relativně za slušný peníze. Přiletí se tam, u letiště stojí autobus, kterej je klimatizovanej samozřejmě, že jo. Pak už se jenom sedí a von vypravuje jak co kde bylo a tak dále, a tak dále. To kdyby se vám to někdy zachtělo nebo budete mít ty penízky, tak to stojí... Ted' už nevím v poslední době, ale vždycky jsem platil tak vokolo dvaceti čtyř, dvaceti tisíc za deset dnů, což není tak úplně hrozný. Na to když vezmete ten let...

AP: Ještě mě zajímá, jestli po válce nebo v tom dětství, mládí jste byl v nějakých židovských spolcích a jestli vás to nějak ovlivnilo?

PJ: Ne, ne, nebyl. Nebyl, protože jak říkám já jsem, když jsem byl úplně malej tak do roku třicet osm než jsme utekli, tak to jsem byl úplně dítě. Po válce tady takový žádný židovský spolky nebyly, pak se to trochu to, ale já jsem samozřejmě potom vstoupil do židovské obce někdy před čtyřiceti rokama ještě za komunismu, do liberecký židovské obce. Taky jsem pořádně nevěděl, jak a trochu mě k tomu přived pan, takovej astronom, jak von se jmenuje... Dost často vystupuje v televizi. Ten s ním byl pořad v televizi a jenom říkal: Já jsem slyšel, že vy jste věřící. Von je teda evangelík nebo katolík – ted' přesně nevím. No a proč prosím vás? Vždyť přece ta země vznikla velkým třeskem. No a von říkal: No jo, to je pravda, ale co bylo před tím velkým třeskem? (smích). Něco na tom je. Víte, když je člověk starší a přemýšlí nad tím průběhem těch dějin a nad tím vším, tak když vidím tu přírodu, když vidím třeba ty naše vnučata, když se to narodí, že to je vlastně dokonalý tělíčko. Já vím, že samozřejmě leccos se vyvíjí, ale nějak, ne že by ten Pánbůh tam byl nějaký velkej Pánbíček, že by to byl nějaký tatínek, kterej tam nahoře sedí, ale nějak mě to prostě... Tak jsem se vrátil k tomu svému národu, abych tak řekl nebo jak se to říká.

AP: *A dodržovali jste nějaký tradice židovský? Nebo stále dodržujete?*

PJ: *Dodržujeme, tady jednak každé tejdén sem chodím, takže vám potom ukážu, jak to tam je. Nahoře je ta modlitebna, samozřejmě teď třeba bude Chanuka. To jsou naše Vánoce, abych tak řek. Víte jak se tomu říkalo mezi těma libereckejma Židama před válkou? Já to používám pořád. To se říkalo Weihnuka. Víte co to je? To je směsice Weihnachten a Chanuka. Weihnachten jsou německy Vánoce a Chanuka dohromady – takže Weihnuka. Většina těch Židů, včetně nás teda... Já mám za manželku bývalou evangeličku, to vona to neřeší. Samozřejmě máme malej stromeček, že jo. Když je ale Chanuka tak to držíme taky. Mimochodem není žádná sranda, protože se drží sedm dnů. A dětičkám se dává každé den nějaké malej dáreček. No tak když máme pět pravnoučat, tak si to dovedete představit, co to znamená (smích). Celej rok začínáme přemýšlet, co musíme koupit no. No a samozřejmě potom jsou ještě jiný svátky. Mimochodem Purim, víte co to je za svátek? To je na jaře, to se slaví. Je to takovej historický svátek. Není to ani tak náboženskej jako historický svátek. To když byli Židy v dnešním Iráku, tam byl tenkrát dost poměrně velkéj ten kmen takovej, když se tam přestěhovali, takže tam byl teda nějakéj panovník. Měl takovýho svého ministerskýho předsedu, kterej byl bezvýhradnej antisemita a chtěl tu naši partu taky vymydlit. No a ten panovník měl, jak se dneska říká přítelkyni Židovku. No a někde, já vím asi kde, jí to prozradil, co se chystá. Tak voni utekli, někde se schovali a nakonec ten panovník toho ministerskýho předsedu nechal pověsit a my se musím vožrat tak, abychom si nepamatovali, jak se jmenoval ten panovník a ten ministerskej předseda. Takže to je největší společenská akce (smích). Kdybyste náhodou chtěla někdy přijet. Tady to je vždycky plný. Přijdou i ty, co normálně nechoděj. Mimochodem, vy jste tady jak? Já nevím jestli je to votevřený (odchází do kuchyňky – přináší košer víno). Vy jste tady autem?*

AP: *Nejsem, nejsem (smích).*

PJ: *(nalévá mi skleničku) Já si s váma nedám, protože jsem autem.*

AP: *Děkuju, tak to budu mít teda poprvé košer víno (smích).*

PJ: *To vyrábí tady firma Moše Váňa. Já bych řekl, že je velmi dobrý. Kromě toho se tady taky pije Jelínek, to byla židovská fabrika – košer slivovice.*

AP: *Tak to děkuju.*

PJ: *Není tak silný asi, ale zkuste to. Růžový.*

AP: *Tak na zdraví! (smích)*

PJ: *A to vám taky řeknu, my neříkáme Na zdraví. My říkáme: L'chaim. To je na život. Tak si to napiště a říkejte někomu. L'chaim a budou na vás koukat (smích).*

AP: *To si určitě napíšu. A musím říct, že je teda výborný. Tak a co jídlo vlastně? Jíte košer?*

PJ: *No, ne úplně. To řeknu rovnou, že ne úplně, protože zaprvé v Liberci není košer prodejna, takže maso se tady třeba nedodává. A když jedu do Prahy, tak si tam něco koupím, ale je to tak příšerně drahý, že to je děsný. Takže já se teda vepřovému dost vyhejbám musím říct [...] A některý ty mám rád. Šoulet, jestli vám to něco říká.*

AP: *Říká. To jsem snad dokonce i měla někdy.*

PJ: *Moje máma dělala trošku jinak než běžnej. Ta dělala z rýže. Většinou se dělá s kroupama, ale to je vopravdu výborný. To se udělá polívka z kachny a v tý polívce se potom ty rejže uvařej a ty kousky toho masa se v tom s hrachem zapečou. Supr.*

AP: *A Vy jste říkal, že vaše žena teda není Židovka?*

PJ: *Ona není Židovka, ale je ke mně naprosto tolerantní. Já sem chodím každé tejdě, pokud můžu. To ona ví, že sem v pět jdu a v sedm se vrátím. Někdy i v sobotu. U nás je to tak, že je náš den, ve kterým se nesmí pracovat, začíná v pátek večer a končí v sobotu večer. Takže já se vymlouvám a celou sobotu nic nedělám (smích). Na druhou stranu, když to zase vezmu historicky, oni ty naši praprapředci věděli, že se musí jeden den odpočívat. Udělali to příkazem a já si osobně myslím, že to že se nesmí jíst vepřový bylo taky z hygienických důvodů, že tam přišel nějaký sajrajt, takže to prostě zakázali. Nebo třeba taková hygiena, my to tady nemáme, ale existují takový židovský lázně, do kterých musej ty židovský ženy chodit, když maj ty svoje dny, aby zachovaly hygienu že jo. Takže si myslím, že to ty naši praprapředci leccos věděli.*

AP: *A ty Vaše děti nebo vnoučata. Vedete je nějak k té židovské tradici?*

PJ: *Vedu je. Zrovna jsem byl s naším rabím, ted' mám takový tři, který jsou... Nejstarší z těch tří je půl roku a ty dvě jsou úplně malý. Takže tady bylo takový vítání občánků, tady nahoře v tý naší synagoze. No takže pokouším se je... Voni dneska musím říct, že třeba ty moji vnuci ty to moc neberou. Moje ségra ta jo, ta sestra jo, ta sem chodí. Brácha ten mimochodem napsal některý knížky, o byste si u něj našla, von taky napsal leccos teda. No takže tenhle tady nebydlí, ale ségra jo. Ta sem přijde, ale vždycky teda, ale přijde sem. A tak no. Tak ale ty vnuci jsou takový, takový... Tak já se jim trošku nedivím, protože když jsou mladý tak maj trošku jinej život než my.*

AP: *A jak jsou staří?*

PJ: *Šimonovi bude jednatřicet teďka, Eliška je ještě vo čtyři roky starší a nejmladší Tereza, mimochodem se narodila v Německu, když tam ten kluk byl a Šimon taky. Tak se píše Theresa. A mimochodem si vzala za manžela syna tý televizní hlasatelky... Augustový?*

AP: *Ano, Augustová Marcela.*

PJ: *S Marcelkou si tykáme už teďka, protože to je naše skoro příbuzná a vona si vzala toho jejího syna. Ta tam mimochodem bydlí tady kousek od Liberce. Každý den tam jezdí...*

AP: *Tak jo. Já už mám teda asi poslední otázku, abych vás nezdržovala. A to je jestli pro mě máte nějakou hezkou radu do života (smích).*

PJ: *Já si vosobně myslím, že rada do života je dodržovat to desatero. Je to prostě... Těch pár zásad, samozřejmě vás se to asi nebude týkat. Jako je to první je v jednoho Boha věřiti budeš a tak dále a tak dále. Tak to jako se vás asi netýká. Nevím, vy jste v nějakým náboženství?*

AP: *Nejsem.*

PJ: *No, takže to nemusíte, ale ty základní, co jsem vám říkal. Nezabiješ, nepokradeš, nepomluvíš a tak dále. To je myslím, že stačí. Podle mého soudu by se nemusela vydávat celá řada zákonů, kde jsou ty podmínky tak napsány, že se v tom člověk nevyzná, abych řekl pravdu. Nebo prostě to, aby to člověk študoval bůhvíjak. Kdyby se všichni drželi těch základních pravidel, tak by byl pokoj. No ale prostě, takovej je svět no.*

AP: *Dobře, moc Vám děkuju.*

Následovala prohlídka synagogy.